ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΣΕΙΡΑ **ΜΕΓΑΛΕΣ ΜΑΧΕΣ**

ΠΛΟΥΣΙΟ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΕΓΧΡΩΜΑ ΣΧΕΔΙΑ ΠΛΟΙΩΝ

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΟΛΩΝ

€ 6,00

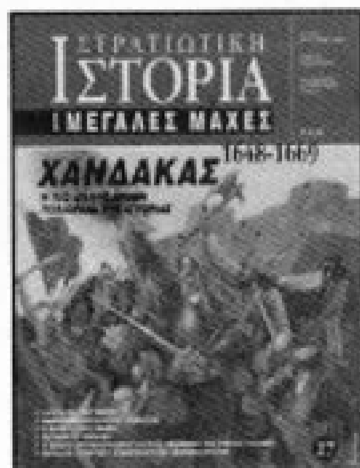
1648-1669

ΧΑΝΔΑΚΑΣ

Η ΠΙΟ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΗ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

- Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ
- ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ
- ΟΙ ΝΑΥΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ
- ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΟΥ ΧΑΝΔΑΚΑ
- ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΒΕΝΕΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
- ΑΝΤΙΠΑΛΟΙ ΔΙΟΙΚΗΤΕΣ • ΑΓΝΩΣΤΕΣ ΠΤΥΧΕΣ • ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

27

ΕΚΔΟΤΗΣ
Σταύρος Πανέλης

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΕΣ
Νίκος Γιαννόπουλος
Βασίλης Καμπάνης

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ
Δημήτρης Σ. Μπελέζος
Γεώργιος Τ. Τσερεβελάκης
Γεώργιος Χ. Κουφογιώργος

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ
Χρήστος Γιαννόπουλος
Δημήτρης Χαδούλας

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Γεωργία Λουκά

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΑΣ
Χριστίνα Πανέλη

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Ελευθερία Βυζανιάρη

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
Κική Μιχαλοπούλου, Λίνα Κατσαρού,
Βίκυ Βασιλοπούλου, Βαλίνα Σουβατζή

Πρώτη έκδοση: Απρίλιος 2007

ISBN: 978-960-8345-99-7

ΓΡΑΦΕΙΑ
Γ. Σεφέρη 8, 17234, Δάφνη, Αθήνα

ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
Περιοδικό "ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ"
Τ.Θ. 3951, 10210, Αθήνα

ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
210.92.73.620, **fax:** 210.92.73.622
e-mail: ***info@periscopio.gr***
web: ***www.periscopio.gr***

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ - ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΝΟΜΟ
Σταύρος Πανέλης

ΕΚΤΥΠΩΣΗ
Ι. Ξυνός - Ι. Ευστράτογλου ΟΕ

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ
Σπύρος Καββαδίας

ΕΞΩΦΥΛΛΟ
«Η πολιορκία του Χάνδακα».
Πίνακας του Αλέξανδρου Βασιλόπουλου για τις Εκδόσεις ΠΕΡΙΣΚΟΠΙΟ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

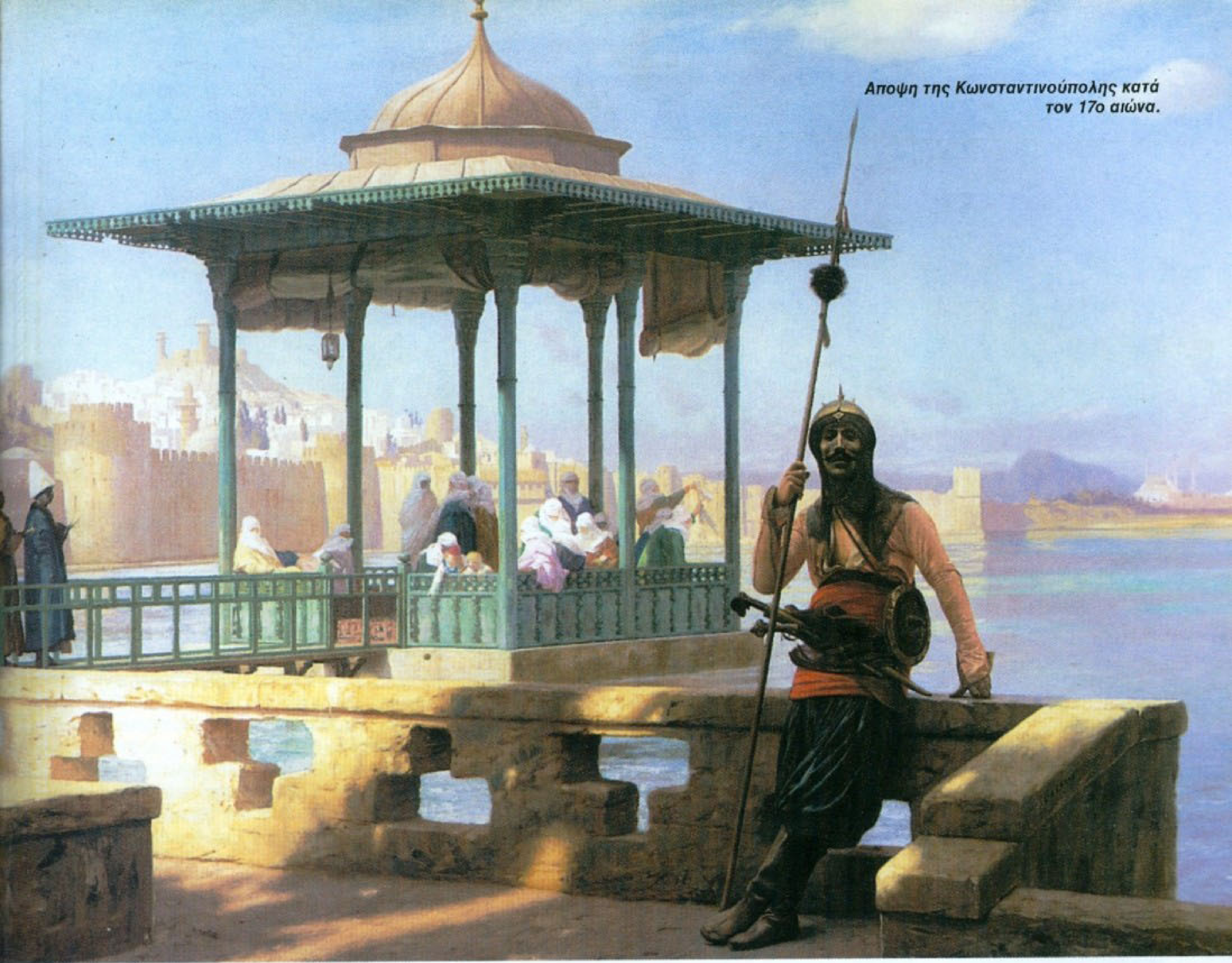

Η πολιορκία του Ρεθύμνου από τους Οθωμανούς το 1646, σε λιθογραφία του 17ου αιώνα.

Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ Η ΑΛΩΣΗ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Σ. ΜΠΕΛΕΖΟΣ
Ιστορικός

Αποψη της Κωνσταντινούπολης κατά τον 17ο αιώνα.

Η ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΟΥ ΧΑΝΔΑΚΑ ΥΠΗΡΞΕ ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΑ ΣΚΛΗΡΗ ΚΑΙ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΗ. Η ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΕΡΧΕΤΑΙ ΣΕ ΕΝΤΟΝΗ ΑΝΤΙΘΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΤΑΧΥΤΗΤΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΟΙ ΟΘΩΜΑΝΟΙ ΕΙΣΒΟΛΕΙΣ ΚΑΤΟΡΘΩΣΑΝ ΝΑ ΚΑΤΑΛΑΒΟΥΝ ΤΗΝ ΥΠΟΛΟΙΠΗ ΚΡΗΤΗ. ΤΟ ΝΗΣΙ ΥΠΟΤΑΧΘΗΚΕ ΣΤΟΥΣ ΟΘΩΜΑΝΟΥΣ ΜΕΣΑ ΣΕ ΤΡΙΑ ΧΡΟΝΙΑ - ΑΠΟ ΤΟ 1645 ΩΣ ΤΟ 1647 - ΜΕΤΑ ΑΠΟ ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΚΑΙ ΠΛΕΟΝ ΑΙΩΝΕΣ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ. Η ΕΥΚΟΛΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΕΞΑΠΛΩΘΗΚΑΝ ΟΙ ΕΙΣΒΟΛΕΙΣ, ΟΦΕΙΛΕΤΑΙ ΣΤΙΣ ΕΓΓΕΝΕΙΣ ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ, ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΔΙΑΦΟΡΙΑ ΜΕΓΑΛΟΥ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΟΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΤΗΝ ΤΥΧΗ ΤΩΝ ΑΙΡΕΤΙΚΩΝ ΒΕΝΕΤΩΝ ΚΑΤΑΚΤΗΤΩΝ ΤΟΥ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΑΥΤΗ ΦΑΣΗ ΤΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ, ΟΜΩΣ, ΟΙ ΒΕΝΕΤΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΟΥ ΗΤΑΝ ΑΠΟΦΑΣΙΣΜΕΝΟΙ ΝΑ ΠΟΛΕΜΗΣΟΥΝ ΜΑΖΙ ΤΟΥΣ, ΕΠΕΔΕΙΞΑΝ ΣΕ ΚΑΠΟΙΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΑΞΙΟΣΗΜΕΙΩΤΗ ΑΠΟΦΑΣΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΗΡΩΙΣΜΟ.

Παράσταση έφιππων Γενίτσαρων. Το σώμα των Γενίτσαρων χρησιμοποιήθηκε ευρέως κατά την πολιορκία του Χάνδακα.

Το πρώτο μισό του 17ου αιώνα υπήρξε κρίσιμη περίοδος για τη Βενετία. Η ιταλική πόλη φαινόταν ισχυρή και πλούσια, η ευημερία της όμως δεχόταν ισχυρά πλήγματα. Το 1630 η πανώλη εξόντωσε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού της Βενετίας. Από τον Ιούλιο ως τον Νοέμβριο πέθαναν 46.490 άνθρωποι, αριθμός που αντιστοιχούσε στο ένα τέταρτο του συνολικού πληθυσμού. Οι εξωτερικές σχέσεις της Βενετίας δεν βρίσκονταν σε καλύτερη κατάσταση. Οι ιταλικές κτήσεις της βρίσκονταν υπό συνεχή απειλή, επειδή αποτελούσαν εμπόδιο ανάμεσα στις επαρχίες των Αψβούργων. Ενας κλάδος της οικογένειας αυτής βασίλευε στην Αυστρία και κατείχε τον αυτοκρατορικό τίτλο της Γερμανίας. Ενας άλλος κλάδος βασίλευε στην Ισπανία και σε μεγάλο μέρος της Ιταλίας. Στις επαρχίες των Αψβούργων της Ισπανίας περιλαμβανόταν και η Λομβαρδία με το Μιλάνο (δυτικά της Βενετίας). Οι βενετικές κτήσεις στην περιοχή του Βένετο εμπόδιζαν την επικοινωνία της Λομβαρδίας με την Αυστρία και προκαλούσαν ένταση στις σχέσεις της Βενετίας με δύο ισχυρές δυνάμεις της εποχής, την Ισπανία και την Αυστρία. Την ίδια εποχή μαινόταν στη Γερμανία ο Τριακονταετής πόλεμος (1618 – 1648), ο οποίος περιόρισε τη δραστηριότητα των Βενετών εμπόρων στη Γερμανία. Ο πόλεμος αυτός επέφερε ένα σκληρό οικονομικό πλήγμα για τους Βενετούς, σε συνδυασμό με την επιδημία πανώλης το 1630.

Το βενετικό εμπόριο είχε δεχθεί ωστόσο και άλλα ισχυρά πλήγματα. Η ανατολική Μεσόγειος ήταν ο χώρος στον οποίο οι Βενετοί κυριαρχούσαν όσον αφορά το εμπόριο κατά τον ύστερο Μεσαίωνα. Η υπονόμευση της βενετικής οικονομικής και εμπορικής κυριαρχίας στην περιοχή άρχισε με την επέκταση των Οθωμανών Τούρκων. Οι Οθωμανοί στέρησαν από το βενετικό εμπόριο σημαντικούς σταθμούς, τους οποίους οι Βενετοί κατείχαν από τον 13ο αιώνα. Κατά τον 15ο αιώνα η Βενετία έχασε τη Χαλκίδα (1470) και τις βάσεις της στη νότια Πελοπόννησο, τη Μεθώνη και την Κορώνη (1500). Κατά το 16ο αιώνα οι Οθωμανοί αφαίρεσαν από τους Βενετούς το Ναύπλιο και τη Μονεμβασία (1540) και επίσης την Κύπρο (1570). Υπό βενετικό έλεγχο απέμεναν τα νησιά του Ιονίου, εκτός από τη Λευκάδα, η Τήνος, και η Κρήτη η οποία αποτελούσε τη σημαντικότερη βενετική κτήση στον ελληνικό χώρο και μία από τις σπουδαιότερες επαρχίες του βενετικού κράτους. Και οι περιοχές αυτές ωστόσο βρίσκονταν υπό τη συνεχή απειλή μίας οθωμανικής επίθεσης, ενώ δέχονταν συχνά επιδρομές από μουσουλμάνους κουρσάρους. Στο Αιγαίο, εξάλλου, η Βενετία δεν είχε να αντιμετωπίσει μόνο την οθωμανική επιθετικότητα αλλά και τον οικονομικό ανταγωνισμό των άλλων ευρωπαϊκών δυνάμεων. Από τον 16ο αιώνα κάποια ευρωπαϊκά κράτη άρχισαν να διεκδικούν μερίδιο από το ναυτικό εμπόριο της περιοχής. Κατά το πρώτο μισό του 16ου αιώνα το βασίλειο της Γαλλίας πέτυχε ειδικά προνόμια (διομολογήσεις) για τους υπηκόους του στα λιμάνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ακολούθησαν η Ολλανδία και η Αγγλία. Οι Βενετοί πλέον έπρεπε να μοιραστούν την εμπορική κίνηση και τα κέρδη που αυτή επέφερε με επιχειρηματίες από ισχυρά εθνικά κράτη της δυτικής Ευρώπης. Εξάλλου, το οθωμανικό κράτος δεν δεχόταν να παραχωρήσει στους Βενετούς εμπόρους ανάλογα προνόμια με αυτά των Γάλλων, Αγγλων και Ολλανδών, με αποτέλεσμα το βενετικό εμπόριο να συρρικνώνεται διαρκώς.

Η ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Η άρνηση των Οθωμανών να παραχωρήσουν προνόμια στους Βενετούς συνδεόταν άμεσα με την επιθυμία της Υψηλής Πύλης (οθωμανικής κυβέρνησης) να καταλάβει και τις τελευταίες βενετικές κτήσεις στο Αιγαίο. Σημαντικότερος στόχος των Οθωμανών ήταν η Κρήτη, λόγω του πλούτου του νησιού και της στρατηγικής θέσης του. Οι Βενετοί βρίσκονταν στην Κρήτη για περισσότερους από τέσσερις αιώνες. Αφετηρία της βενετικής παρουσίας στο νησί αποτέλεσε η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους το 1204, κατά τη διάρκεια της Δ' Σταυροφορίας. Μετά την άλωση η Κρήτη παραχωρήθηκε σε έναν από τους ηγέτες της εκστρατείας, τον Βονιφάτιο του Μονφερά. Ο δόγης όμως της Βενετίας Ερρίκος Δάνδολος, γνωρίζοντας τη στρατηγική σημασία του νησιού, φρό-

Θριαμβευτική είσοδος του σουλτάνου στην Κωνσταντινούπολη, μετά από κάποια στρατιωτική επιτυχία.

ντισε να αγοράσει τα δικαιώματα σε αυτό από τον Βονιφάτιο του Μονφερά, με αντάλλαγμα χίλια αργυρά μάρκα. Προτού οι Βενετοί κατορθώσουν να καταλάβουν την Κρήτη, το νησί βρισκόταν, το 1206, υπό την εξουσία ενός Γενουάτη πειρατή, του κόμη της Μάλτας Ερρίκου Πεσκατόρε. Το 1207 η Βενετία αντέδρασε στέλνοντας αλλεπάλληλα εκστρατευτικά σώματα και μετά από σκληρό αγώνα το 1212 κατόρθωσε να εκδιώξει τους Γενουάτες.

Οι Βενετοί έχοντας ως κυρίαρχο στόχο να σταθεροποιήσουν την εξουσία τους, αποίκισαν την Κρήτη. Η πρώτη εγκατάσταση αποίκων πραγματοποιήθηκε το 1212 και ακολούθησαν άλλες μετά από δέκα και είκοσι χρόνια. Το 1252 μια ομάδα αποίκων ίδρυσε τα Χανιά, στην περιοχή της αρχαίας Κυδωνίας. Συνολικά, τον πρώτο αιώνα της βενετοκρατίας στο νησί εγκαταστάθηκαν 10.000 άποικοι, περίπου το ένα έκτο του τότε πληθυσμού της Βενετίας. Το νησί αποτέλεσε ενιαία διοικητική περιφέρεια του βενετικού κράτους και αποκλήθηκε «Βασίλειο της Κρήτης» (Regno di Candia). Στα όριά του συμπεριλήφθηκαν αργότερα η Τήνος και τα Κύθηρα. Την ανώτερη διοίκηση είχε ο δούκας της Κρήτης (Duca di Candia), ο οποίος εκλεγόταν από τη σύνοδο των Βενετών ευγενών για θητεία δύο ετών. Στο έργο του τον βοηθούσαν δύο σύμβουλοι, με διετή επίσης θητεία, οι οποίοι μαζί με τον δούκα αποτελούσαν την ανώτερη διοίκηση στο νησί (Signoria). Υπήρχαν επίσης και άλλοι σύμβουλοι του δούκα, ενώ την κεντρική διοίκηση του νησιού συμπλήρωνε το Μεγάλο Συμβούλιο (consilium maius). Τη διοίκηση των επαρχιών στις οποίες χωρίστηκε το νησί ανέλαβαν οι ρέκτορες (rectores). Κάθε επαρχία είχε δικό της ταμείο (camera) με εξειδικευμένους υπαλλήλους (camerarii ή camerlengi). Τη δημόσια τάξη επέβλεπαν οι δικαστές (giudici) και οι αστυνόμοι (justitiarii ή domini de nocte). Αρχικά τα δημόσια αξιώματα ασκούνταν από τους Βενετούς και οι ντόπιοι μπορούσαν να αναλάβουν μόνο το αξίωμα του συμβολαιογράφου ή νοτάριου (notarius). Ο στρατιωτικός διοικητής του νησιού (Capitano di Candia) είχε την έδρα του στον Χάνδακα και υπαγόταν στον ναύαρχο του βενετικού στόλου (Capitano General del mar), ενώ σε κρίσιμες περιόδους ανελάμβανε τη διοίκηση ένας γενικός προβλεπτής (Proveditor General) ο οποίος είχε έκτακτες εξουσίες.

Εκκλησιαστικά η Κρήτη υπαγόταν στον καθολικό αρχιεπίσκοπο του Χάνδακα. Το προσκύνημα του Αγίου Τίτου αναγνωρίστηκε από τον πάπα Ιννοκέντιο Γ' ως ισότιμο του Παναγίου Τάφου. Οι ορθόδοξοι δεν μπορούσαν να έχουν αρχιερείς και προϊστάμενοι του ορθόδοξου κλήρου διορίζονταν οι πρωτοπαπάδες, συνήθως έμπιστοι των Βενετών. Η στάση αυτή των Βενετών έναντι της ορθόδοξης Εκκλησίας προκάλεσε την αντιπάθεια μεγάλου μέρους του ελληνικού πληθυσμού, ειδικά στις αγροτικές περιοχές.

Η κοινωνία της Κρήτης χωρίστηκε σε τάξεις με ανώτερη τους Βενετούς ευγενείς (nobili Veneti), απογόνους των αριστοκρατικών οικογενειών της Βενετίας οι οποίοι είχαν λάβει φέουδα με την υποχρέωση να εκτρέφουν πολεμικούς ίππους και να υπηρετούν ως κυβερνήτες (σοπρακόμιτοι) στις γαλέρες. Αυτοί ήταν υποχρεωμένοι να διατηρήσουν το καθολικό δόγμα με ποινή απώλειας των φέουδών τους. Στη βενετική ευγένεια ανήκαν αποκλειστικά Βενετοί, με μοναδική εξαίρεση τα μέλη της οικογένειας Καλλέργη. Κατώτεροι ήταν οι Κρητικοί ευγενείς (nobili Cretesi). Στην κατηγορία αυτή ανήκαν κυρίως ισχυροί Κρητικοί αλλά και αστοί από τη Βενετία (σε αυτούς δεν δινόταν βενετικός τίτλος ευγένειας για να μην έχουν δικαίωμα στη διοίκηση της Βενετίας. Τους απονεμόταν όμως κρητικός τίτλος ευγένειας). Ανάμεσά τους βρίσκονταν και κάποιοι Βενετοί ευγενείς, οι οποίοι είχαν χάσει το αξίωμά τους. Οι Κρητικοί ευγενείς δεν ήταν ιδιαίτερα πλούσιοι και οι περισσότεροι ασχολούνταν με το εμπόριο και ασπάζονταν το ορθόδοξο δόγμα. Οσοι Βενετοί ανήκαν σε αυτή την τάξη σταδιακά εξελληνίστηκαν απόλυτα, όπως τα μέλη της οικογένειας Μπραγκαντίν (Bragadin) που άλλαξαν το όνομά τους σε Μπεργαδής.

Οσοι κάτοικοι των πόλεων δεν είχαν τίτλο ευγένειας ανήκαν στην τάξη των αστών (cittadini). Στην πλειοψηφία τους ήταν ορθόδοξοι

Χάρτης της Μεσογείου, έργο του 17ου αιώνα.

Αποψη της Βενετίας (ελαιογραφία, 1726-1727, Μόσχα, Μουσείο Πούσκιν).

και χωρίζονταν σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη αποτελείτο από σχετικά ευκατάστατους επαγγελματίες, εμπόρους, συμβολαιογράφους, ιατρούς, δασκάλους, ειδικευμένους τεχνίτες οργανωμένους σε συντεχνίες. Η δεύτερη κατηγορία των αστών περιελάμβανε φτωχούς εργάτες, οι οποίοι ασχολούνταν με χειρωνακτικές εργασίες. Κατώτερη τάξη ήταν οι κάτοικοι της υπαίθρου (contadini, villani ή πάροικοι). Αυτοί αποτελούσαν την πλειοψηφία του πληθυσμού του νησιού, ήταν ορθόδοξοι και επιβίωναν πολύ δύσκολα. Ηταν υποχρεωμένοι να καλλιεργούν τα κτήματα των φεουδαρχών και να υπηρετούν το κράτος ως κωπηλάτες στις γαλέρες ή εκτελούσαν διάφορες αγγαρείες, όπως π.χ. συντήρηση δημοσίων έργων. Χωρίζονταν στους ελεύθερους χωρικούς (contadini) και τους δουλοπάροικους (villani ή πάροικοι). Ιδιαίτερη κατηγορία ανάμεσά τους αποτελούσαν οι «αρχοντορωμαίοι» -Ελληνες κάτοικοι της υπαίθρου- απόγονοι ισχυρών οικογενειών με δική τους γη. Αυτοί απαλλάσσονταν από τις αγγαρείες και είχαν προνομιακή αντιμετώπιση από τις βενετικές αρχές.

Η βενετική παρουσία στην Κρήτη προκάλεσε την αντίδραση του ελληνικού πληθυσμού, ο οποίος συχνά αντιδρούσε με βία, ιδιαίτερα κατά τους δύο πρώτους αιώνες της βενετοκρατίας. Στη συνέχεια, οι εξεγέρσεις εκδηλώνονταν σπανιότερα και είχαν διαφορετικό χαρακτήρα, λόγω της ανάμιξης των ντόπιων με τους Βενετούς αποίκους, και της οθωμανικής απειλής που ωθούσε πολλούς Κρητικούς να επιθυμούν τη βενετική προστασία. Συνολικά αναφέρονται από τις πηγές 27 επαναστάσεις και περισσότερα μικρότερα κινήματα κατά τους δύο πρώτους αιώνες.

Αν και κατά τους επόμενους αιώνες η αντίδραση του ελληνικού πληθυσμού ήταν περιορισμένη, παρόλα αυτά δεν έπαυε να υπάρχει μία δυσαρέσκεια προς το βενετικό καθεστώς. Οι κάτοικοι της Κρήτης θεωρούσαν τους Βενετούς ενοχλητικούς αιρετικούς. Ακόμα και μεταξύ των απογόνων των Βενετών αποίκων είχαν απομείνει πλέον ελάχιστοι καθολικοί, οι οποίοι διατηρούσαν το δόγμα τους περισσότερο από ανάγκη να διατηρήσουν κάποιο αξίωμα παρά επειδή πραγματικά το επιθυμούσαν. Οι κάτοικοι του νησιού θεωρούσαν, εξάλλου, τη βενετική διοίκηση αδιάφορη και διεφθαρμένη. Σε μεγάλο βαθμό δεν είχαν άδικο.

Κατά το 17ο αιώνα η Βενετία δεν ήταν πλέον τόσο ισχυρή ναυτική δύναμη όσο τον ύστερο Μεσαίωνα. Η βενετική αριστοκρατία είχε σταματήσει να ασχολείται με το ναυτικό εμπόριο. Τα

Ο λέων του Αγίου Μάρκου, σύμβολο της Βενετίας (έργο του Donato Veneziano, Βενετία, Ανάκτορο των Δόγηδων).

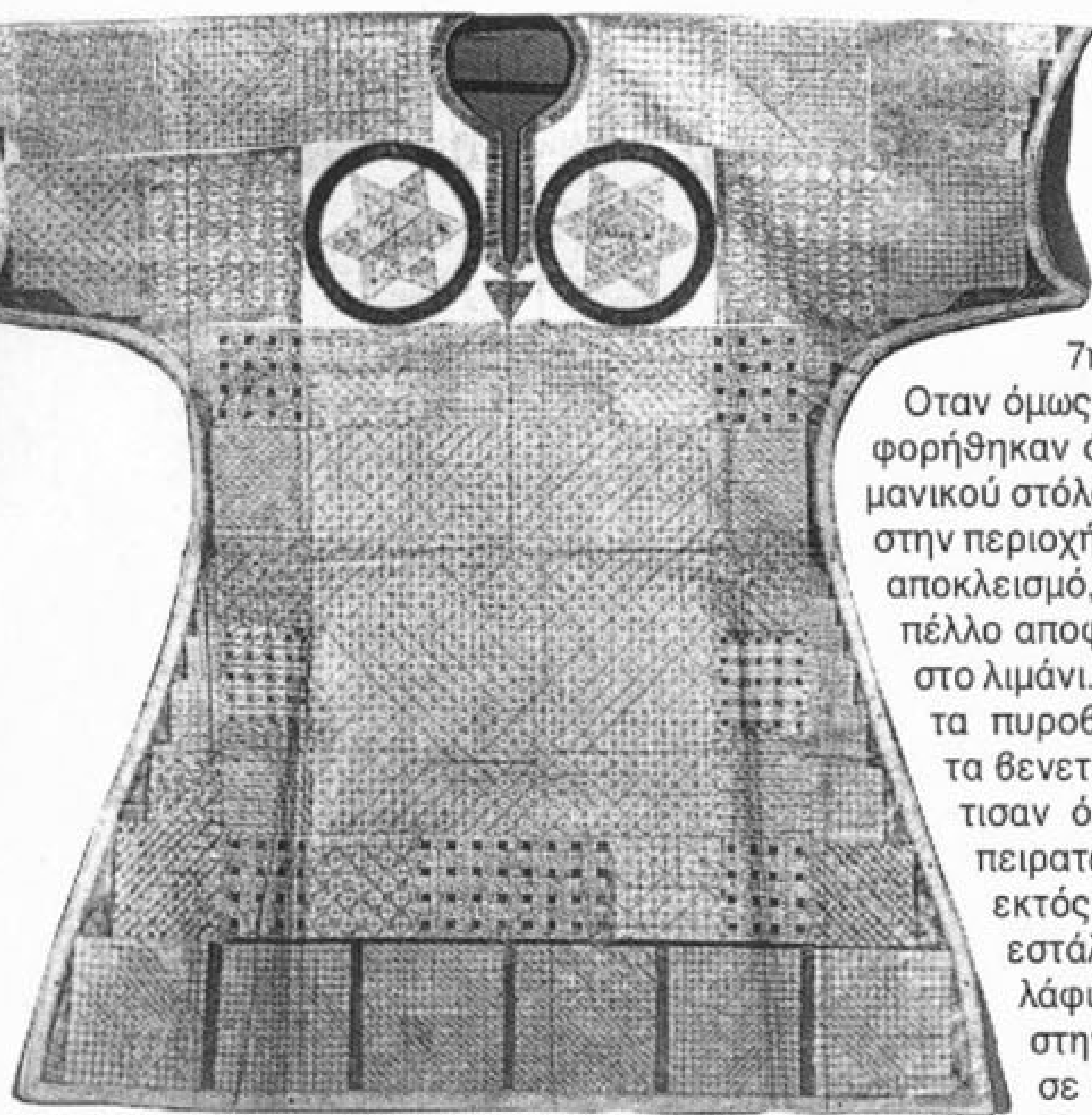
μέλη της μάλιστα θεωρούσαν υποτιμητικές αυτές τις επιχειρηματικές δραστηριότητες που είχαν προσφέρει δόξα και χρήματα στους προγόνους τους. Το βενετικό κράτος είχε αποκτήσει πλούσιες επαρχίες στη βόρεια Ιταλία. Οι επαρχίες αυτές απορροφούσαν μεγάλο μέρος από τη φροντίδα και την προσοχή των Βενετών, με αποτέλεσμα η κεντρική βενετική κυβέρνηση να αδιαφορεί για τις υπερπόντιες επαρχίες. Στην Κρήτη μεγάλο μέρος των οχυρώσεων είχε παραμεληθεί κατά τις πρώτες δεκαετίες του 17ου αιώνα και οι στρατιωτικές δυνάμεις του νησιού ήταν μειωμένες και ανεπαρκείς. Αυτό συνέβαινε εξαιτίας των οικονομικών δυσχερειών της Βενετίας από τη μείωση της οικονομικής δραστηριότητας στη Γερμανία κατά τον Τριακονταετή πόλεμο, την επιδημία πανώλης του 1630, αλλά και τις συγκρούσεις μεταξύ του βενετικού κράτους με γειτονικά του ιταλικά κρατίδια και τους Αψβούργους.

ΑΦΟΡΜΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Τα μέσα του 17ου αιώνα ήταν μία ευνοϊκή περίοδος για τους Οθωμανούς να επιτεθούν στην Κρήτη. Η Βενετία ήταν αποδυναμωμένη οικονομικά και απομονωμένη διπλωματικά, καθώς δεν είχε καλές σχέσεις με τις υπόλοιπες χριστιανικές δυνάμεις της Μεσογείου και της νοτιοανατολικής Ευρώπης, την Ισπανία, την Αυστρία και τη Γαλλία. Η μόνη δύναμη που θα μπορούσε να υποστηρίξει τους Βενετούς σε μία σύγκρουσή τους με τους Οθωμανούς ήταν ο πάπας, ο οποίος όμως μπορούσε να προσφέρει περισσότερο ηθική παρά ουσιαστική υποστήριξη και ήταν απασχολημένος με τον πόλεμο κατά των προτεσταντών στη Γερμανία. Ο ίδιος πόλεμος απασχολούσε την Αυστρία και την Ισπανία. Ετσι οι Αψβούργοι δεν ήταν σε θέση να βοηθήσουν τη Βενετία, ακόμα και στην περίπτωση που έκριναν ότι έπρεπε να ξεπεράσουν τις διαφορές τους μαζί της προκειμένου να αντιμετωπίσουν από κοινού την επέκταση των Οθωμανών. Στο μεταξύ, οι σχέσεις μεταξύ της Βενετίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν τεταμένες, αν και οι εμπορικές συναλλαγές μεταξύ τους συνεχίζονταν κανονικά.

Αφορμή για τη ρήξη ανάμεσα στους Βενετούς και στους Οθωμανούς αποτέλεσε η δράση των μουσουλμάνων και χριστιανών κουρσάρων της Μεσογείου. Οι πρώτοι είχαν τις βάσεις τους στις ακτές της βόρειας Αφρικής, στο νοτιοδυτικό τμήμα της Μεσογείου. Από το όνομα της περιοχής που χρησιμοποιούσαν ως ορμητήριο αποκλήθηκαν πειρατές της Μπαρμπαριάς. Επί αιώνες οι πειρατές αυτοί αποτελούσαν μάστιγα για τη ναυσιπλοΐα των χριστιανών στη Μεσόγειο, καθώς κατελάμβαναν εμπορικά σκάφη ή πραγματοποιούσαν επιδρομές στις ακτές των χριστιανικών κρατών. Επειδή τα ορμητήριά τους βρίσκονταν σε περιοχές υποτελείς στον σουλτάνο, οι πειρατικές επιδρομές τους συνδυάζονταν με ναυτικές υπηρεσίες στο οθωμανικό κράτος. Ουσιαστικά οι πειρατές αποτελούσαν την αιχμή του οθωμανικού δόρατος στον αγώνα για τον έλεγχο της Μεσογείου. Τα αφρικανικά λιμάνια που χρησιμοποιούσαν ως ορμητήρια είχαν μετατραπεί σε τεράστιες αγορές, όπου πωλούσαν ως σκλάβους τους αιχμαλώτους τους ή διέθεταν τη λεία που είχαν συγκεντρώσει. Από την πλευρά των χριστιανών, ωστόσο, υπήρχε επίσης πειρατική δραστηριότητα την οποία ασκούσαν κυρίως οι ιππότες της Μάλτας, εκμεταλλευόμενοι τη στρατηγική θέση που καταλαμβάνει το νησί τους στο κέντρο της Μεσογείου.

Το 1638 16 σκάφη των πειρατών της Μπαρμπαριάς πραγματοποίησαν επιδρομές κατά των ακτών της Καλαβρίας στη νότια Ιταλία. Ο Βενετός προβλεπτής (ανώτατος αξιωματούχος) Αντώνιο Μαρίνο Καπέλλο, πληροφορήθηκε τις κινήσεις των κουρσάρων και κινήθηκε για να τους καταδιώξει. Τα βενετικά πλοία όμως καθυστέρησαν λόγω θαλασσοταραχής και οι πειρατές κατόρθωσαν να καταφύγουν στο οθωμανικό λιμάνι της Αυλώνας στις ακτές της Αλβανίας. Ο Βενετός ναύαρχος αποφάσισε να αποκλείσει το λιμάνι έτσι ώστε να υποχρεώσει τις αρχές να παραδώσουν τους πειρατές. Ο αποκλεισμός διήρκεσε από την 1η Ιουλίου ως την 7η Αυγούστου 1638. Οταν όμως οι Βενετοί πληροφορήθηκαν ότι πλοία του οθωμανικού στόλου κατευθύνονταν στην περιοχή για να λύσουν τον αποκλεισμό, ο προβλεπτής Καπέλλο αποφάσισε να εισβάλει στο λιμάνι. Παρά τα πυρά από τα πυροβολεία της ακτής, τα βενετικά πλοία αιχμαλώτισαν όλα τα σκάφη των πειρατών και τα βύθισαν, εκτός από ένα το οποίο εστάλη στη Βενετία ως λάφυρο. Το επεισόδιο στην Αυλώνα εξαγρίωσε τον σουλτάνο Μουράτ Δ', ο οποίος αποφάσισε να πάρει εκδίκηση. Δεν μπορούσε όμως να δράσει άμεσα διότι η χώρα του βρισκόταν σε πόλεμο με την Περσία. Οταν τερματίστηκε ο πόλεμος, το 1639, οι προετοιμασίες για την εισβολή στην Κρήτη παρεμποδίστηκαν από τον θάνατο του σουλτάνου το 1640. Οι Οθωμανοί όμως δεν ξέχασαν αυτά τα γεγονότα και η αφορμή που ζητούσαν να επιτεθούν στην Κρήτη τούς δόθηκε από τη δράση των χριστιανών κουρσάρων.

Τελετουργικό ένδυμα Οθωμανού σουλτάνου.

Στις 28 Σεπτεμβρίου 1644 έξι πειρατικές γαλέρες των ιπποτών της Μάλτας κατέλαβαν έναν οθωμανικό στολίσκο αποτελούμενο από δέκα πλοία. Τα οθωμανικά πλοία μετέφεραν προσκυνητές στη Μέκκα και ανάμεσά τους τον ανώτατο δικαστή και ιερέα (καδή) του Καΐρου. Σύμφωνα μάλιστα με έναν θρύλο που κυκλοφόρησε αργότερα, στα πλοία αυτά επέβαινε και η ίδια η μητέρα του σουλτάνου, η βαλιδέ σουλτάνα, αυτό όμως είναι ανακριβές. Ενώ έπλεαν προς τη Μάλτα, οι ιππότες πειρατές σταμάτησαν για ανεφοδιασμό στην Καλισμένη, στη νότια ακτή της Κρήτης. Η ακτή ήταν αφύλακτη από τις βενετικές αρχές του νησιού και οι χριστιανοί πειρατές έλαβαν ανενόχλητοι νερό και τρόφιμα, ενώ προσέλαβαν και πενήντα ντόπιους ναυτικούς για τα πλοία τους. Στη συνέχεια προσπάθησαν να αγκυροβολήσουν πάλι στην ακτή των Σφακίων, όμως ο τοπικός Βενετός διοικητής τους εμπόδισε. Τους απαγορεύτηκε επίσης η πρόσβαση στα βενετικά Κύθηρα, κατέφυγαν όμως προσωρινά σε έρημους κολπίσκους της βενετικής Κεφαλονιάς. Από εκεί κατευθύνθηκαν προς τη Μάλτα.

Η πορεία αυτή των ιπποτών της Μάλτας έδωσε στους Οθωμανούς την αφορμή που επιθυμούσαν για να επιτεθούν στην Κρήτη. Στις 3 Ιανουαρίου 1645 ο βεζύρης Γιουσούφ πασάς κάλεσε τον αντιπρόσωπο της Βενετίας στην Κωνσταντινούπολη για να του αναφέρει ότι οι Οθωμανοί γνώριζαν τι είχε συμβεί και ότι ο σουλτάνος Ιμπραήμ ήταν εξαγριωμένος καθώς θεωρούσε ότι οι Βενετοί διευκόλυναν τη δράση των πειρατών. Ο βεζύρης ήταν ένας πρώην χριστιανός εξωμότης, ο οποίος είχε εξισλαμιστεί και ενταχθεί στην υπηρεσία του σουλτάνου. Καταγόταν μάλιστα από τη βενετική Δαλματία και το χριστιανικό του όνομα ήταν Γιόζεφ Μάρκοβιτς. Λόγω της καταγωγής του μισούσε τους Βενετούς και θεωρούσε ότι είχε παρουσιαστεί μία εξαιρετική ευκαιρία να τους πλήξει. Στο μεταξύ οι Βενετοί δέχονταν ανησυχητικές πληροφορίες και από άλλες πλευρές. Στον οθωμανικό ναύσταθμο της Κωνσταντινούπολης πραγματοποιούντο εντατικές προετοιμασίες για μία σημαντική θαλάσσια εκστρατεία. Μόνο δύο μπορούσαν να είναι οι πιθανοί στόχοι των Οθωμανών, η Μάλτα ή η Κρήτη. Ετσι η βενετική κυβέρνηση ήταν υποχρεωμένη να αρχίσει προετοιμασίες προκειμένου να αντιμετωπίσει μία ενδεχόμενη επίθεση στο νησί.

Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ

Την οργάνωση της άμυνας της Κρήτης ανέλαβε ο γενικός προβλεπτής Αντρέα Κορνέρ. Βασικό του μέλημα ήταν η επιδιόρθωση των τειχών, τα οποία είχαν παραμεληθεί και σε κάποιες περιπτώσεις δεν ανταποκρίνονταν στις στρατιωτικές εξελίξεις της εποχής. Επρεπε επίσης να ενισχυθεί η φρουρά του νησιού. Οι βενετικές στρατιωτικές δυνάμεις που βρίσκονταν σε αυτό ήταν ολιγάριθμες, ενώ η τοπική πολιτοφυλακή (cernide) ήταν αναξιόπιστη και ανεκπαίδευτη. Από τη Βενετία στάλθηκαν στην Κρήτη 2.500 στρατιώτες μαζί με μηχανικούς για την επισκευή και συντήρηση των οχυρώσεων, προμήθειες σε τρόφιμα και 100.000 δουκάτα. Στον βενετικό ναύσταθμο άρχισαν να ετοιμάζονται 30 ελαφρές γαλέρες και δύο γαλεάσσες (κωπήλατα σκάφη μεγάλων διαστάσεων). Διατάχθηκε επίσης ο Αντρέα Κορνέρ να συγκεντρώσει 1.000 Ελληνες μισθοφόρους, κυρίως από τη Μάνη ή από άλλες περιοχές του Αιγαίου. Επίκεντρο της βενετικής άμυνας στο νησί ήταν οι οχυρωμένες πόλεις του Χάνδακα (σημερινό Ηράκλειο), των Χανίων, του Ρεθύμνου και της Σητείας. Υπήρχαν επίσης και άλλες τρεις οχυρές θέσεις, τα λιμάνια της Γραμβούσας και της Σούδας και η Σπιναλόγκα. Παράλληλα όμως με τις προετοιμασίες στην Κρήτη, ο αντιπρόσωπος της Βενετίας στην Κωνσταντινούπολη προσπαθούσε να αποτρέψει την επίθεση προσφέροντας σημαντικά ποσά ως δωροδοκία σε υψηλόβαθμους Οθωμανούς αξιωματούχους. Συγχρόνως τα βενετικά πλοία κατεδίωκαν τα πειρατικά σκάφη των ιπποτών της Μάλτας σε μία κίνηση καλής θέλησης. Οι Οθωμανοί, από την πλευρά τους, διέδιδαν ότι στόχος του στόλου που ετοίμαζαν ήταν η Μάλτα.

Σχέδιο της πολιορκίας των Χανίων. Αριστερά, η έξοδος των βενετικών δυνάμεων με στόχο την προσβολή του οθωμανικού στρατοπέδου (Ιστορία Ελληνικού Εθνους, Εκδοτική Αθηνών).

Ο οθωμανικός στόλος απέπλευσε τελικά από τα Δαρδανέλια στις 30 Απριλίου 1645 υπό τη διοίκηση του Γιουσούφ, συζύγου της κόρης του σουλτάνου και καπουδάν πασά (όπως ήταν ο τίτλος του Οθωμανού αρχιναυάρχου). Ο στόλος αποτελείτο από 416 σκάφη, ανάμεσά τους δύο μεγάλες γαλεάσσες, δέκα πλοία από την Αλεξάνδρεια, δύο από την Τύνιδα και άλλα δέκα σκάφη μισθωμένα από τους Αγγλους και τους Ολλανδούς. Περίπου 100 από τα σκάφη του στόλου ήταν μεγάλα, ενώ τα υπόλοιπα 300 ήταν κυρίως μικρά ή μεγαλύτερα καΐκια. Στα πλοία επέβαιναν 50.000 άνδρες, και μεταξύ αυτών 7.000 γενίτσαροι. Την ηγεσία των στρατιωτών που επέβαιναν στα πλοία είχαν οι Μουσά πασάς και Μουράτ αγάς. Τα οθωμανικά πλοία πέρασαν από την Τήνο, η οποία ήταν βενετικό έδαφος και ανεφοδιάστηκαν σε νερό και τρόφιμα. Οι βενετικές αρχές του νησιού θεώρησαν ότι δεν έπρεπε να προκαλέσουν τους Οθωμανούς αρνούμενες τον ανεφοδιασμό του στόλου τους. Ο καπουδάν πασάς έδειξε φιλική διάθεση προς τους Βενετούς του νησιού και υποστήριξε ότι στόχος του ήταν η Μάλτα. Μετά την Τήνο, ο οθωμανικός στόλος έπλευσε προς τη Μονεμβασία και τα Κύθηρα. Αφού πέρασε νότια από τη Μάνη, αγκυροβόλησε στο Ναυαρίνο ακολουθώντας ως εκεί την πορεία προς τη Μάλτα και απομακρυνόμενος από την Κρήτη. Οι Οθωμανοί παρέμειναν στο Ναυαρίνο επί τρεις εβδομάδες και μετά αναχώρησαν, στις 21 Ιουνίου, πλέοντας όμως νοτιοανατολικά προς την Κρήτη. Στις 23 Ιουνίου, ημέρα Παρασκευή, ο Βενετός διοικητής των Χανίων ενημερώθηκε ότι ο οθωμανικός στόλος είχε εμφανιστεί στα ανοικτά του ακρωτηρίου Σπάθα. Το απόγευμα της επόμενης ημέρας οι Τούρκοι αποβιβάστηκαν στο δυτικό άκρο του κόλπου των Χανίων, κοντά στο μοναστήρι της Κυρίας Γωνιάς. Ο πόλεμος για την κατάληψη της Κρήτης είχε αρχίσει.

Κάποιοι κάτοικοι του νησιού είχαν συγκεντρωθεί στην ακτή, ελπίζοντας μάταια ότι θα μπορούσαν να σώσουν τις περιουσίες τους από τη λεηλασία. Τράπηκαν σε φυγή, όμως, όταν άκουσαν τον ήχο από την πρώτη βολή πυροβόλου του οθωμανικού στόλου. Μαζί τους υποχώρησε και μία μικρή δύναμη αποτελούμενη από 500 πεζούς στρατιώτες. Οι πρώτοι εισβολείς που αποβιβάστηκαν στο νησί επιδόθηκαν στη λεηλασία της υπαίθρου στην περιοχή του κόλπου των Χανίων. Το πρώτο εμπόδιο που συνάντησαν ήταν το μικρό οχυρωμένο νησί του Αγίου Θεοδώρου (στους σύγχρονους χάρτες αναφέρεται με το όνομα Αγιοι Θεόδωροι), το οποίο υπερασπιζόταν ο φρούραρχος Βλάσιος Ιουλιανός από την Ιστρια με 30 στρατιώτες και λίγα παλαιά πυροβόλα. Παρά το ότι κάθε αντίσταση ήταν ουσιαστικά μάταιη, ο γενναίος φρούραρχος πολέμησε ηρωικά επί τέσσερις ώρες και στη συνέχεια πυροδότησε τις νάρκες που είχε τοποθετήσει σε καίρια σημεία της οχύρωσης, τινάζοντας στον αέρα τον ίδιο, τους άνδρες του, το φρούριο και πολλούς από τους επιτιθέμενους. Ο δρόμος προς τα Χανιά ήταν πλέον ανοικτός για τους εισβολείς.

Σχέδιο των Χανίων κατά τη βενετοκρατία. Διακρίνεται ο οχυρωματικός περίβολος της πόλης (Βενετία, Μουσείο Κορρέρ).

Στις αρχές του Αυγούστου η κατάσταση των υπερασπιστών των Χανίων ήταν απελπιστική. Μεγάλο μέρος από αυτούς είχε σκοτωθεί ή τραυματιστεί. Οι Οθωμανοί πρότειναν παράδοση της πόλης, κάτι όμως το οποίο αμέσως απορρίφθηκε.

Οι Οθωμανοί έφθασαν στα Χανιά στις 27 Ιουνίου. Τα σκάφη τους απέκλεισαν το λιμάνι, ενώ ο στρατός τους κατέλαβε τους λόφους γύρω από την πόλη. Ετσι άρχισε η πολιορκία των Χανίων, η οποία διήρκεσε 56 ημέρες. Υπεύθυνοι για την άμυνα της πόλης ήταν ο προβλεπτής Κορνάρο και ο ρέκτορας Φεναρόλο. Η φρουρά της πόλης αποτελείτο από 800 μισθοφόρους και 1.000 πολιτοφύλακες, οι οποίοι ήταν Ελληνες στη συντριπτική πλειοψηφία τους. Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας η πόλη υπέστη ανηλεή βομβαρδισμό από τα οθωμανικά πυροβόλα και διεξήχθησαν σκληρές μάχες μπροστά στα τείχη της. Οι Βενετοί προσπάθησαν να δημιουργήσουν αντιπερισπασμό, χρησιμοποιώντας ένοπλες ομάδες Κρητικών οι οποίοι επιτέθηκαν στους Τούρκους. Την επιχείρηση ανέλαβαν ο Μιχαήλ Καλλέργης από τα Σφακιά και ο Λουκάς Μπαρότσης από το Σέλινο. Οι δυνάμεις τους όμως ήταν ανοργάνωτες και αποδεκατίστηκαν από τους έμπειρους Οθωμανούς στρατιώτες.

Στο μεταξύ, οι ναυτικές δυνάμεις των Βενετών δεν τολμούσαν να επιχειρήσουν ανεφοδιασμό της πόλης. Ο ναύαρχος Μαρίνο Καπέλλο βρισκόταν αποκλεισμένος στη Σούδα και προτίμησε να μην κινητοποιηθεί ο ίδιος με το σύνολο των δυνάμεών του αλλά έστειλε τρεις γαλέρες με εφόδια. Ανάλογη απραξία έδειξε και η ναυτική μοίρα των Βενετών που βρισκόταν στο Ιόνιο. Στις αρχές του Αυγούστου η κατάσταση των υπερασπιστών των Χανίων ήταν απελπιστική. Μεγάλο μέρος από αυτούς είχε σκοτωθεί ή τραυματιστεί. Οι Οθωμανοί πρότειναν παράδοση της πόλης, κάτι όμως το οποίο αμέσως απορρίφθηκε. Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε μια μεγάλη επίθεση στις 17 Αυγούστου, η οποία αποκρούσθηκε με βαρύ τίμημα. Σε αυτή σκοτώθηκαν ή τραυματίστηκαν 600 από τη φρουρά των Χανίων, περίπου το ένα τρίτο της αρχικής δύναμής της. Ηταν πλέον φανερό ότι οι λίγοι υπερασπιστές που είχαν απομείνει δεν ήταν σε θέση να αμυνθούν περισσότερο. Ετσι η πόλη παραδόθηκε στους Τούρκους, στις 22 Αυγούστου 1645, μετά από ηρωική αντίσταση.

Μετά την παράδοση, οι περισσότεροι από τους κατοίκους και τα υπολείμματα της φρουράς αναχώρησαν για τη Σούδα. Οσοι έμειναν πίσω κακοποιήθηκαν, ενώ η πόλη λεηλατήθηκε. Τρεις μέρες μετά την πτώση των Χανίων ο καθεδρικός ναός του Αγίου Νικολάου και άλλες δύο εκκλησίες μετατράπηκαν σε τζαμιά. Κατά τις εβδομάδες που ακολούθησαν οι Οθωμανοί εδραίωσαν την κυριαρχία τους στη δυτική Κρήτη, καταλαμβάνοντας τους οικισμούς και τα μικρά οχυρά των επαρχιών Κισσάμου, Κυδωνίας και Αποκορώνου. Στους Βενετούς απέμεινε μόνο το φρούριο της Σούδας. Ωστόσο, η στρατηγική σημασία του σημείου αυτού περιορίστηκε από το 1646, επειδή οι Τούρκοι κατασκεύασαν δικό τους οχυρό στο Καλάμι, στην είσοδο του όρμου της Σούδας. Οι εισβολείς διέθεταν πλέον ένα εκτεταμένο προγεφύρωμα για την επέκτασή τους στην υπόλοιπη Κρήτη.

Η ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ

Παρά την επιτυχία των Οθωμανών, οι Βενετοί προσπάθησαν να αντιδράσουν. Κάποιες δυνάμεις στη δυτική Ευρώπη επιχείρησαν επίσης να βοηθήσουν τη Βενετία, κρίνοντας ότι η ενίσχυση της οθωμανικής ισχύος δεν συνέφερε κανένα χριστιανικό κράτος. Το καλοκαίρι του 1645 ο πάπας Ιννοκέντιος Ι' προσέφερε πέντε γαλέρες για την ενίσχυση της Κρήτης. Από πέντε γαλέρες προσέφεραν και ο Φερδινάνδος Β', δούκας της Τοσκάνης, καθώς και ο Ισπανός κυβερνήτης της Νάπολης. Ακόμα και οι ιππότες της Μάλτας προσέφεραν τις έξι πειρατικές γαλέρες τους, όταν πλέον βεβαιώθηκαν ότι οι Οθωμανοί δεν θα στρέφονταν κατά του νησιού τους. Τα 21 αυτά πλοία ενώθηκαν με άλλα 25 που είχαν οι Βενετοί στη δυτική Κρήτη. Αργότερα στις δυνάμεις αυτές προστέθηκαν τέσσερις γαλεάσσες, μεγάλα κωπήλατα πλοία, και άλλα 18 σκάφη. Ετσι, στο τέλος του καλοκαιριού του 1645, οι χριστιανοί διέθεταν στη δυτική Κρήτη έναν υπολο-

Το βενετικό κάστρο στην είσοδο του λιμανιού του Χάνδακα, όπως απεικονίζεται σε σχέδιο του 1636 (Κοινοτική Βιβλιοθήκη της Μπολώνια).

γίσιμο στόλο.

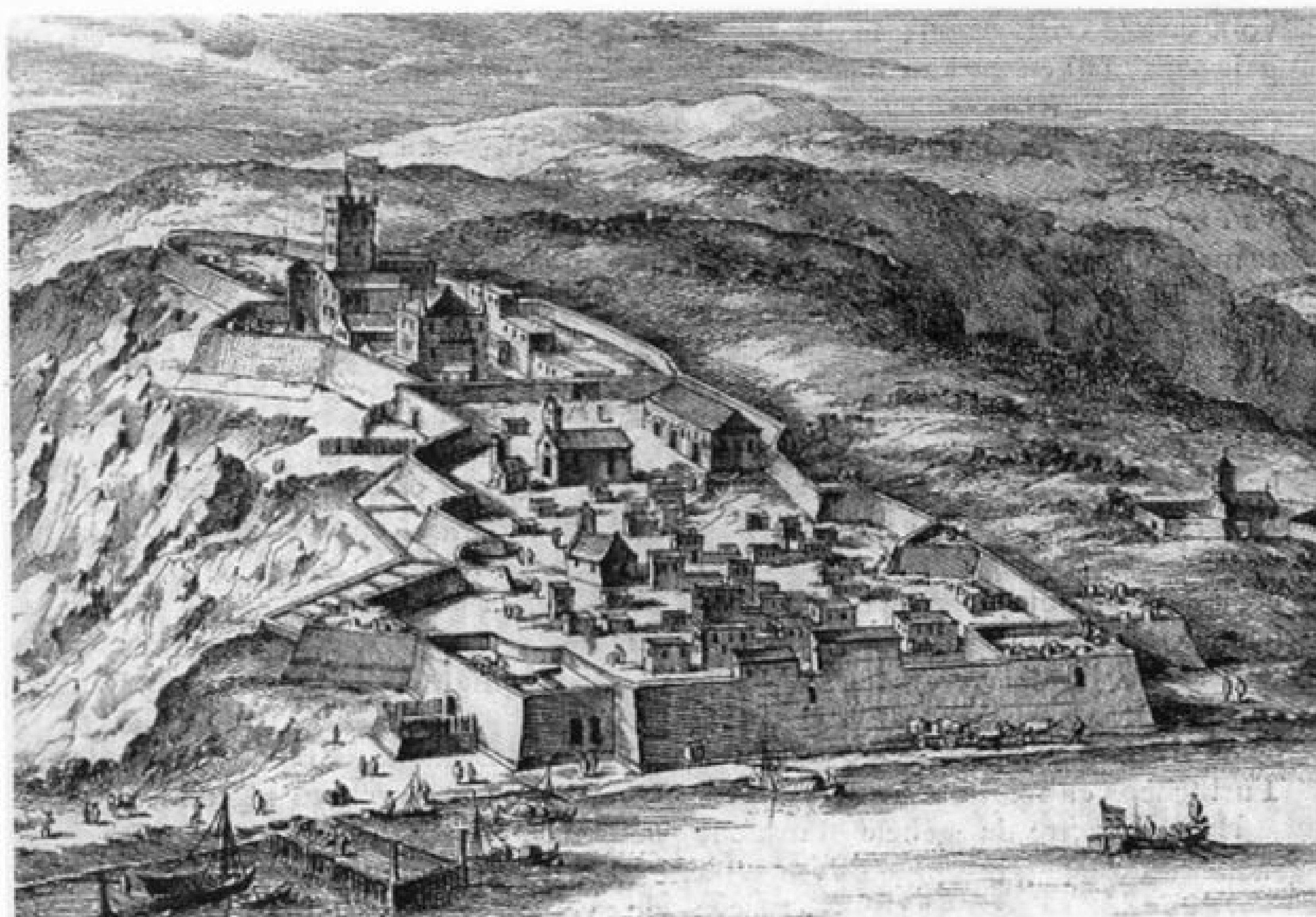
Στο μεταξύ, τα οθωμανικά σκάφη βρίσκονταν στη νησίδα του Αγίου Θεοδώρου και στο λιμάνι των Χανίων, ενώ τα πληρώματά τους είχαν χαλαρώσει μετά τις πρόσφατες επιτυχίες. Αυτή ήταν η κατάλληλη στιγμή για μία αιφνιδιαστική επίθεση, η οποία θα μπορούσε να ανατρέψει την κατάσταση και να δώσει στους Βενετούς την ευκαιρία να ανακτήσουν όσα είχαν καταλάβει οι Τούρκοι. Χρειάζονταν όμως γρήγορες και αποφασιστικές ενέργειες, τις οποίες ο χριστιανός ναύαρχος δεν ήταν διατεθειμένος να επιχειρήσει.

Ο χριστιανικός στόλος βρισκόταν υπό τις εντολές του Νικολό Λουντοβίζι, ανηψιού του πάπα και πρίγκιπα του Πιομπίνο. Ο Λουντοβίζι φοβόταν υπερβολικά το ενδεχόμενο μίας ήττας, διότι θα μείωνε το κύρος του. Ετσι ο χριστιανικός στόλος παρέμεινε ανενεργός όλο τον Σεπτέμβριο του 1645, λόγω της αναποφασιστικότητας του διοικητή του και των άσχημων καιρικών συνθηκών. Τελικά οι Βενετοί και οι σύμμαχοί τους επιχείρησαν μία επίθεση κατά των Χανίων την 1η Οκτωβρίου. Οι Οθωμανοί όμως είχαν αναδιοργανωθεί και η επίθεση που έγινε χωρίς ιδιαίτερο ενθουσιασμό, αποκρούσθηκε. Μετά από αυτή την αποτυχία, οι σύμμαχοι των Βενετών έκριναν ότι η εποχή δεν προσφερόταν πλέον για ναυτικές επιχειρήσεις και απέπλευσαν προς τη Μεσσήνη της Ιταλίας όπου έφθασαν στις 23 Οκτωβρίου. Η οθωμανική κατοχή στην περιοχή των Χανίων ήταν προς το παρόν εξασφαλισμένη. Τον Νοέμβριο του 1645 ο Γιουσούφ πασάς, αφού είχε ολοκληρωθεί η υποταγή της δυτικής Κρήτης, άφησε στα Χανιά 8.000 στρατιώτες και επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη.

Οι Βενετοί, από την πλευρά τους, προσπαθούσαν να οργανωθούν όσο καλύτερα μπορούσαν για τον επόμενο χρόνο. Καμία περιοχή της βενετικής επικράτειας δεν μπορούσε να θεωρηθεί ασφαλής έναντι των Οθωμανών. Ετσι ενισχύθηκαν οι φρουρές στα βενετικά οχυρά των ακτών της Δαλματίας και της Κέρκυρας. Επίσης πραγματοποιήθηκαν επισκευές και βελτιώσεις στις οχυρώσεις του Χάνδακα αλλά και του Λίντο και του Μαλαμόκο, των νησιών που ήλεγχαν την είσοδο προς την ίδια τη βενετική λιμνοθάλασσα. Οι Βενετοί δεν απέκλειαν πλέον το ενδεχόμενο μίας επίθεσης ακόμα και στην ίδια την καρδιά του κράτους τους. Χρειαζόταν επίσης ένας εμπνευσμένος αρχηγός για τις βενετικές στρατιωτικές και ναυτικές δυνάμεις. Για τη θέση αυτή επελέγη ο δόγης Φραντζέσκο Ερίτσο αν και ήταν ογδόντα χρόνων και άρρωστος. Λίγες μέρες αργότερα, στις 3 Ιανουαρίου 1646, ο γηραιός δόγης πέθανε και στην ηγεσία των βενετικών δυνάμεων τον διαδέχθηκε ο Τζοβάνι Καπέλλο, ενώ στο αξίωμα του δόγη ανήλθε ο Φραντσέσκο ντα Μολίν. Η Βενετία χρειαζόταν επειγόντως χρήματα. Για τον σκοπό αυτό ορίστηκε ότι όποιος Βενετός πολίτης κατέθετε στο δημόσιο ταμείο 60.000 δουκάτα -το κόστος συντήρησης 1.000 στρατιωτών για έναν χρόνο- θα μπορούσε να γίνει μέλος της ανώτερης βενετικής αριστοκρατίας και να έχει πρόσβαση στα ανώτερα αξιώματα του βενετικού κράτους. Ακόμα και μη Βενετοί υπήκοοι είχαν την ίδια δυνατότητα, έπρεπε όμως να καταβάλουν 70.000 δουκάτα - το κόστος συντήρησης 1.200 στρατιωτών. Βασικός στόχος των Βενετών ήταν να απομακρύνουν τους εισβολείς από την Κρήτη κτυπώντας σε κάποιο ζωτικό σημείο της οθωμανικής αυτοκρατορίας, όπως ήταν η είσοδος των Στενών του Ελλησπόντου. Κυρίως όμως οι Βενετοί έπρεπε να εμποδίσουν την επέκταση της οθωμανικής κατοχής στο νησί.

Παράλληλα βενετικές αντιπροσωπείες προσπάθησαν να επιτύχουν τη σύναψη συμμαχίας με τους Πολωνούς, τους Ρώσους και τους Πέρσες, παραδοσιακούς εχθρούς των Τούρκων. Η Βενετία ζήτησε στρατιωτικές δυνάμεις από τη Δανία και τη Σουηδία, καθώς και πλοία από την Αγγλία και την Ολλανδία. Η διπλωματική κατάσταση στη δυτική Ευρώπη, όμως, λόγω του Τριακονταετούς πολέμου, δεν επέτρεπε στους Βενετούς να ελπίζουν σε κάποια σημαντική βοή-

Ο χριστιανικός στόλος βρισκόταν υπό τις εντολές του Νικολό Λουντοβίζι, ανηψιού του πάπα και πρίγκιπα του Πιομπίνο. Ο Λουντοβίζι φοβόταν υπερβολικά το ενδεχόμενο μίας ήττας, διότι θα μείωνε το κύρος του.

Το κάστρο της Σητείας σε γκραβούρα του 1703. Η Σητεία, επειδή βρισκόταν στην ανατολική πλευρά της Κρήτης, καταλήφθηκε από τους Οθωμανούς μετά τα Χανιά και το Ρέθυμνο.

θεια. Ακόμα και όταν τερματίστηκε ο πόλεμος το 1648, τα κράτη της δυτικής Ευρώπης συνέχισαν να αδιαφορούν για τον πόλεμο στην Κρήτη. Κάποια από αυτά μάλιστα προτιμούσαν την κατάληψη του νησιού από τους Τούρκους για λόγους συμφέροντος. Οπως έγραψε σε μία αναφορά του ο Βενετός αντιπρόσωπος στο Λονδίνο, οι Αγγλοι ήθελαν να καταληφθεί από τους Οθωμανούς ο Χάνδακας για να διεξάγουν ελεύθερα από εκεί εμπόριο σταφίδας. Οι μόνες δυνάμεις που ενδιαφέρονταν πραγματικά να βοηθήσουν τη βενετική Κρήτη ήταν ο πάπας και οι ιππότες της Μάλτας.

Η ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΣΤΟ ΝΗΣΙ

Οι Οθωμανοί πανηγύριζαν επί τρεις ημέρες για την πτώση των Χανίων στην Κωνσταντινούπολη. Ο Γιουσούφ πασάς όμως γρήγορα έπεσε σε δυσμένεια, επειδή ο σουλτάνος Ιμπραήμ θεώρησε ότι κακώς άφησε τη φρουρά και τους κατοίκους των Χανίων να φύγουν ανενόχλητοι. Ο καπουδάν πασάς αρχικά φυλακίστηκε και, παρόλο που ήταν σύζυγος μίας κόρης του σουλτάνου και πατέρας των εγγονών του, στραγγαλίστηκε στις 21 Ιανουαρίου 1646. Η εξέλιξη αυτή δεν μείωσε την οθωμανική επιθετικότητα καθώς ο σουλτάνος ήταν αποφασισμένος να συνεχίσει τις επιχειρήσεις και τον επόμενο χρόνο, με σκοπό να καταλάβει την περιοχή του Ρεθύμνου και να προχωρήσει προς τον ίδιο τον Χάνδακα. Την ηγεσία της εκστρατείας εκείνο τον χρόνο ανέλαβαν ο Μούσα, ως νέος καπουδάν πασάς, και ο Μεχμέτ Σουλτανζαντέ, πρώην μεγάλος βεζύρης. Παρά τις προσπάθειες των Βενετών να αποτρέψουν την έξοδο του τουρκικού στόλου από τα Δαρδανέλια, οι Οθωμανοί έφθασαν στην Κρήτη στις 2 Ιουλίου 1646.

Ας σημειωθεί εδώ ότι την επέκταση των Οθωμανών βοήθησε η διάσταση απόψεων μεταξύ των Βενετών διοικητών. Τη στρατιωτική διοίκηση του νησιού είχε ο προβλεπτής Αντρέα Κορνέρ και των ναυτικών δυνάμεων ο Τζοβάνι Καπέλλο. Οι ναυτικές δυνάμεις των Βενετών κινήθηκαν με βραδύτητα. Αυτές αναχώρησαν από τη Βενετία στις 25 Μαρτίου, επειδή ο Καπέλλο ασχολείτο μέχρι τότε με προσωπικές υποθέσεις του. Κατά τη διάρκεια του πλου προς την Κρήτη καθυστερούσε σε διάφορα σημεία με πρόσχημα την επιθεώρηση των οχυρώσεων και της τροφοδοσίας, ενώ επιπροσθέτως στον στόλο εκδηλώθηκε επιδημία τύφου. Τα βενετικά πλοία έφθασαν στη Σούδα στις 21 Ιουνίου, αλλά ο διοικητής δεν προσπάθησε να εμποδίσει την απόβαση των Οθωμανών που έφθασαν λίγες μέρες αργότερα (2 Ιουλίου). Ο Καπέλλο, στη συνέχεια, προσπάθησε να επιτεθεί στον τουρκικό στόλο που ήταν αγκυροβολημένος στα Χανιά, χωρίς όμως επιτυχία.

Εξάλλου τον Σεπτέμβριο δεν κατόρθωσε να εμποδίσει την άφιξη μίας νηοπομπής που μετέφερε εφόδια για τους Οθωμανούς από το Ναύπλιο στα Χανιά. Ακολούθως αποφάσισε να εμποδίσει τον αποκλεισμό του Ρεθύμνου από τον οθωμανικό στόλο, παρόλο που ο Κορνέρ επέμενε ότι έπρεπε να αναλάβει τον έλεγχο του κόλπου της Σούδας. Οι Τούρκοι είχαν εγκαταστήσει πυροβόλα στο Καλάμι, στην είσοδο του κόλπου, και από εκεί έπλητταν τα βενετικά σκάφη τα οποία ήταν αγκυροβολημένα κοντά στο κάστρο της Σούδας. Τελικά ο Καπέλλο αποφάσισε να εγκαταλείψει τη Σούδα για να κατευθυνθεί στο Ρέθυμνο και τα πλοία του αποχώρησαν, το κάστρο όμως παρέμεινε υπό τον έλεγχο των Βενετών.

Στο μεταξύ οι Οθωμανοί επεκτείνονταν προς την περιοχή του Ρεθύμνου. Είχαν μεταφέρει στην Κρήτη 40.000 στρατιώτες και αρχηγός τους ήταν ο Ντελή Χουσεΐν, επειδή ο Μεχμέτ Σουλτανζαντέ είχε πεθάνει από υψηλό πυρετό. Οι εισβολείς ήταν πλέον περισσότερο προσεκτικοί όσον αφορά τα αισθήματα των ντόπιων ορθοδόξων. Η οθωμανική διοίκηση είχε δώσει εντολές να γίνουν σεβαστές οι περιουσίες των Κρητικών, σε μία προσπάθεια να κερδίσει τη συμπάθειά τους έναντι των Βενετών. Οι Οθωμανοί εισβολείς φρόντισαν και για την εκμετάλλευση του θρησκευτικού συναισθήματος των ορθοδόξων, με την εγκατάσταση ορθόδοξων ιεραρχών στο νησί. Το 1646 ορίστηκε ως πρώτος ορθόδοξος μητροπολίτης ο Νεόφυτος Πατελλάρος, μοναχός της μονής Αρκαδίου. Ωστόσο, συνέχισαν να σημειώνονται βιαιοπραγίες και λεηλασίες σε βάρος των κατοίκων του νησιού.

Από τα τέλη Σεπτεμβρίου 1646 άρχισε η πολιορκία του Ρεθύμνου. Η φρουρά της πόλης ήταν μικρή με διοικητή τον Καμίλλο Γκοντζάγκα και προβλεπτή τον Μολίνο. Από την αρχή της πολιορκίας οι αρχές του Ρεθύμνου αποφάσισαν να μετακινήσουν το μεγαλύτερο μέρος του άμαχου πληθυσμού στον Χάνδακα. Οι κάτοικοι της κρητικής πρωτεύουσας όμως αρνούνταν να τους δεχθούν, από φόβο ότι οι πρόσφυγες μετέφεραν διάφορες ασθένειες. Ορισμένοι από τους πρόσφυγες απογοητεύτηκαν από αυτή τη στάση και αναγκάστηκαν να καταφύγουν στους Τούρκους, οι οποίοι τους δέχθηκαν φιλικά.

Η κατάσταση στο πολιορκημένο Ρέθυμνο γινόταν ασφυκτική καθώς οι βομβαρδισμοί ήταν συχνοί και σταδιακά αυξάνονταν οι απώλειες των αμυνομένων, ενώ μειώνονταν τα εφόδιά τους. Οι πολιορκητές προσπαθούσαν να κάμ-

ψουν το ηθικό των υπερασπιστών της πόλης ρίχνοντας βέλη με μηνύματα, με τα οποία καλούσαν τους ορθοδόξους να παραδοθούν, δίνοντας υποσχέσεις περί της προστασίας τους. Μία μικρή γαλλική δύναμη προσπάθησε να αποβιβαστεί για να ενισχύσει τους πολιορκημένους αλλά απέτυχε, λόγω των ισχυρών πυρών των Τούρκων. Η βοήθεια των Γάλλων ήταν ωστόσο εκτός από ανούσια και υποκριτική. Τον ίδιο χρόνο η Γαλλία προσπαθούσε να καταλάβει βάσεις στη δυτική ακτή της Ιταλίας. Συνέπεια αυτής της πολιτικής ήταν ο δούκας της Τοσκάνης και οι ισπανικές αρχές της Νάπολης να ανησυχήσουν για την ασφάλεια των εδαφών τους και να αποσύρουν τις δέκα γαλέρες που είχαν διαθέσει τον προηγούμενο χρόνο για την άμυνα της Κρήτης.

Στις 11 Οκτωβρίου οι πολιορκητές επιχείρησαν μία μεγάλη έφοδο, κατά τη διάρκεια της οποίας κατόρθωσαν να παραβιάσουν τις οχυρώσεις της πόλης. Η βενετική φρουρά όμως κατόρθωσε να καταφύγει στο φρούριο του Ρεθύμνου, Φορτέτσα, και από εκεί να συνεχίσει την αντίστασή της. Οι υπερασπιστές του Ρεθύμνου αναγκάστηκαν να παραδώσουν το φρούριο στις 13 Νοεμβρίου 1646. Οι κάτοικοι της πόλης, μετά την πτώση της διασκορπίστηκαν στα Επτάνησα και στον Χάνδακα, ενώ το οθωμανικό προγεφύρωμα στην Κρήτη διευρυνόταν συνεχώς. Ο δρόμος προς την ίδια την πρωτεύουσα της βενετικής Κρήτης ήταν πλέον ανοικτός για τους εισβολείς.

Στο μεταξύ οι Οθωμανοί είχαν καταλάβει και κάποια ζωτικής σημασίας οχυρά κατά μήκος της ακτής της βενετικής Δαλματίας. Είχαν έτσι τη δυνατότητα να εμποδίσουν αποτελεσματικά τη μεταφορά εφοδίων προς τα βενετικά λιμάνια του Ιονίου και του Αιγαίου. Η κατάσταση ήταν κρίσιμη και η βενετική κυβέρνηση έπρεπε να αντιδράσει. Γι' αυτό αποφασίστηκε να σταλούν στην Κρήτη τέσσερα μεγάλα μεταγωγικά με γαλέτες, 200.000 σκούδα και 4.000 στρατιώτες. Αντικαταστάθηκε επίσης ο ναύαρχος Τζοβάνι Καπέλλο από τον Τζοβάνι Μπατίστα Γκριμάνι, ο οποίος ανέλαβε τα καθήκοντά του στις 18 Φεβρουαρίου 1647. Μετά την επιστροφή του στη Βενετία ο Καπέλλο δικάστηκε για τον τρόπο με τον οποίο διοίκησε τον βενετικό στόλο, αλλά τελικά απαλλάχθηκε. Ο Γκριμάνι μετακίνησε τον βενετικό στόλο στις Κυκλάδες, προσπαθώντας να δημιουργήσει αντιπερισπασμό στο Αιγαίο.

Παρά την επιτυχημένη δράση του βενετικού ναυτικού, η οθωμανική επέκταση στην Κρήτη συνεχίστηκε. Ενα μήνα μετά την πτώση του Ρεθύμνου εμφανίστηκαν οι πρώτοι Οθωμανοί στην περιοχή του Χάνδακα. Οι εισβολείς γνώριζαν ότι οι οχυρώσεις της κρητικής πρωτεύουσας ήταν εξαιρετικά ισχυρές και προτίμησαν να δράσουν πρώτα στην ύπαιθρο του νησιού. Αρκετές ομάδες εισβολέων εξαπλώνονταν προς το κεντρικό και ανατολικό τμήμα του νησιού, ενώ οι Βενετοί προσπαθούσαν να τους εμποδίσουν με αιφνιδιαστικές επιχειρήσεις. Βενετικές δυνάμεις αποβιβάστηκαν στο Μεραμπέλλο και στο Μυλοπόταμο, η αριθμητική υπεροχή των Οθωμανών ωστόσο δεν ήταν εύκολο να καμφθεί. Σε μικρό χρονικό διάστημα είχαν απομείνει στους Βενετούς μόνο λίγα οχυρωμένα κέντρα, ο Χάνδακας, τα φρούρια της Γραμβούσας, της Σούδας και της Σπιναλόγκας, και η Σητεία. Παράλληλα, ένα μέρος του κρητικού πληθυσμού είχε ήδη αρχίσει να στρέφεται προς τη μουσουλμανική θρησκεία για να είναι αρεστό στους νέους κατακτητές του νησιού. Η αντίσταση των Βενετών είχε πλέον επικεντρωθεί στην υπεράσπιση του Χάνδακα, για την κατοχή του οποίου οι δύο αντίπαλοι ήταν έτοιμοι να δώσουν μία από τις σκληρότερες και πιο μακροχρόνιες μάχες της Ιστορίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(1) Θεοχάρης Δετοράκης: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ, Ηράκλειο, 1990.

(2) Alvise Zorzi: LA REPUBLICA DEL LEONE, STORIA DI VENEZIA, Tascabili Bompiani, Milano, 2005.

(3) ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ, τόμος Ι', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1974.

(4) John Julius Norwich: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ, Εκδ. Φόρμιγξ, Αθήνα, 1993.

(5) Αλέξανδρος Παραδείσης: ΦΡΟΥΡΙΑ ΚΑΙ ΚΑΣΤΡΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, Εκδ. Ευσταθιάδη, Αθήνα, 1983.

(6) Kenneth Setton: THE PAPACY AND THE LEVANT, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1976.

(7) Kenneth Setton: EUROPE AND THE LEVANT IN THE MIDDLE AGES AND THE RENAISSANCE, Variorum Reprints, London, 1974.

(8) Kenneth Setton: Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1991.

Οι υπερασπιστές του Ρεθύμνου αναγκάστηκαν να παραδώσουν το φρούριο στις 13 Νοεμβρίου 1646. Οι κάτοικοι της πόλης, μετά την πτώση της διασκορπίστηκαν στα Επτάνησα και στον Χάνδακα, ενώ το οθωμανικό προγεφύρωμα στην Κρήτη διευρυνόταν συνεχώς.

Το βενετικό κάστρο του Ρεθύμνου.

ΧΑΝΔΑΚΑΣ

1648-1669

Η ΠΙΟ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΗ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Η ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΟΥ ΧΑΝΔΑΚΑ ΥΠΗΡΞΕ ΜΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΙΟ ΠΑΡΑΤΕΤΑΜΕΝΕΣ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ. ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΤΟ ΒΕΝΕΤΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΕΦΘΑΣΕ ΠΟΛΛΕΣ ΦΟΡΕΣ ΣΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΟΧΗΣ ΤΟΥ, ΚΑΤΟΡΘΩΣΕ ΟΜΩΣ ΝΑ ΣΥΝΕΧΙΣΕΙ ΤΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ, ΥΠΟΒΑΛΛΟΝΤΑΣ ΣΕ ΚΑΠΟΙΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΕΣ ΤΟΥ ΣΕ ΟΔΥΝΗΡΕΣ ΘΥΣΙΕΣ. ΤΟ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ, ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΛΕΥΡΑ ΤΟΥ, ΕΠΕΔΕΙΞΕ ΚΑΙ ΑΥΤΟ ΜΕΓΑΛΗ ΑΠΟΦΑΣΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΜΟΝΗ, ΔΙΑΤΗΡΩΝΤΑΣ ΤΙΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΟΥ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΛΙΟΡΚΟΥΜΕΝΟ ΧΑΝΔΑΚΑ ΠΑΡΑ ΤΙΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΔΥΣΧΕΡΕΙΕΣ ΠΟΥ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΕ. ΩΣΤΟΣΟ, Ο ΑΓΩΝΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΛΕΓΧΟ ΤΟΥ ΧΑΝΔΑΚΑ ΔΕΝ ΗΤΑΝ ΑΠΛΩΣ ΜΙΑ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ. Ο ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΑΠΟ ΞΗΡΑ ΚΑΙ Ο ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΑΝ ΜΟΝΟ ΤΗ ΜΙΑ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ, ΔΙΕΞΗΧΘΗ ΣΚΛΗΡΟΣ ΑΓΩΝΑΣ ΣΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ ΚΑΘΩΣ ΟΙ ΒΕΝΕΤΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΟΥΣΑΝ ΝΑ ΔΙΑΤΗΡΗΣΟΥΝ ΤΗΝ ΤΡΟΦΟΔΟΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΝΑ ΑΠΟΤΡΕΨΟΥΝ ΤΗ ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΟΡΚΗΤΕΣ.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Σ. ΜΠΕΛΕΖΟΣ
Ιστορικός

«Η πολιορκία του Χάνδακα».
Πίνακας του Αλέξανδρου Βασιλόπουλου για τις Εκδόσεις ΠΕΡΙΣΚΟΠΙΟ.

Η Χώρα της Τήνου σε γαλλική χαλκογραφία. Η Τήνος, κατά τη διάρκεια του Κρητικού πολέμου, βρισκόταν υπό βενετική κατοχή και οι Βενετοί κατόρθωσαν να διατηρήσουν την κυριαρχία τους στο νησί και στη συνέχεια, ως το 1715 (Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη).

Η πτώση του Ρεθύμνου, τον Νοέμβριο του 1646, αποτέλεσε την αφετηρία για την τελευταία και περισσότερο μακροχρόνια περίοδο του Κρητικού πολέμου, την πολιορκία του Χάνδακα. Οι Οθωμανοί είχαν εισβάλει στο νησί από τη δυτική πλευρά του και σε μικρό σχετικά χρονικά διάστημα είχαν κατορθώσει να καταλάβουν δύο από τα ισχυρότερα φρούρια των Βενετών στην περιοχή, τα Χανιά και το Ρέθυμνο. Η ταχύτητα της προέλασής τους επέτρεπε στους Οθωμανούς διοικητές να αισιοδοξούν ως προς το μέλλον των επιχειρήσεων. Σε αυτή την αισιοδοξία συνέβαλλε και η διπλωματική απομόνωση της Βενετίας. Το 1646 σημειώθηκε μια εξέγερση στις ιταλικές κτήσεις της Ισπανίας, κάτι το οποίο εμπόδιζε την ισπανική διοίκηση της Νάπολης να στείλει πάλι ενισχύσεις στον βενετικό στόλο της Κρήτης. Ο τριακονταετής πόλεμος στη Γερμανία πλησίαζε προς το τέλος του και τερματίστηκε το 1648, η Αυστρία όμως, παρόλο το ότι απαλλάχθηκε από αυτό το πρόβλημα, δεν ήταν διατεθειμένη να βοηθήσει τους Βενετούς με τους οποίους τη χώριζαν σημαντικές διαφορές όσον αφορά την κατοχή εδαφών στη βόρεια Ιταλία. Μόνο ο πάπας ενδιαφερόταν άμεσα για τη διατήρηση των βενετικών κτήσεων στην Ανατολή, μπορούσε όμως να προσφέρει μόνο ηθική υποστήριξη και την άδεια να στρατολογηθούν 1.000 μισθοφόροι από τα εδάφη που ανήκαν στο παπικό κράτος. Ο πάπας, εξάλλου, προσέφερε πέντε γαλέρες. Μικρή βοήθεια με γαλέρες συνέχισαν να προσφέρουν και οι ιππότες της Μάλτας.

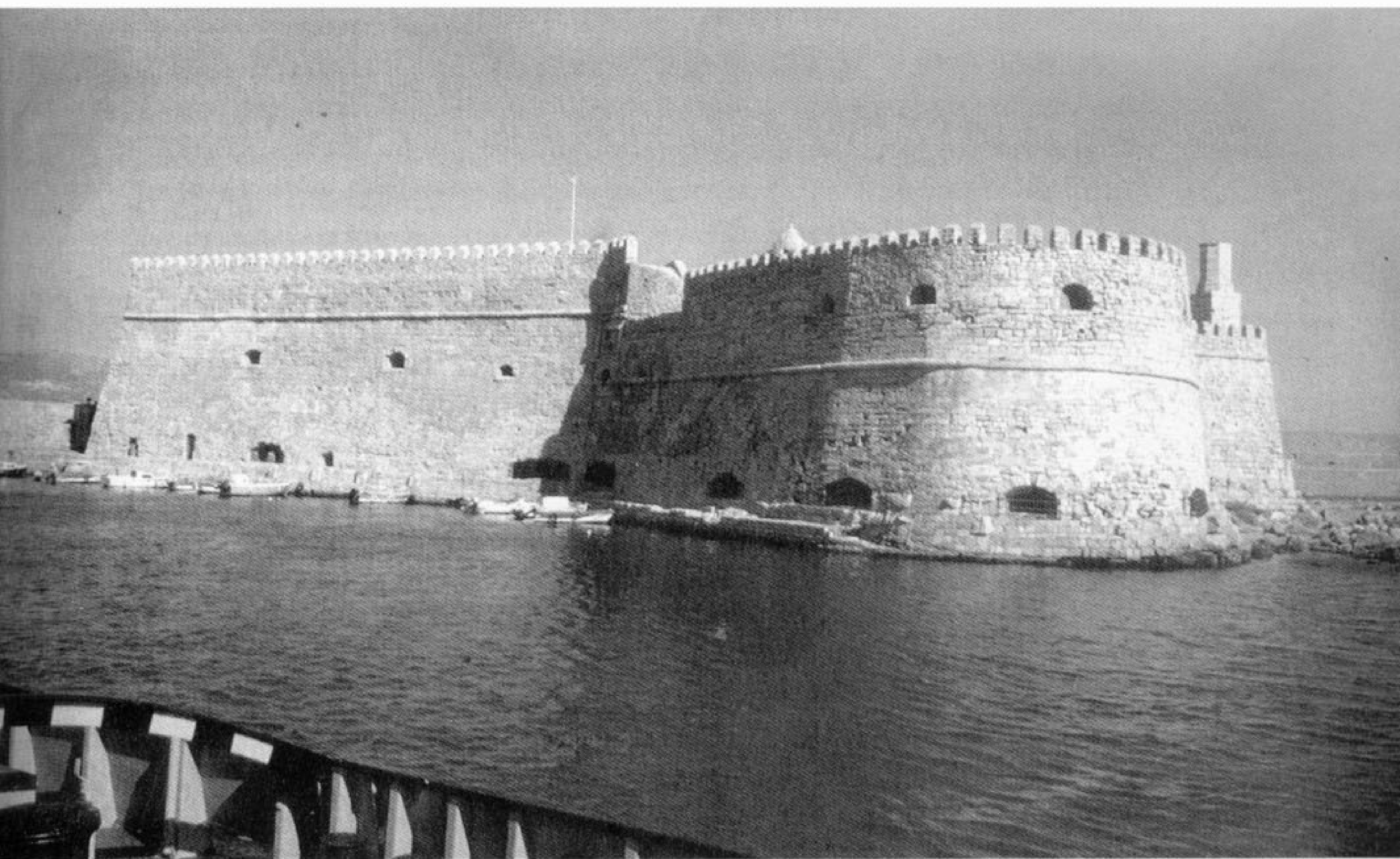

Παράσταση γαλέρας του παπικού κράτους. Οι πάπες, κατά τη διάρκεια του Κρητικού πολέμου, απέστελλαν συχνά γαλέρες στην Κρήτη για να ενισχύουν τους υπερασπιστές του Χάνδακα.

Το 1647 άρχισε με δυσμενείς προϋποθέσεις και για τους δύο αντιπάλους στην Κρήτη. Μία επιδημία πανώλης είχε εκδηλωθεί στο νησί πλήττοντας και τα δύο στρατόπεδα. Μέχρι τον Απρίλιο η επιδημία είχε αρχίσει να υποχωρεί στον Χάνδακα, στα Χανιά όμως όπου βρισκόταν το στρατηγείο και το βασικό στρατόπεδο και κέντρο ανεφοδιασμού των Οθωμανών, συνεχιζόταν με αμείωτη ένταση. Οι Βενετοί είχαν επίσης ενισχυθεί από μία ομάδα Γάλλων τυχοδιωκτών, οι οποίοι είχαν προσφερθεί να τους βοηθήσουν εναντίον των Τούρκων. Ωστόσο, η βενετική πλευρά δεν κατόρθωσε να αξιοποιήσει αυτές τις εξελίξεις. Τον Ιούνιο του 1647 μία ισχυρή δύναμη βενετικού ιππικού υποχώρησε κοντά στον Χάνδακα έναντι μίας μικρότερης ομάδας Οθωμανών. Η ήττα αυτή έδωσε τη δυνατότητα στους Τούρκους να επεκταθούν περισσότερο στην ανατολική πλευρά του νησιού και να αρχίσουν σταδιακά να προετοιμάζουν τον εδαφικό αποκλεισμό και την πολιορκία του Χάνδακα. Διοικητής των εισβολέων ήταν ο Χουσεΐν πασάς, ο οποίος αντικατέστησε τον Σουλτανζαντέ Μεχμέτ πασά. Πρώτοι στόχοι του ήταν η πεδιάδα της Μεσαράς και το λιμάνι της Ιεράπετρας. Καταλήφθηκε επίσης και το Μεράμπελλο, η οχυρωμένη πόλη της Σητείας όμως αντιστάθηκε σθεναρά. Οι απώλειες ήταν πολλές και για τις δύο πλευρές, οι Οθωμανοί όμως είχαν τη δυνατότητα να αναπληρώνουν ταχύτερα και ευκολότερα τις δικές τους. Οι Βενετοί, αντίθετα, είχαν απολέσει μεγάλο μέρος των δυνάμεών τους. Υπολογίζεται ότι ως το 1647 οι απώλειες των χριστιανών στην Κρήτη ανέρχονταν σε 18.000, ενώ είχε χαθεί και μεγάλο μέρος του πληθυσμού του νησιού, περίπου το 40%.

Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ

Η κατάσταση που επικρατούσε ευνοούσε τους εισβολείς οι οποίοι άρχισαν τον αποκλεισμό του Χάνδακα το 1648. Οι Οθωμανοί χρειάζονταν όμως ενισχύσεις και εφόδια για να συνεχίσουν τις επιχειρήσεις. Ο βενετικός στόλος προσπαθούσε να εμποδίσει τους ει-

Το βενετικό κάστρο το οποίο ελέγχει την είσοδο του λιμανιού του Χάνδακα.

σβολείς να μεταφέρουν οτιδήποτε στην Κρήτη και σε μεγάλο βαθμό το κατόρθωσε κατά την έναρξη της πολιορκίας του Χάνδακα. Την άνοιξη του 1649, μάλιστα, οι Οθωμανοί αναγκάστηκαν να αναστείλουν προσωρινά τις επιχειρήσεις λόγω έλλειψης εφοδίων. Λίγο αργότερα όμως η πολιορκία άρχισε εκ νέου καθώς έφθασαν στο νησί ενισχύσεις από τον οθωμανικό στόλο. Ο διοικητής των εισβολέων, Χουσεΐν πασάς, είχε να αντιμετωπίσει πολλά προβλήματα ακόμα. Οι στρατιώτες του ήταν απείθαρχοι και αρνούνταν να επιστρέψουν στην πολιορκία του Χάνδακα αν δεν ενισχυόταν ο στρατός με οπλουργούς και σκαπανείς. Η απουσία αυτών των ειδικοτήτων οφειλόταν κυρίως στις κακές σχέσεις του Χουσεΐν πασά με την ηγεσία του οθωμανικού στόλου. Υπό την απειλή της αντίδρασης των στρατιωτών όμως, οι Οθωμανοί ναύαρχοι αναγκάστηκαν να διαθέσουν για την πολιορκία σκαπανείς, ναύτες και κουρσάρους. Ετσι η πολιορκία επαναλήφθηκε επί δύο μήνες, κατά τη διάρκεια των οποίων εξερράγησαν 70 νάρκες των Βενετών σκοτώνοντας πάνω από 1.000 πολιορκητές. Σημαντικές απώλειες είχαν όμως και οι Βενετοί, μεταξύ των οποίων και ο διοικητής της φρουράς της πόλης, κόμης Τζοβανμπατίστα Κολορέντο.

Η επιθετικότητα των Οθωμανών μειώθηκε περισσότερο όταν έφθασε από την Κωνσταντινούπολη εντολή περί ανάκλησης 1.500 Γενίτσαρων. Στον Χουσεΐν πασά δόθηκε η υπόσχεση ότι οι δυνάμεις αυτές θα αντικατασταθούν από 3.000 νέους Γενίτσαρους και 1.000 σπαχήδες. Ο Χουσεΐν συνειδητοποίησε ότι οι ενέργειες αυτές οφείλονταν στους αντίζηλούς του στην Κωνσταντινούπολη. Μία ενδεχόμενη στρατιωτική επιτυχία του Χουσεΐν θα τον ενίσχυε υπερβολικά και γι' αυτό προσπαθούσαν να υπονομεύσουν το έργο του. Κατόρθωσε ωστόσο να συνεχίσει την άσκηση πίεσης προς την πολιορκημένη πόλη όλο τον υπόλοιπο χρόνο και τους πρώτους μήνες του 1650.

Τον Ιούλιο του 1650 ο Βενετός προβλεπτής Αλβίζε Μοτσενίγκο πέτυχε να ανακτήσει το μικρό νησί του Αγίου Θεοδώρου, κοντά στα Χανιά. Στο μεταξύ οι πολιορκητές του Χάνδακα έλαβαν εντολή από την Κωνσταντινούπολη να κατασκευάσουν τρία οχυρά γύρω από την πόλη, ώστε να ενταθεί η πίεση προς τους πολιορκημένους. Το ένα από τα οχυρά κατασκευάστηκε στην περιοχή όπου αποβιβάζονταν οι ενισχύσεις τις οποίες μετέφερε ο οθωμανικός στόλος. Ενα άλλο δημιουργήθηκε κοντά στην πύλη του Αγίου Γεωργίου ή του Λαζαρέττου, στην ανατολική πλευρά της πόλης, και το τρίτο στην περιοχή του μικρού οχυρού το οποίο ονομαζόταν Κάστρο. Το έτος εκείνο ο βενετικός στόλος δεν επέτρεψε στους Οθωμανούς να περάσουν τα Στενά του Ελλησπόντου και να μεταφέρουν ενισχύσεις προς τις δυνάμεις που πολιορκούσαν τον Χάνδακα. Στα τέλη του χρόνου όμως ο καπουδάν πασάς Χοζαμζαντέ Αλή, κατόρθωσε να μεταφέρει στο νησί 1.000 σπαχήδες και τέσσερα συντάγματα Γενίτσαρων - περίπου τις ενισχύσεις τις οποίες είχε υποσχεθεί η οθωμανική κυβέρνηση στον Χουσεΐν πασά από το 1649.

Η γέφυρα του Ευρίπου στη Χαλκίδα με τις οχυρώσεις που είχε κατά την τουρκοκρατία. Η Χαλκίδα αποτελούσε μία από τις σημαντικές βάσεις του οθωμανικού στόλου κατά τη διάρκεια του Κρητικού πολέμου.

Γαλλικός χάρτης του β' μισού του 17ου αιώνα. Εικονίζεται η διάταξη των οθωμανικών δυνάμεων γύρω από το φρούριο του Χάνδακα.

Η ΠΡΩΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΣΠΟΝΤΟ

Το 1654 οι Βενετοί προσπάθησαν πάλι να επιβάλουν αποκλεισμό στα Στενά του Ελλησπόντου. Ο Βενετός ναύαρχος Τζουζέπε Ντολφίν βρισκόταν στην περιοχή με δύο γαλεάσσες, οκτώ ελαφρές γαλέρες και 16 ιστιοφόρα. Στις αρχές Μαΐου ο καπουδάν πασάς Καρά Μουράτ, επιχείρησε να εξέλθει στο Αιγαίο. Τον οθωμανικό στόλο αποτελούσαν 33 ιστιοφόρα, από τα οποία τέσσερα ήταν γαλλικά, 40 γαλέρες και έξι γαλεάσσες. Στην ευρωπαϊκή ακτή του Ελλησπόντου ανέμεναν την οθωμανική αρμάδα άλλες 22 γαλέρες που είχαν συγκεντρώσει οι διοικητές των επαρχιών του Αιγαίου. Στην απέναντι ασιατική ακτή βρίσκονταν 14 σκάφη των πειρατών της Μπαρμπαριάς, τα οποία περίμεναν και αυτά τον στόλο του καπουδάν πασά προκειμένου να ενωθούν μαζί του. Πριν φθάσουν οι Οθωμανοί στην έξοδο του Ελλησπόντου, ένας Βενετός πλοίαρχος, ο Ζόρζι ντε Μπιάνκι, αυτομόλησε στον αντίπαλο δίνοντας στον καπουδάν πασά ακριβείς πληροφορίες ως προς τον αριθμό και την κατάσταση των βενετικών πλοίων και των πληρωμάτων τους. Οι Βενετοί ωστόσο δεν πτοήθηκαν από την αποστασία και εισχώρησαν όσο ήταν δυνατόν στα Στενά του Ελλησπόντου. Τα βενετικά σκάφη πλησίασαν ως το στενότερο σημείο του περάσματος, όπου ανέμεναν την οθωμανική αρμάδα σε απόσταση ασφαλείας από τα πυροβολεία της ακτής.

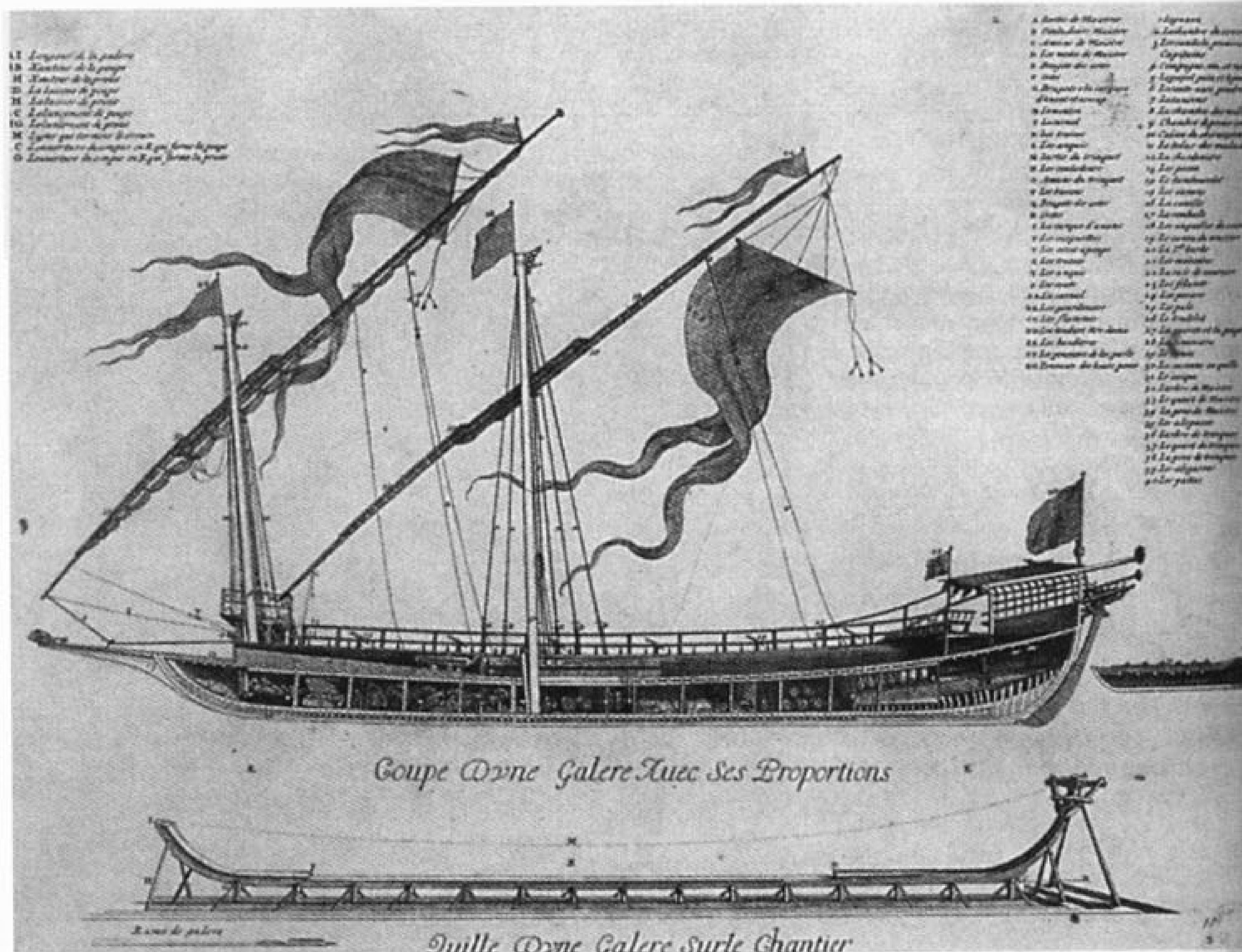
Ο στόλος του καπουδάν πασά εμφανίστηκε στο σημείο εκείνο στις 16 Μαΐου 1654. Ο ίδιος ο καπουδάν πασάς βρισκόταν σε ένα μικρό σκάφος, ντυμένος ως απλός ναύτης. Η ενέργειά του αυτή είχε σκοπό την ενθάρρυνση των οθωμανικών πληρωμάτων, ώστε να αισθανθούν οι ναύτες ότι ο ναύαρχός τους πολεμά μαζί τους. Συγχρόνως ήταν περισσότερο ασφαλής έναντι των Βενετών οι οποίοι θα τον αναζητούσαν στη ναυαρχίδα του, ντυμένο με την επίσημη στολή του και όχι σε ένα μικρό σκάφος με αμφίεση απλού ναύτη. Στις ακτές του Ελλησπόντου είχε συγκεντρωθεί πλήθος κόσμου για να παρακολουθήσει τη σύγκρουση, ενώ κυκλοφορούσε η φήμη ότι ανάμεσα στους θεατές ήταν και ο μεγάλος βεζύρης Ντερβίς Μεχμέτ. Μέχρι την τελευταία ώρα πριν τη σύγκρουση αναχωρούσαν από την ακτή μικρά πλοία και βάρκες για να μεταφέρουν ενισχύσεις στα οθωμανικά πλοία. Οταν οι ετοιμασίες στην τουρκική αρμάδα είχαν ολοκληρωθεί, τα πλοία του καπουδάν πασά κινήθηκαν προς τα βενετικά, τα οποία ευνοούντο από τον βόρειο άνεμο που έπνεε εκείνη την ώρα.

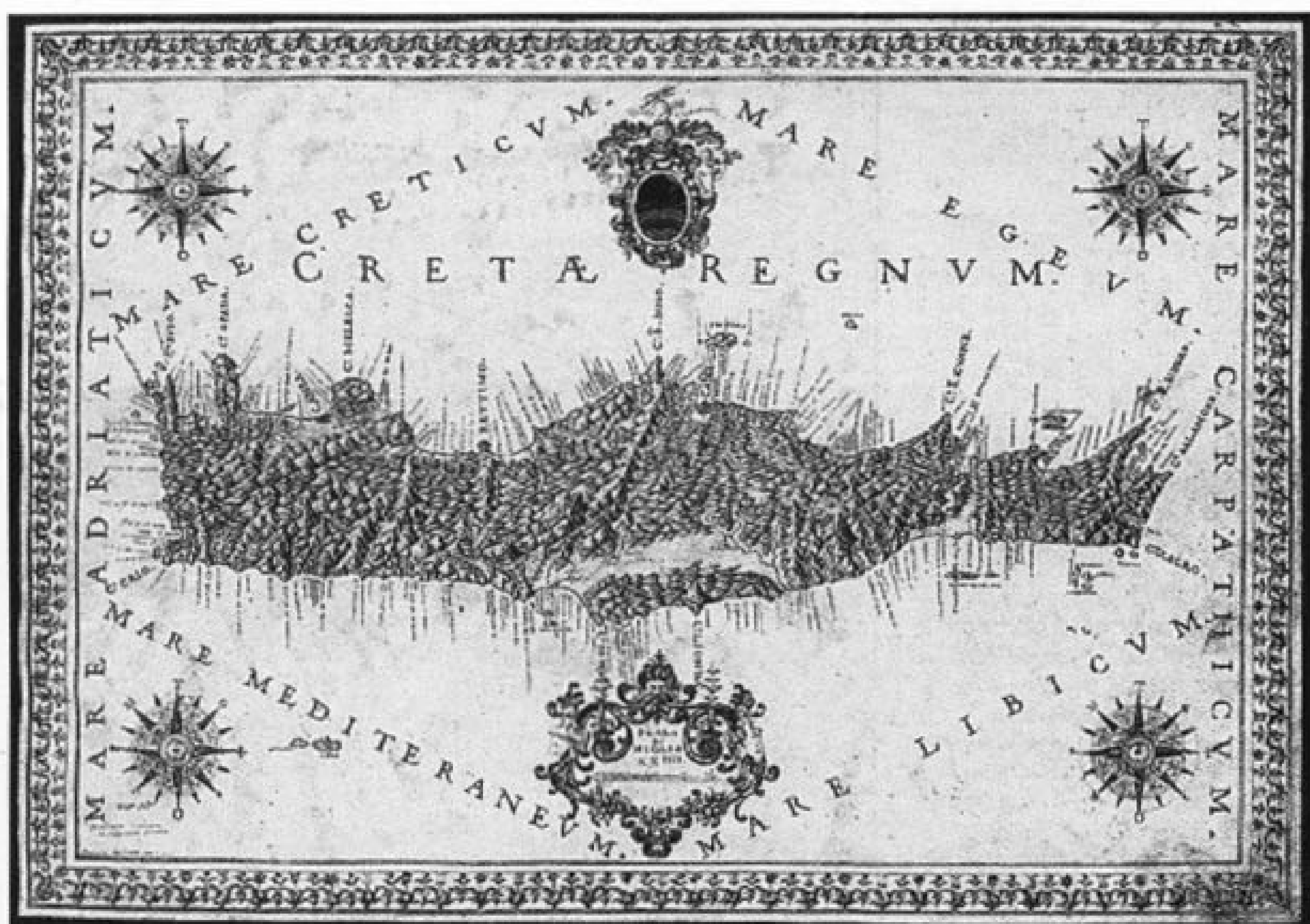
Ο Βενετός ναύαρχος Ντολφίν είχε δώσει εντολή στα πλοία του να περιμένουν την πρώτη οθωμανική επίθεση αγκυροβολημένα. Αυτός υπολόγιζε ότι οι Οθωμανοί θα αναγκάζονταν σύντομα λόγω του ισχυρού ανέμου και του ρεύματος του Ελλησπόντου να βρεθούν στο πλευρό των αγκυροβολημένων βενετικών σκαφών. Σύμφωνα με το σχέδιο του ναυάρχου τους, οι Βενετοί έπρεπε να κόψουν τα σχοινιά από τις άγκυρες και να κινηθούν με τέτοιον τρόπο, ώστε εκμεταλλευόμενοι τον βόρειο άνεμο, να βρεθούν στα νώτα ή σε πλεονεκτική θέση στα πλευρά των Οθωμανών. Από τα 16 βενετικά ιστιοφόρα μόνο τα τέσσερα κατόρθωσαν να εφαρμόσουν αυτό το σχέδιο. Τα υπόλοιπα 12 έκοψαν τις άγκυρες νωρίτερα, ενώ τα τουρκικά σκάφη βρίσκονταν ακόμα μπροστά τους. Το ίδιο συνέβη και στις οκτώ γαλέρες του βενετικού στόλου. Οι κυβερνήτες αυτών των σκαφών συνειδητοποίησαν ότι βρίσκονταν σε μειονεκτική θέση και άρχισαν να υποχωρούν νότια προς την έξοδο του Ελλησπόντου στο Αιγαίο. Οι δύο βενετικές γαλεάσσες κατόρθωσαν να αντέξουν στις πρώτες επιθέσεις του οθωμανικού στόλου, όταν όμως έκοψαν τα σχοινιά από τις άγκυρές τους, δεν κατάφεραν να κινηθούν σύμφωνα με το σχέδιο και παρασύρθηκαν από το ρεύμα προς τη νότια έξοδο του Ελλησπόντου. Οι Οθωμανοί έκριναν ότι δεν τους συνέφερε να καταδιώξουν αυτά τα σκάφη αλλά να επικεντρώσουν τις προσπάθειές τους στην κατάληψη της βενετικής ναυαρχίδας.

ΙΩΑΝΝΙΤΗΣ ΙΠΠΟΤΗΣ (μέσα 17ου αιώνα)
Ο σταυρός στην επιστήθια πλάκα της θωράκισης του πολεμιστή της εικόνας, αποτελεί τη μοναδική ένδειξη ότι ανήκει στο "Τάγμα της φιλοξενίας" ή "Τάγμα των Ιπποτών του Αγίου Ιωάννη". Η εξάρτυσή του στο σύνολό της είναι προσαρμοσμένη στις ανάγκες μιάς πεζο-ναυμαχίας της εποχής (μαζική συμπλοκή εκ του συστάδην στα καταστρώματα των γαλερών) ή των συμπλοκών σε κλειστούς χώρους που διαδραματίζονταν σε πολιορκίες: φέρει κράνος με αρθρωτό καταυχένιο («αστακοουρά») και επιρρίνιο με προσωπίδα, "αλεξίσφαιρο" θώρακα (χωρίς, όμως, μεταλλικά απάρτια για την προστασία των μηρών), μεταλλικό περιλαίμιο, κοίλες επωμίδες, χαλύβδινα χειρόκτια χωρίς προστασία για τα δάκτυλα, πέλεκυ, ολλανδικής προέλευσης, με ειδική κόψη για σύνθλιψη μεταλλικών εξαρτύσεων, πιστόλα με έντροχο εμπυρέα και στρογγυλή ασπίδα με αιχμηρό ομφαλό (ενδυματολογική έρευνα-εικονογράφηση για τις Εκδόσεις ΠΕΡΙΣΚΟΠΙΟ: Χρήστος Γιαννόπουλος).

Γαλέρα, τομή κατά μήκος. Γαλλικό σχέδιο, αντίγραφο παλαιότερου σχεδίου του Κορονέλλι. Στο συγκεκριμένο τύπο πλοίου στηρίχτηκε για αιώνες η θαλασσοκρατία των Βενετών (Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη).

Χάρτης της νήσου Κρήτης (Fr. Basilicata, «Cretae Regnum», ελλ. συνεκδ. «Μικρός Ναυτίλος» - Βικελαία Βιβλιοθήκη - Σύνδεσμος ΤΕΔΚ Κρήτης).

Το πλοίο του Ντολφίν βρέθηκε κυκλωμένο από 79 εχθρικά πλοία. Ο ίδιος ο Βενετός ναύαρχος οπλίστηκε με ένα κυρτό ξίφος και κάλεσε το πλήρωμά του να αποδείξει με τη γενναιότητά του την πίστη του στον Χριστό και τη Βενετία.

Η βενετική ναυαρχίδα βρισκόταν στο μέσο της οθωμανικής αρμάδας. Το μόνο βενετικό πλοίο που βρισκόταν κοντά της ήταν μία γαλέρα, η οποία ήταν δεμένη στην πρύμνη του σκάφους του Ντολφίν. Τη βενετική ναυαρχίδα πλεύρισαν τα δύο ισχυρότερα πλοία του οθωμανικού στόλου, η ναυαρχίδα του καπουδάν πασά και το πλοίο του υπαρχηγού του οθωμανικού στόλου. Σε αυτά βρισκόταν μεγάλος αριθμός στρατιωτών οπλισμένων με μουσκέτα. Οι Βενετοί πολέμησαν με ηρωισμό - παρακινούμενοι από το θάρρος της απελπισίας - κατορθώνοντας μάλιστα να απωθήσουν το πλήρωμα της οθωμανικής ναυαρχίδας και να ανέβουν σε αυτή. Στο τέλος της σύγκρουσης το οθωμανικό σκάφος είχε καταληφθεί από τους Βενετούς και είχε αχρηστευτεί, ενώ πάνω σε αυτό μόνο είχαν σκοτωθεί 200 Τούρκοι. Επίσης σκληρή υπήρξε και η σύγκρουση που διεξήχθη στη γαλέρα η οποία ήταν δεμένη στη βενετική ναυαρχίδα. Το σκάφος αυτό εξακολουθούσε να αντιστέκεται αλλά έπλεε με δυσκολία καθώς το μεγαλύτερο μέρος του πληρώματος είχε εξοντωθεί. Γι' αυτό ο Ντολφίν διέταξε τους εναπομείναντες του πληρώματος της γαλέρας να την ανατινάξουν και να αποσυρθούν στη ναυαρχίδα του. Κατά τη διάρκεια της ναυμαχίας τα πλοία παρασύρονταν αργά από το ρεύμα προς την ακτή. Ο Ντολφίν αναγκάστηκε τότε να ρίξει την άγκυρα του σκάφους του για να το ακινητοποιήσει, οι Οθωμανοί όμως συνέχισαν να επιτίθενται με μεγάλες απώλειες. Τελικά, τα οθωμανικά σκάφη απομακρύνθηκαν από τη βενετική ναυαρχίδα και άρχισαν να βάλλουν εναντίον της με τα πυροβόλα. Αποτέλεσμα των βολών ήταν να προκληθούν σοβαρές ζημιές στο σκάφος, το οποίο έχασε πολλά από τα σχοινιά που ήλεγχαν τα πανιά του και τα κατάρτια του ήταν έτοιμα να καταρρεύσουν.

Στην κρίσιμη αυτή φάση ο Ντολφίν αποφάσισε να διακινδυνεύσει με μία κίνηση τη σωτηρία ή την καταστροφή του. Ετσι διέταξε να κόψουν το σχοινί της αλυσίδας με σκοπό το πλοίο να παρασυρθεί εξαιτίας του ρεύματος προς τη νότια έξοδο του Ελλησπόντου. Αν, ωστόσο, το πλοίο κατευθυνόταν από το

Χάρτης του Αιγαίου. Διακρίνονται η Κρήτη και ο Ελλήσποντος όπου διεξήχθησαν οι πιο σκληρές ναυμαχίες του Κρητικού πολέμου.

ρεύμα προς την ακτή, ήταν αποφασισμένος να το ανατινάξει σε μια απεγνωσμένη προσπάθεια να σωθεί αυτός και το πλήρωμα από την αιχμαλωσία στους Οθωμανούς. Μαζί με το πλοίο του ρυμουλκούσε και την οθωμανική ναυαρχίδα την οποία είχε καταλάβει. Ο βόρειος άνεμος συνέχισε να πνέει, παρασύροντας το βενετικό σκάφος στην έξοδο προς το Αιγαίο. Για να φθάσει ως εκεί το πλοίο του Ντολφίν αναγκάστηκε να διέλθει ξανά μέσα από την οθωμανική αρμάδα και να δεχθεί τα πυρά από τα σκάφη της, παρόλα αυτά όμως κατόρθωσε να διαφύγει αλώβητο.

Στη συνέχεια η βενετική ναυαρχίδα δέχθηκε επίθεση από τα 14 σκάφη των πειρατών της Μπαρμπαριάς, τα οποία την κύκλωσαν και κατόρθωσαν να αποσπάσουν την οθωμανική ναυαρχίδα. Ακολούθως αποχώρησαν όταν είδαν ότι πλησίαζαν τα βενετικά ιστιοφόρα και οι γαλέρες τα οποία είχαν τραπεί σε φυγή κατά την έναρξη της ναυμαχίας.

Κατά τη ναυμαχία του 1654 στον Ελλήσποντο οι Βενετοί πολέμησαν γενναία, δεν πέτυχαν όμως τον στόχο τους. Μετά τη σύγκρουση δεν διέθεταν πλέον επαρκείς δυνάμεις για να συνεχίσουν τον αποκλεισμό των Στενών και αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν στις Κυκλάδες, όπου συνάντησαν τον υπόλοιπο βενετικό στόλο, υπό την ηγεσία του Λεονάρντο Φόσκολο. Ο καπουδάν πασάς έπλευσε προς τη Λέσβο και τη Χίο, όπου επιδιόρθωσε τις ζημιές που είχαν υποστεί τα σκάφη του και συνάντησε ενισχύσεις από την Αίγυπτο, τις ακτές της Μπαρμπαριάς και τα οθωμανικά νησιά του Αιγαίου. Είχε πλέον υπό τις διαταγές του 54 ιστιοφόρα, 65 γαλέρες, έξι γαλεάσσες, 30 μπριγαντίνια και 10.000 στρατιώτες, ενώ άλλοι 4.000 ανέμεναν τον στόλο του στο Ναύπλιο. Από τη Λέσβο ο οθωμανικός στόλος πέρασε στη Σκύρο και από εκεί στην Κάρυστο, όπου βρέθηκε στις 12 Ιουνίου. Από την Κάρυστο η τουρκική αρμάδα κατευθύνθηκε προς την Τήνο, η οποία ήταν το μόνο από τα νησιά του Αιγαίου που βρισκόταν ακόμα υπό βενετικό έλεγχο.

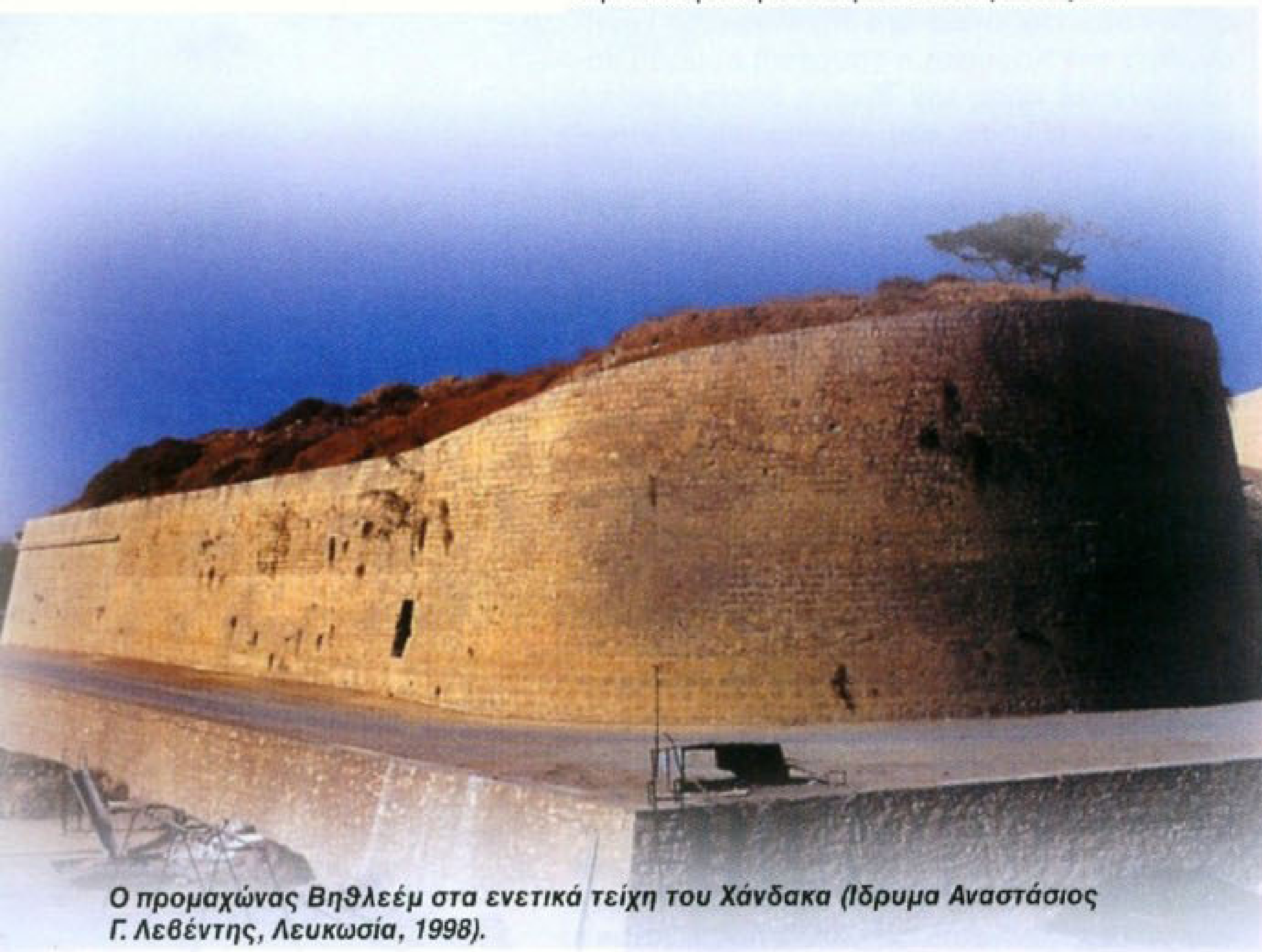
Τα οθωμανικά πλοία έφθασαν στην Τήνο στις 16 Ιουνίου 1654. Επί δύο μέρες λεηλάτησαν τμήματα του νησιού, έως ότου εμφανίστηκε στην περιοχή ο βενετικός στόλος. Διοικητής του πλέον ήταν ο Αλβίζε Μοτσενίγκο. Οι δυνάμεις του περιελάμβαναν έξι γαλεάσσες, 22 γαλέρες και 33 ιστιοφόρα. Η πρώτη σύγκρουση μεταξύ των αντιπάλων σημειώθηκε στις 21 Ιουνίου δυτικά της Μήλου, ανάμεσα στα νησάκια της Αντίμηλου και των Ανάνων. Ο καπουδάν πασάς προτίμησε να μη διακινδυνεύσει μία σύγκρουση με τους Βενετούς και στράφηκε προς τη Νέα Φώκαια, στις ακτές της Μικράς Ασίας, όπου έφθασε στις 24 Ιουνίου. Ο Μοτσενίγκο αποφάσισε να μην καταδιώξει τον οθωμανικό στόλο και κατευθύνθηκε προς τα βενετικά Κύθηρα. Ο καπουδάν πασάς, στο μεταξύ, έπλευσε προς τον Ελλήσποντο και στη συνέχεια νότια προς την Κρήτη. Στις 10 Σεπτεμβρίου βρισκόταν στα ανοικτά του Χάνδακα αλλά δεν αποβιβάστηκε

Κατά τη ναυμαχία του 1654 στον Ελλήσποντο οι Βενετοί πολέμησαν γενναία, δεν πέτυχαν όμως τον στόχο τους.

Ο Χάνδακας, η πρωτεύουσα του «Βασιλείου της Κρήτης» (Βενετία, Μαρκιανή Βιβλιοθήκη).

στο νησί και, αφού έπλευσε κατά μήκος της ανατολικής ακτής του Αιγαίου, επέστρεψε στον Ελλήσποντο προσπαθώντας να αποφύγει τη σύγκρουση με τους Βενετούς. Πλησίαζε εξάλλου ο χειμώνας και οι ναυτικές επιχειρήσεις δεν μπορούσαν να συνεχιστούν. Ο βενετικός στόλος αγκυροβόλησε στην Τήνο και στα Κύθηρα, ώστε να είναι έτοιμος σε περίπτωση αιφνιδιαστικής επίθεσης των Τούρκων. Ο Αλβίζε Μοτσενίγκο όμως πέθανε στον Χάνδακα ενώ διάδοχός του ορίστηκε ο Φραγκίσκος Μοροζίνι, ξεκινώντας έτσι μία σταδιοδρομία η οποία υπήρξε καθοριστική για την ελληνική και τη βενετική Ιστορία.

Ο προμαχώνας Βηθλεέμ στα ενετικά τείχη του Χάνδακα (Ίδρυμα Αναστάσιος Γ. Λεβέντης, Λευκωσία, 1998).

ΟΙ ΝΑΥΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΟ 1655 ΚΑΙ ΤΟ 1656

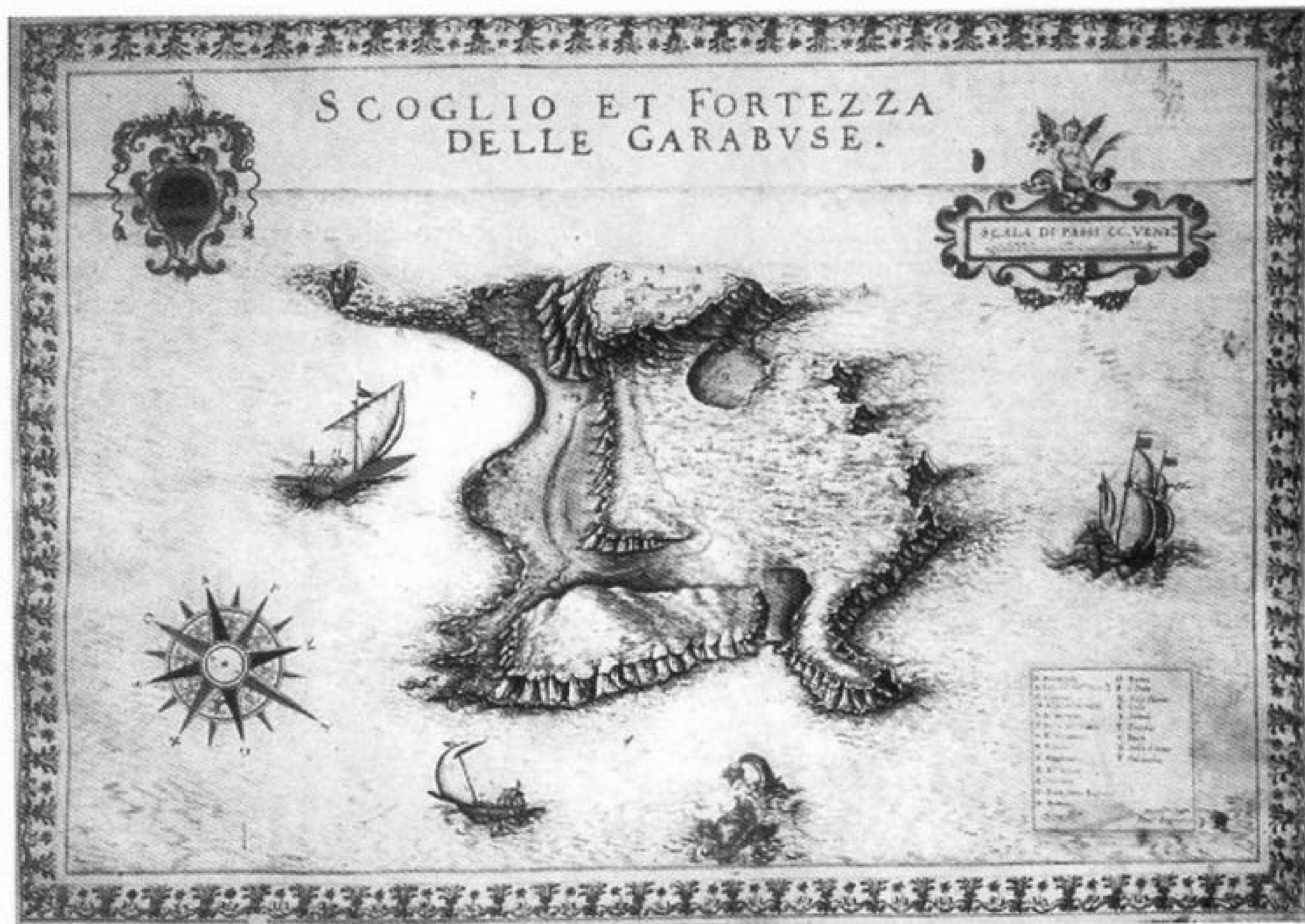
Το 1655 άρχισε με την καταστροφή της βάσης ανεφοδιασμού των Οθωμανών στην Αίγινα. Στη συνέχεια ο βενετικός στόλος, υπό την ηγεσία του Μοροζίνι, κατευθύνθηκε βόρεια και αφού εισήλθε στον Παγασητικό πυρπόλησε τον Βόλο, από όπου άρπαξε ως λάφυρα 27 πυροβόλα και αρκετές γαλέρες. Από τον Παγασητικό τα βενετικά σκάφη έπλευσαν ως τον Ελλήσποντο. Ο οθωμανικός στόλος όμως δεν επιχειρούσε να εξέλθει από τα Στενά λόγω της πολιτικής αναταραχής που επικρατούσε στην Κωνσταντινούπολη. Ετσι ο Μοροζίνι τον Ιούνιο αποφάσισε να πλεύσει προς τα Κύθηρα με τον μισό στόλο του, ενώ τα υπόλοιπα σκάφη έμειναν στον Ελλήσποντο για να ελέγχουν το πέρασμα. Στην περιοχή παρέμειναν τέσσερις γαλεάσσες, έξι γαλέρες και 26 βαριά οπλισμένα ιστιοφόρα, υπό την ηγεσία του Λάζαρο Μοτσενίγκο.

Στα μέσα Ιουνίου ο οθωμανικός στόλος, υπό την ηγεσία του Μουσταφά, νέου καπουδάν πασά, άρχισε να πλέει προς τον νότο και την έξοδο στο Αιγαίο. Οι δυνάμεις αποτελούνταν από οκτώ γαλεάσσες, 60 γαλέρες, 45 ελαφρές γαλέρες και 30 μεγάλα ιστιοφόρα. Οταν τα οθωμανικά σκάφη πλησίασαν στο σημείο όπου ανέμεναν οι Βενετοί, προετοιμάστηκαν για ναυμαχία παρατασσόμενα σε τρεις σειρές από τη μία ακτή του Ελλησπόντου ως την άλλη. Στην πρώτη γραμμή βρίσκονταν τα ιστιοφόρα, στην επόμενη οι γαλεάσσες και στην τελευταία οι γαλέρες. Οι Βενετοί είχαν σκοπό να ακολουθήσουν την ίδια τακτική με τη ναυμαχία του 1654, γι' αυτό αγκυροβόλησαν τα σκάφη τους και θα τα έλυαν κατά την κατάλληλη στιγμή ώστε να βρεθούν στο πλευρό των Τούρκων. Στη δεξιά

ΟΠΛΙΤΗΣ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ
(μέσα 17ου αιώνα)
Ο μαχητής της εικονογράφησης σε κλασική στάση σκοπού *"επί των επάλξεων"* φέρει οπλισμό για μάχη εκ του συστάδην: κράνος morion, χαλύβδινο θώρακα με ενσωματωμένα αρθρωτά καλύμματα των μηρών, βαρύ λογχοπέλεκυ (αλεβάρδα), στρογγυλή χαλύβδινη ασπίδα με ομφαλό και ξίφος. Τα χέρια του προστατεύονται από αλυσιδωτά μανίκια (ενδυματολογική έρευνα-εικονογράφηση για τις Εκδόσεις ΠΕΡΙΣΚΟΠΙΟ: Χρήστος Γιαννόπουλος).

Οι βενετικές οχυρώσεις στη Γραμβούσα, η οποία παρέμεινε βενετική και μετά την πτώση του Χάνδακα.

Οι Βενετοί επανέλαβαν τις ναυτικές επιχειρήσεις στον Ελλήσποντο το 1656. Εκείνο τον χρόνο την ηγεσία του βενετικού στόλου ανέλαβε ο ναύαρχος Λορέντσο Μαρτσέλο. Οι δυνάμεις του περιελάμβαναν επτά γαλεάσσες, 24 γαλέρες και 29 ιστιοφόρα.

πλευρά του βενετικού στόλου βρίσκονταν οι τέσσερις γαλεάσσες. Στο σημείο εκείνο ο καπουδάν πασάς διέταξε να επιτεθούν όλες οι οθωμανικές γαλεάσσες μαζί με τις γαλέρες. Τα πληρώματα των βενετικών σκαφών όμως αντιστάθηκαν σθεναρά και ένα μεγάλο μέρος του οθωμανικού στόλου βρέθηκε ακινητοποιημένο Τα υπόλοιπα βενετικά σκάφη κατόρθωσαν να κινηθούν την κατάλληλη στιγμή και να προκαλέσουν βαριές απώλειες στους Οθωμανούς. Η σύγκρουση συνεχίστηκε επί έξι ώρες και κατέληξε σε ήττα των Τούρκων.

Παρά την αποτυχία του ο οθωμανικός στόλος κατόρθωσε να εξέλθει από τα Στενά και να πλεύσει ως τη Φώκαια. Τα βενετικά πλοία μετά τη νίκη τους κατευθύνθηκαν στη Δήλο, όπου συνάντησαν τα πλοία του Μοροζίνι και όλος ο στόλος έπλευσε προς τα Κύθηρα. Από εκεί ο Μοροζίνι μετέφερε τις δυνάμεις του στη Μονεμβασία την οποία άρχισε να πολιορκεί. Οι Οθωμανοί, ωστόσο, παρά τις βενετικές επιτυχίες, κατόρθωσαν να συνεχίσουν τον ανεφοδιασμό των δυνάμεών τους στην Κρήτη. Εφόδια και ενισχύσεις αποβιβάζονταν στα Χανιά με αποτέλεσμα να διατηρείται αμείωτη η πίεση προς την πολιορκούμενη πόλη. Τον Σεπτέμβριο του 1655 ο Μοροζίνι αναγκάστηκε να επιστρέψει στον Χάνδακα για να οργανώσει την άμυνα της πόλης, ενώ είχε λύσει την πολιορκία της Μονεμβασιάς.

Οι Βενετοί επανέλαβαν τις ναυτικές επιχειρήσεις στον Ελλήσποντο το 1656. Εκείνο τον χρόνο την ηγεσία του βενετικού στόλου ανέλαβε ο ναύαρχος Λορέντσο Μαρτσέλο. Οι δυνάμεις του περιελάμβαναν επτά γαλεάσσες, 24 γαλέρες και 29 ιστιοφόρα. Ο βενετικός στόλος ξεκίνησε την άνοιξη από τον Χάνδακα και στις 23 Μαΐου βρέθηκε αγκυροβολημένος στην Ίμβρο. Εκεί κατέφθασαν ως ενισχύσεις και επτά γαλέρες των ιπποτών της Μάλτας. Μετά από ένα μήνα αναμονής, στις 22 ή 23 Ιουνίου, ο οθωμανικός στόλος μετέβη στον Ελλήσποντο. Καπουδάν πασάς ήταν πλέον ο Χινάμ - ένας Ρώσος εξωμότης. Διέθετε εννέα γαλεάσσες, 60 γαλέρες και 29 μεγάλα ιστιοφόρα. Τα οθωμανικά σκάφη προσπάθησαν να περάσουν από το στενότερο σημείο του Ελλησπόντου υποστηριζόμενα από τα πυρά των φρουρίων που βρίσκονταν στις ακτές. Οι Βενετοί όμως τους ανέμεναν στο σημείο εκείνο, χωρίς να πτοούνται από τις βολές του οθωμανικού πυροβολικού. Τη Δευτέρα 26 Ιουνίου, λίγο πριν το μεσημέρι, οι δύο αντίπαλοι στόλοι συγκρούστηκαν. Σε αυτή τη ναυμαχία τα τουρκικά σκάφη παρασύρθηκαν από τον άνεμο προς την ακτή της Μικράς Ασίας και κατέστησαν εύκολος στόχος των πυροβόλων του βενετικού στόλου. Τελικά 12 ή 14 οθωμανικές γαλέρες κατόρθωσαν να σωθούν και υποχώρησαν προς την ασφάλεια που παρείχαν τα κάστρα της ακτής. Οι Βενετοί είχαν αιχμαλωτίσει πέντε γαλεάσσες, 13 γαλέρες, τέσσερα ιστιοφόρα και άλλα δύο μικρά σκάφη. Κατόρθωσαν επίσης να απελευθερώσουν 5.000 χριστιανούς σκλάβους που κωπηλατούσαν στις οθωμανικές γαλέρες. Αυτή ήταν ίσως η μεγαλύτερη ναυτική ήττα του οθωμανικού στόλου από τη ναυμαχία της Ναυπάκτου το 1571.

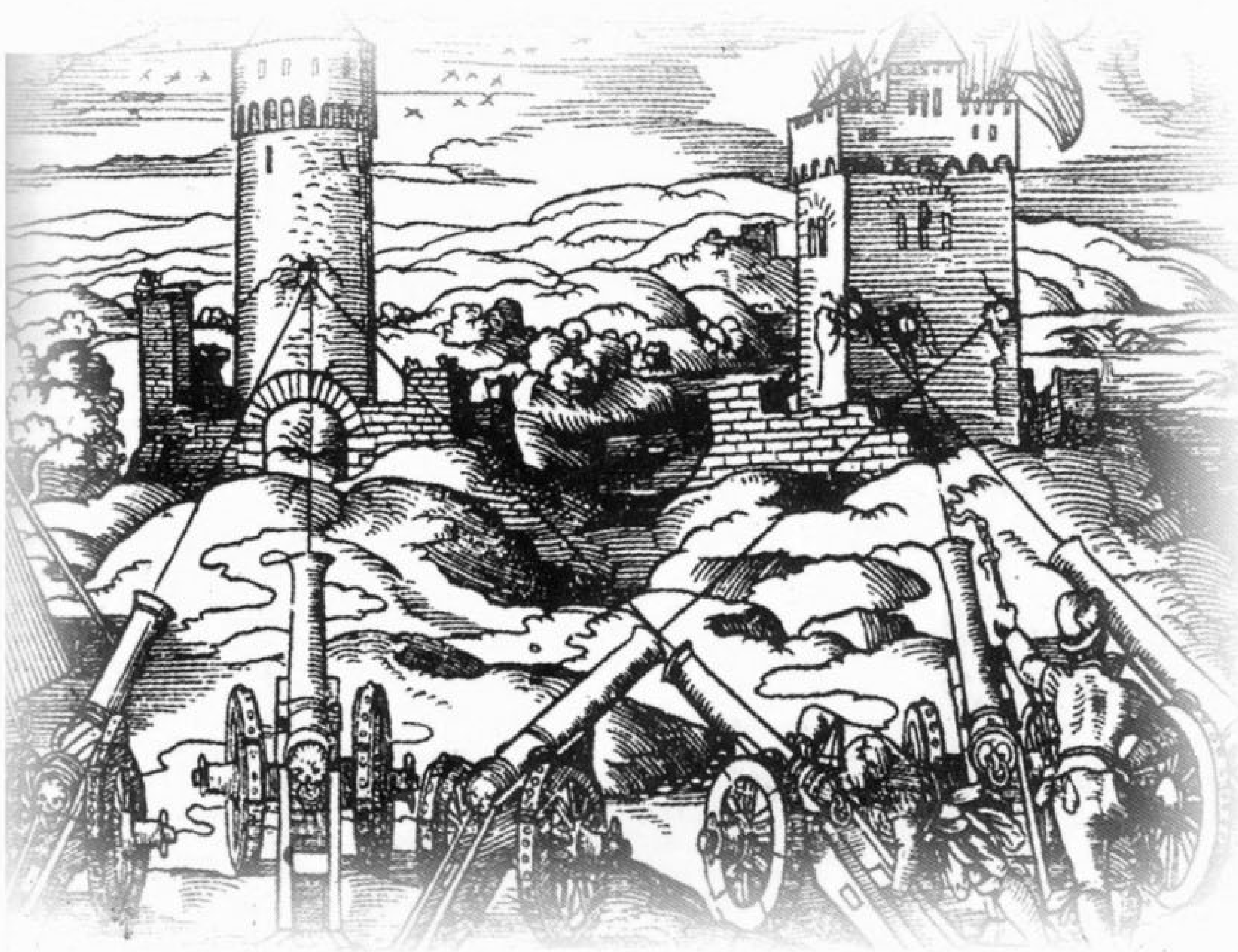
Και οι Βενετοί όμως είχαν υποστεί βαριές απώλειες. Ανάμεσα στους νεκρούς ήταν και ο ναύαρχός τους, Λορέντσο Μαρτσέλο, μαζί με εκατοντάδες άνδρες από τα πληρώματα των πλοίων του. Η νίκη όμως προκάλεσε την αποχώρηση των ιπποτών της Μάλτας. Οι γαλέρες τους πολέμησαν ηρωικά και κατόρθωσαν να αιχμαλωτίσουν 11 τουρκικές γαλέρες. Οι ιππότες θεωρούσαν πλέον ότι οι επιχειρήσεις είχαν τελειώσει και αποφάσισαν να επιστρέψουν στο νησί τους με τα πλούσια λάφυρα που είχαν αποκομίσει.

Μετά την αποχώρηση των ιπποτών της Μάλτας τη διοίκηση του βενετικού στόλου ανέλαβε ο Μπάρμπαρο Μπαντοέρ, ο οποίος προσπάθησε να αξιοποιήσει όσο περισσότερο μπορούσε την πρόσφατη νίκη στον Ελλήσποντο. Αφού άφησε στον Ελλήσποντο δύο γαλεάσσες, τέσσερις γαλέρες και πέντε ιστιοφόρα για να ελέγχουν τις κινήσεις του οθωμανικού στόλου, κατευθύνθηκε στην Τένεδο, την οποία κατέλαβε στις 8 Ιουλίου. Λίγες εβδομάδες αργότερα, στις 20 Αυγούστου, καταλήφθηκε και η Λήμνος. Οι Βενετοί διέθεταν πλέον δύο σημαντικές βάσεις από τις οποίες μπορούσαν να ελέγχουν την κίνηση στον Ελλήσποντο και να εμποδίζουν τη μεταφορά ενισχύσεων προς τις οθωμανικές δυνάμεις της Κρήτης. Ετσι μπορούσαν να απειλήσουν ακόμα και την Κωνσταντινούπολη, μόνοι τους ή με τη βοήθεια κάποιου άλλου χριστιανικού κράτους. Η κατάσταση για την Οθωμανική αυτοκρατορία ήταν εξαιρετικά κρίσιμη. Εκείνη την περίοδο το οθωμανικό κράτος είχε την τύχη να βρεθεί υπό τη διοίκηση ενός νέου μεγάλου βεζύρη, του Μεχμέτ Κιοπρουλού, ο οποίος ανέλαβε τα καθήκοντά του τον Σεπτέμβριο του 1656.

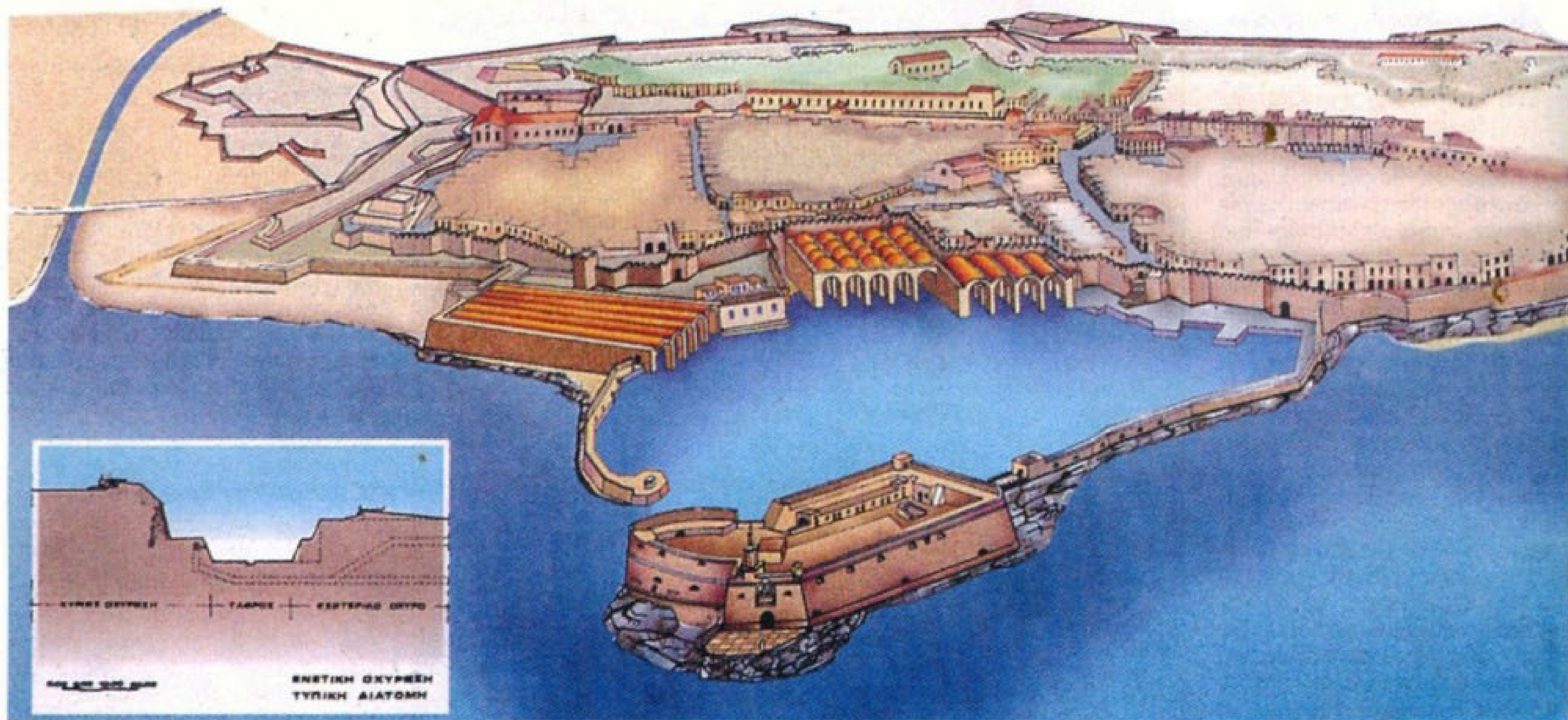
Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΜΕΓΑΛΗ ΕΠΙΘΕΣΗ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΣΠΟΝΤΟ

Η πρώτη αντίδραση των Οθωμανών μετά τη μεγάλη ήττα τους εκδηλώθηκε το 1657, όταν έστειλαν έναν στόλο από 32 γαλέρες και άλλα μικρότερα σκάφη για να ανακαταλάβει την Τένεδο. Οι βενετικές δυνάμεις που βρίσκονταν στον Ελλήσποντο δεν κατόρθωσαν να εμποδίσουν την έξοδο αυτών των πλοίων στο Αιγαίο, η ταχεία όμως επάνοδος του βενετικού στόλου στην περιοχή απέτρεψε τους Τούρκους από τη συνέχιση των επιχειρήσεων. Ο βενετικός στόλος βρισκόταν υπό τη διοίκηση του Λάζαρο Μοτσενίγκο, ο οποίος είχε χάσει το ένα του μάτι στη ναυμαχία του προηγούμενου χρόνου. Οι Βενετοί δέχθηκαν επίσης ενισχύσεις από τον πάπα και τους ιππότες της Μάλτας, οι οποίες όμως δημιούργησαν πρόβλημα στη διοίκηση του στόλου. Διοικητής των πλοίων από τη Μάλτα ήταν ο Γκρεγκόριο Καράφα - αριστοκράτης από τη Νάπολη. Τα σκάφη του πάπα βρίσκονταν υπό τις εντολές του Τζοβάνι Μπίκι, ανηψιού του πάπα Αλέξανδρου Ζ'. Μεταξύ των δύο αρχηγών των ενισχύσεων αναπτύχθηκε έντονη αντιπαράθεση ως προς το ποιος ήταν ανώτερος ιεραρχικά. Η αντίθεση αυτή κορυφώθηκε ενώ οι χριστιανικές δυνάμεις προετοιμάζονταν για μία ακόμα ναυμαχία στον Ελλήσποντο, στις αρχές Ιουλίου του 1657.

Ο οθωμανικός στόλος ετοιμαζόταν να διασχίσει τον Ελλήσποντο με δέκα γαλεάσσες, 30 γαλέρες, 18 ιστιοφόρα και μεγάλο αριθμό μικρότερων σκαφών. Ο Λάζαρο Μοτσενίγκο κατέστρωσε ένα σχέδιο ναυμαχίας, σύμφωνα με το οποίο τα βενετικά σκάφη θα βρίσκονταν στο κέντρο της παράταξης των χριστιανών, ενώ τα πλοία του πάπα θα βρίσκονταν στην αριστερή πλευρά και αυτά των ιπποτών της Μάλτας στη δεξιά. Ο Τζοβάνι

Σχέδιο το οποίο αφορά τη χρήση πυροβόλων στις πολιορκίες. Η πόλη του Χάνδακα βομβαρδίστηκε ανηλεώς από τα οθωμανικά πυροβόλα.

Το βενετικό λιμάνι του Χάνδακα, μετά το 1615, με τον Κούλε και τα Νεώρια, και η οχύρωση της πόλης (σχέδιο της Χρυσούλας Τζομπανάκη).

Μπίκι όμως απέρριψε το σχέδιο, υποστηρίζοντας ότι δεν ήταν δυνατό να παραχωρήσει την τιμητική δεξιά πτέρυγα στους ιππότες της Μάλτας. Διεκδικούσε επίσης την αρχηγία του στόλου κατά τη ναυμαχία, υποστηρίζοντας ότι είχε διαταγή από τον πάπα και θείο του. Τότε ο Μοτσενίγκο και ο Καράφα αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν στις απαιτήσεις του Μπίκι και μετέβαλαν το σχέδιο. Τελικά, τα σκάφη του πάπα τοποθετήθηκαν στο κέντρο, οι Βενετοί στη δεξιά πλευρά και οι ιππότες του Αγίου Ιωάννη στην αριστερή.

Η σύγκρουση με τον οθωμανικό στόλο πραγματοποιήθηκε στις 17 Ιουλίου 1657. Τα χριστιανικά σκάφη καθυστέρησαν στον εφοδιασμό τους με νερό και εξαιτίας των αντίθετων ανέμων. Ετσι δεν κατόρθωσαν να λάβουν τις κατάλληλες θέσεις για τη ναυμαχία, η οποία εξελίχθηκε σε μια σειρά από μεμονωμένες αλλά έντονες συγκρούσεις μεταξύ των σκαφών των δύο πλευρών. Ο άνεμος ωθούσε τα πλοία προς την έξοδο του Ελλησπόντου ευνοώντας τους Οθωμανούς, οι οποίοι κατόρθωσαν να εξέλθουν στο Αιγαίο, αν και έχασαν έξι γαλεάσσες και πολλά άλλα σκάφη. Οι χριστιανοί, αν και πολέμησαν ηρωικά, αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν προς την Τένεδο. Δύο μέρες αργότερα σκοτώθηκε ο ναύαρχος Μοτσενίγκο, όταν μία εχθρική βολή πέτυχε την πυριτιδαποθήκη της ναυαρχίδας του και την ανατίναξε στον αέρα.

Την ηγεσία των βενετικών δυνάμεων ανέλαβε πάλι ο Μπάρμπαρο Μπαντοέρ, οι επιχειρήσεις όμως τερματίστηκαν επειδή τα πλοία του πάπα αναχώρησαν για την Ιταλία στις 23 Ιουλίου 1657. Μαζί τους έφυγαν και οι γαλέρες των ιπποτών της Μάλτας. Ο Τζοβάνι Μπίκι υποστήριζε ότι εκείνο τον χρόνο δεν θα συνέβαινε καμία άλλη κίνηση από τους Οθωμανούς. Ο μεγάλος βεζύρης Αχμέτ Κιοπρουλού όμως ήταν εξαιρετικά δραστήριος σε σχέση με τους προκατόχους του και εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία για να επιτεθεί στις θέσεις που είχαν αποκτήσει οι Βενετοί στην είσοδο του Ελλησπόντου. Η Τένεδος καταλήφθηκε στις 31 Αυγούστου 1657 και η Λήμνος λίγους μήνες αργότερα, στις 12 Νοεμβρίου

Η απώλεια των νησιών του βορειοανατολικού Αιγαίου δεν αποτελούσε ωστόσο σοβαρό πλήγμα για τη Βενετία. Η κυβέρνηση της πόλης γνώριζε της δυνατότητές της και αντιλαμβανόταν ότι ήταν πρακτικά αδύνατη η παρατεταμένη κατοχή των περιοχών αυτών. Αυτό που ανησυχούσε όμως ιδιαίτερα τους Βενετούς ήταν η παράταση του πολέμου στην Κρήτη. Οι προσπάθειές τους ως τότε να αποτρέψουν τη μεταφορά οθωμανικού στρατού στο νησί είχαν αποτύχει. Στο μεταξύ, η παράταση του πολέμου απέκλειε τους Βενετούς εμπόρους από τις αγορές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μεταξύ των Βενετών είχε αρχίσει να κερδίζει έδαφος η φιλειρηνική άποψη. Σύμφωνα με τους υποστηρικτές της η Βενετία έπρεπε να τερματίσει τον πόλεμο, διατηρώντας μόνο τον Χάνδακα και τις λίγες οχυρωμένες θέσεις που ακόμα κρατούσε στην Κρήτη. Το υπόλοιπο του νησιού δεν μπορούσε να προσφέρει στους Βενετούς κάτι ουσιαστικό, αντίθετα τούς υπέβαλλε σε υπερβολικά έξοδα για τη συγκράτηση του ανυπότακτου πληθυσμού. Η Βενετία επομένως μπορούσε να αφήσει στους Οθωμανούς την Κρήτη με τα προβλήματα που συνόδευαν την κατοχή της και να διατηρήσει μόνο τις θέσεις που την ενδιέφεραν εμπορικά και στρατιωτικά. Η οθωμανική κυβέρνηση όμως δεν ήταν διατεθειμένη να αποδεχθεί αυτό τον συμβιβασμό και απαιτούσε να παραδοθεί όλο το νησί στην εξουσία της. Ετσι οι Βενετοί αναγκάστηκαν να συνεχίσουν τον πόλεμο με την ελπίδα ότι θα μπορούσαν να υποχρεώσουν τους Τούρκους σε κάποιο συμβιβασμό. Η τακτική τους όμως ήταν πλέον διαφορετική και δεν επιχείρησαν από τότε μεγάλης κλίμακας αντιπαράθεση με το οθωμανικό ναυτικό στην είσοδο του Ελλησπόντου.

ΟΘΩΜΑΝΟΣ ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΟΣ ΙΠΠΕΑΣ
(μέσα 17ου αιώνα)
Τόσο στις ναυμαχίες όσο και στις κρίσιμες πολιορκίες η Οθωμανική αυτοκρατορία κινητοποιούσε "αφιππευμένους" σπαχήδες και θωρακοφόρους επικουρικούς ιππείς καταγόμενους από υποτελή έθνη του Καυκάσου ή της Μέσης Ανατολής .Ο επικουρικός ιππέας της εικόνας φέρει αρθρωτό κράνος cicak, μικτή θωράκιση του οθωμανικού τύπου Korazin (συνδυασμός αλυσιδωτής θωράκισης και μεταλλικών πλακών), χαλύβδινη ασπίδα ιππικού (kalkan), καλαμένια λόγχη του οθωμανικού πεζικού, τουρκικό εγχειρίδιο με κυρτή λεπίδα, δύο πιστόλες με μηχανισμό πυριτόλιθου, και καυκασιανής προέλευσης μάχαιρα kindjal (ενδυματολογική έρευνα-εικονογράφηση για τις Εκδόσεις ΠΕΡΙΣΚΟΠΙΟ: Χρήστος Γιαννόπουλος).

Χάρτης της Λήμνου, η οποία κατά τη διάρκεια του Κρητικού πολέμου καταλήφθηκε προσωρινά από τον βενετικό στόλο - από το 1656 ως το 1657.

Το 1660 άρχισε με μία αποτυχημένη προσπάθεια του Μοροζίνι να καταλάβει τη Χαλκίδα. Οι βενετικές δυνάμεις ωστόσο κατόρθωσαν να καταλάβουν τη Σκιάθο.

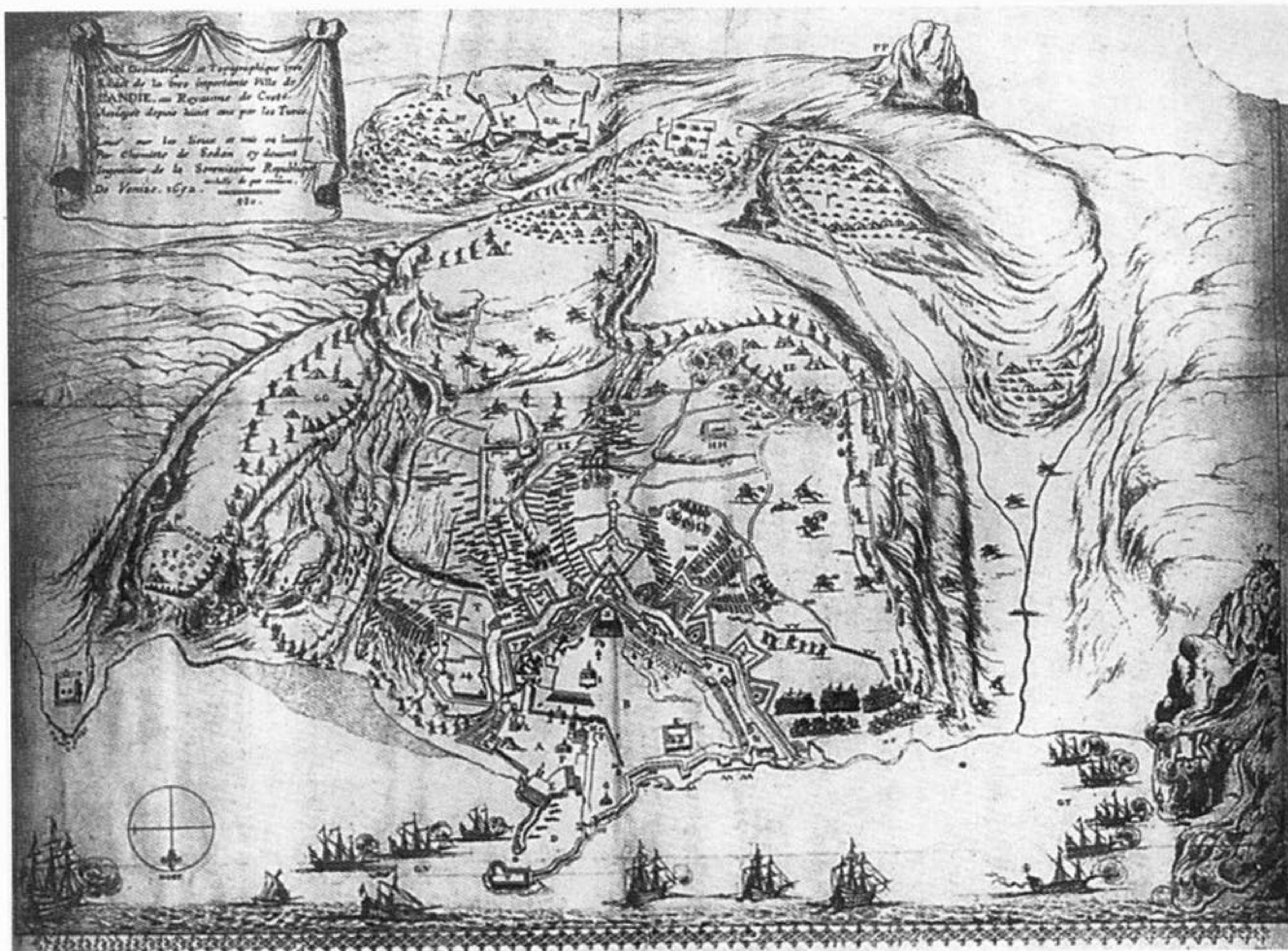
Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΜΟΡΟΖΙΝΙ

Τα έτη 1658 και 1659 πέρασαν με σποραδικές προσπάθειες των Βενετών να πλήξουν την οθωμανική ισχύ στο Αιγαίο και στο Ιόνιο. Τυπικά στόχος τους παρέμενε ο αποκλεισμός του Ελλησπόντου, οι προσπάθειές τους όμως είχαν προσανατολιστεί σε άλλες περιοχές. Υπό την ηγεσία του Φραγκίσκου Μοροζίνι, οι βενετικές δυνάμεις επιχείρησαν αποβάσεις στα Χανιά, στη Χίο και σε άλλα νησιά του Αιγαίου κατά το 1658. Επίσης επιτέθηκαν και στο φρούριο της Λευκάδας, χωρίς όμως επιτυχία. Το 1659 ο Μοροζίνι κατέλαβε την Καλαμάτα και κάποια σημεία στη Χαλκιδική. Συνέχισε με την κατάληψη του Τσεσμέ στις μικρασιατικές ακτές απέναντι από τη Χίο και της Καρύστου στις νότιες ακτές της Εύβοιας. Οι κατακτήσεις αυτές όμως ήταν πρόσκαιρες, επειδή το βενετικό κράτος δεν είχε τη δυνατότητα να τις διατηρήσει. Οι Βενετοί περιορίζονταν συνήθως στην κατάληψη της περιοχής και την καταστροφή μέρους των οχυρώσεων. Με αυτό τον τρόπο προκαλούσαν κάποια αναστάτωση στις θαλάσσιες μεταφορές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δεν μπορούσαν όμως να εμποδίσουν τη συνέχιση της πολιορκίας του Χάνδακα. Οσο περνούσε ο χρόνος, οι Οθωμανοί ενίσχυαν τις θέσεις τους γύρω από την πόλη. Είχαν μάλιστα δημιουργήσει έναν μόνιμο στρατιωτικό οικισμό, ο οποίος αποκαλείτο Νέος Χάνδακας.

Το 1659 σημειώθηκε μία σημαντική μεταβολή στην εξέλιξη του Κρητικού πολέμου, επειδή η Βενετία απέκτησε ένα νέο σύμμαχο. Τον ίδιο χρόνο τερματίστηκε ο πόλεμος ανάμεσα στην Ισπανία και τη Γαλλία. Ο Γάλλος βασιλιάς Λουδοβίκος ΙΔ' προσφέρθηκε να στείλει ενισχύσεις στις βενετικές κτήσεις της Ανατολής, αν και η χώρα του ως τότε διατηρούσε σχετικά καλές σχέσεις με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Γαλλία είχε αποσπάσει για τους εμπόρους της δασμολογικά προνόμια στα οθωμανικά εδάφη από το 1536 και είχε αρνηθεί να συμμετάσχει στη μεγάλη χριστιανική συμμαχία που νίκησε τους Οθωμανούς στη ναυμαχία της Ναυπάκτου το 1571. Η γαλλική πολιτική έναντι των Οθωμανών όμως είχε μεταβληθεί και με βασιλική εντολή στάλθηκε στο Αιγαίο στόλος τον οποίο συνόδευαν 4.000 πεζοί και 200 ιππείς. Στις δυνάμεις αυτές συμμετείχαν πολλοί Γερμανοί μισθοφόροι. Διοικητής του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος ήταν ο πρίγκηπας Αρμελίγκο ντ' Εστε. Ο δούκας της Σαβοΐας επίσης υποσχέθηκε να διαθέσει 1.000 πεζούς ακόμα. Σε αντίποινα, η οθωμανική κυβέρνηση συνέλαβε τον Γάλλο πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη και τον φυλάκισε στο φρούριο του Επταπυργίου (Γεντί Κουλέ).

Το 1660 άρχισε με μία αποτυχημένη προσπάθεια του Μοροζίνι να καταλάβει τη Χαλκίδα. Οι βενετικές δυνάμεις ωστόσο κατόρθωσαν να καταλάβουν τη Σκιάθο. Η μικρή αυτή επιτυχία η οποία δεν είχε καμία βαρύτητα στην τελική έκβαση του πολέμου, προβλήθηκε από τη βενετική κυβέρνηση πολύ, με σκοπό να παρακινηθούν και άλλοι χριστιανοί ηγεμόνες προσφέροντας βοήθεια. Ηδη είχαν φθάσει στο Αιγαίο ναυτικές δυνάμεις από τον πάπα, τους ιππότες της Ρόδου και τον δούκα της Τοσκάνης. Ο στόλος του βασιλιά της Γαλλίας έφθασε τον Απρίλιο του 1660 και ενώθηκε με τις υπόλοιπες χριστιανικές δυνάμεις. Τα χριστιανικά πλοία όμως δεν κατόρθωσαν να αρχίσουν τις επιχειρήσεις πριν από τον Αύγουστο. Βασική αιτία της καθυστέρησης αποτέλεσε η διαμάχη ανάμεσα στους διοικητές των διαφόρων τμημάτων και ειδικότερα μεταξύ των ναυάρχων του πάπα και των ιπποτών της Μάλτας.

Τον Αύγουστο του 1660 ο στόλος των Βενετών και των συμμάχων τους ξεκίνησε από

Τοπογραφικό της ευρύτερης περιοχής του Χάνδακα. Απεικονίζεται η διάταξη δυνάμεων και τα ορύγματα των πολιορκητών γύρω από τα τείχη της πόλης. Σχέδιο του 1652.

τα Κύθηρα με προορισμό τον κόλπο της Σούδας. Τα χριστιανικά σκάφη εισήλθαν στον κόλπο, παρά τις βολές των οθωμανικών πυροβόλων και αποβίβασαν τους στρατιώτες που μετέφεραν. Οι στρατιώτες επιτέθηκαν στο τοπικό οχυρό, οι Γάλλοι όμως στη συνέχεια κατευθύνθηκαν προς την πόλη των Χανίων. Οι δυνάμεις των Βενετών κατόρθωσαν να καταλάβουν το οχυρό που βρισκόταν στο Καλάμι, στη νότια πλευρά της εισόδου του κόλπου της Σούδας. Ο Μοροζίνι θεώρησε ότι η επίθεση θα είχε καλύτερο αποτέλεσμα αν ο προβλεπτής Αντώνιο Μπάρμπαρο είχε αποβιβάσει τους στρατιώτες που διοικούσε με μεγαλύτερη τάξη. Η οργή του Μοροζίνι έφθασε ως το σημείο να καταδικάσει τον Μπάρμπαρο σε θάνατο, ο καταδικασμένος όμως απέδρασε και επέστρεψε στη Βενετία όπου κατόρθωσε να πείσει τα τοπικά δικαστήρια να τον απαλλάξουν από την ποινή του.

Παρά τις προσπάθειες των Γάλλων και των Βενετών τα Χανιά δεν ήταν δυνατό να καταληφθούν. Στα μέσα Σεπτεμβρίου ο Μοροζίνι έκρινε ότι δεν μπορούσε να συνεχίσει την πολιορκία των Χανίων και προχώρησε ανατολικά προς τον Χάνδακα. Οι δυνάμεις των Βενετών και των Γάλλων επιτέθηκαν στις εγκαταστάσεις των Οθωμανών και κατόρθωσαν να εισέλθουν στον οθωμανικό στρατιωτικό καταυλισμό ο οποίος ονομαζόταν Νέος Χάνδακας. Η επίθεση κλόνισε τους πολιορκητές αλλά σύντομα ανασυντάχθηκαν και η πολιορκία συνεχίστηκε. Οι Γάλλοι διέπραξαν το λάθος να επιτεθούν στους Οθωμανούς χωρίς να ελέγξουν πρώτα το έδαφος. Λίγο αργότερα ο γαλλικός στόλος μετακινήθηκε στη Νάξο, επειδή οι άνδρες του είχαν εξαντληθεί από τη δυσεντερία. Εκεί ο πρίγκηπας ντ' Εστε πέθανε και τη θέση του ανέλαβε ο Ζακ ντε Γκρεμονβίλ ο οποίος διέταξε την επιστροφή στη Γαλλία. Η πρώτη εμπλοκή της Γαλλίας στον Κρητικό πόλεμο ολοκληρώθηκε χωρίς κάποιο εντυπωσιακό αποτέλεσμα. Κατά την παρουσία τους όμως οι δυνάμεις του Γάλλου βασιλιά είχαν καταναλώσει μεγάλο μέρος από τις περιορισμένες προμήθειες της πόλης.

Το 1660 ο Φραγκίσκος Μοροζίνι αντικαταστάθηκε στην ηγεσία των βενετικών δυνάμεων της Ανατολής από τον συγγενή του Τζόρτζιο Μοροζίνι. Ο Φραγκίσκος Μοροζίνι κατείχε το αξίωμά του ήδη τρία χρόνια - περίοδο που αποτελούσε τη συνηθισμένη παραμονή σε τόσο σημαντική θέση. Επιστρέφοντας όμως στη Βενετία ήλθε σε αντιπαράθεση με όσους υποστήριζαν την άμεση ειρήνη με τους Οθωμανούς αλλά και με τον Αντώνιο Μπάρμπαρο και τους υποστηρικτές του. Ο πρώην

Σχέδιο της Βενετίας του 16ου αιώνα, με λεπτομερές υπόμνημα και παράσταση με τον Δόγη, συνοδευόμενο από αξιωματούχους της πόλης.

προβλεπτής προσπαθούσε με αυτό τον τρόπο να απαλλάξει τον εαυτό του από τις κατηγορίες περί ανεπάρκειας κατά την απόβαση στη Σούδα πριν από μερικούς μήνες. Τις κατηγορίες κατά του Μοροζίνι υποστήριξαν και διάφοροι άλλοι, ενώ εμφανίστηκαν και ανώνυμες καταγγελίες περί κακής διαχείρισης κατά τη διάρκεια της διοίκησής του. Σύμφωνα με τις κατηγορίες, ο Μοροζίνι αποσπούσε χρήματα από λεηλασίες και πειρατικές δραστηριότητες στο Αιγαίο, οι οποίες διεξάγονταν με το πρόσχημα των επιθέσεων κατά των Οθωμανών. Σύμφωνα με όσους υποστήριζαν την άμεση κατάπαυση των εχθροπραξιών, ο Μοροζίνι είχε παρασύρει τη Βενετία σε έναν πολυδάπανο πόλεμο, καλλιεργώντας ψεύτικες ελπίδες ότι ήταν δυνατή η ανάκτηση της Κρήτης, ενώ στόχος του ήταν απλώς να εκμεταλλευτεί την ευκαιρία προκειμένου να αυξήσει την περιουσία του. Παρά την έντονη αντίδραση εναντίον του, ο Φραγκίσκος Μοροζίνι κατόρθωσε να απαλλαγεί οριστικά από όλες τις κατηγορίες το 1663.

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΝΑΥΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Ο Τζόρτζιο Μοροζίνι ανέλαβε τα καθήκοντά του στις 7 Ιουνίου 1661. Ο βενετικός στόλος βρισκόταν αγκυροβολημένος στα Κύθηρα. Εκεί είχαν φθάσει για να τον ενισχύσουν γαλέρες από τη Μάλτα. Από εκεί έπλευσε προς την Τήνο, όπου είχε δεχθεί επίθεση από 36 οθωμανικές γαλέρες. Η βενετική αρμάδα κατεδίωξε τα τουρκικά σκάφη και συνέλαβε τέσσερα, ενώ βύθισε άλλα πέντε στα ανοικτά της Μήλου. Ο ναύαρχος των ιπποτών της Μάλτας όμως διεκδίκησε ως λάφυρα για το τάγμα του και τα τέσσερα αιχμαλωτισμένα πλοία. Ο Τζόρτζιο Μοροζίνι δέχθηκε να του δώσει μόνο δύο και έτσι οι ιππότες επέστρεψαν δυσαρεστημένοι στη Μάλτα. Τα πλοία των ιπποτών εμφανίστηκαν πάλι στο Αιγαίο κατά τον επόμενο χρόνο, έχοντας μαζί τους και ενισχύσεις από τον πάπα. Τον Σεπτέμβριο του 1662 ο χριστιανικός στόλος κατόρθωσε να καταστρέψει ένα μέρος από τον στόλο

Τμήμα του Χάνδακα - λεπτομέρεια από τον χάρτη Wertmuller με τις οχυρώσεις της πόλης.

«Παραλία της πόλης του Χάνδακα». Σχέδιο της ενδοχώρας και των παραλίων της πρωτεύουσας της Κρήτης, από τον Βενετό μηχανικό Φρ. Μπασιλικάτα (1618).

που μετέφερε εφόδια από την Αλεξάνδρεια προς την Κωνσταντινούπολη. Ο στόλος αυτός πραγματοποιούσε το ταξίδι του κάθε χρόνο και ένα μεγάλο μέρος από όσα μετέφερε προοριζόταν για ενίσχυση των πολιορκητών του Χάνδακα.

Οι πληροφορίες που υπάρχουν για τα επόμενα χρόνια ως το 1666 είναι ελάχιστες και αρκετά συγκεχυμένες. Είναι βέβαιο, ωστόσο, ότι η βενετική πλευρά δεν κατόρθωσε να σημειώσει κάποια σημαντική επιτυχία που θα μπορούσε να ανατρέψει την κατάσταση υπέρ της, αν και το Οθωμανικό κράτος είχε στραμμένη την προσοχή του στην Ουγγαρία, για τον έλεγχο της οποίας ανταγωνιζόταν την Αυστρία. Το 1664 δεν εμφανίστηκαν στο Αιγαίο ενισχύσεις από τους ιππότες της Μάλτας και τον πάπα, το γαλλικό ναυτικό όμως κατεδίωκε τους Οθωμανούς σε διάφορα σημεία της Μεσογείου.

Οι Γάλλοι είχαν επικεντρωθεί στις επιχειρήσεις τους στη βόρεια ακτή της Αφρικής, αποσκοπώντας στην αποδυνάμωση των πειρατών της Μπαρμπαριάς, τα πλοία τους όμως έφθασαν το 1665 ως το Αιγαίο, στα ανοικτά της Σάμου και της Χίου. Η δράση των Γάλλων ήταν ανεξάρτητη από αυτή των Βενετών αλλά δρούσε υποστηρικτικά, αφού αποσπούσε οθωμανικές δυνάμεις από τις επιχειρήσεις του Κρητικού πολέμου. Οι δυνατότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ωστόσο φαίνονταν ανεξάντλητες. Οι Οθωμανοί ήταν σε θέση να αντιμετωπίζουν ταυτόχρονα τους Αυστριακούς και τους Γάλλους, ενώ παράλληλα συνέχιζαν την πολιορκία του Χάνδακα. Στο τέλος του 1666 ο βενετικός στόλος ο οποίος βρισκόταν πλέον υπό τη διοίκηση του Αντρέα Κορνέρ, αποσύρθηκε για να περάσει τον χειμώνα στην Άνδρο και στην Πάρο.

Ενώ οι βενετικές δυνάμεις αποσύρονταν, υπολογίζοντας ότι εκείνο τον χρόνο δεν θα διεξάγονταν άλλες επιχειρήσεις, η οθωμανική κυβέρνηση είχε στρέψει ξανά το ενδιαφέρον της στην Κρήτη. Μεγάλος βεζύρης ήταν πλέον ο Αχμέτ Κιοπρουλού, γιος του προηγούμενου βεζύρη, Μεχμέτ Κιοπρουλού. Επειδή η χώρα του είχε συνάψει ειρήνη με τους Αυστριακούς στην Ουγγαρία, ο βεζύρης Αχμέτ έκρινε ότι έπρεπε πλέον να ασχοληθεί με την πολιορκία του Χάνδακα. Η σύγκρουση εκεί συνεχιζόταν επί είκοσι έτη. Ως το 1668 το Οθωμανικό κράτος προσπαθούσε να συνεχίσει την άσκηση πίεσης στην πόλη, χωρίς όμως να αναλαμβάνει κάποια άλλη πρωτοβουλία. Εχοντας πλέον αποδεσμεύσει δυνάμεις από την Ουγγαρία, ο βεζύρης διέθεσε 9.000 στρατιώτες για τις επιχειρήσεις στην Κρήτη. Οι Βενετοί δεν κατόρθωσαν να αντιδράσουν στις ανανεωμένες προσπάθειες των Οθωμανών πριν από το 1667. Στις αρχές του έτους κατόρθωσαν να εμποδίσουν έναν στόλο από την Αλεξάνδρεια να αποβιβάσει στρατιώτες και εφόδια στα Χανιά, η επιτυχία αυτή όμως ήταν προσωρινή διότι λίγους μήνες αρ-

Μεγάλο πρόβλημα δημιουργούσε η απουσία μιας αδιαφιλονίκητης κεντρικής εξουσίας μεταξύ των χριστιανών. Οι εκπρόσωποι των διαφόρων ηγεμόνων που είχαν προσφέρει βοήθεια ανταγωνίζονταν για ζητήματα τυπικής πρωτοκαθεδρίας και πρωτοκόλλου.

Ο Τζούλιο Σαβορνιάν, εξαίρετος στρατιωτικός μηχανικός. Σ' αυτόν οφείλεται η τελική μορφή των οχυρώσεων του Χάνδακα.

γότερα οι Τούρκοι κατόρθωσαν να αποβιβάσουν τις νέες δυνάμεις τους στο νησί.

Το 1667 οι Βενετοί δέχθηκαν σημαντική βοήθεια από τους χριστιανούς ηγεμόνες της Δύσης. Η βοήθεια αυτή περιελάμβανε χρηματικά ποσά - το μεγαλύτερο μέρος των οποίων προσέφερε ο βασιλιάς της Γαλλίας - πλοία και στρατιωτικές δυνάμεις. Στις 26 Φεβρουαρίου έφθασαν στη Σούδα 16 γαλέρες και πέντε γαλεάσσες, προσφορά των δυτικών συμμάχων της Βενετίας. Ο στόλος συμπληρωνόταν από άλλα μικρότερα σκάφη και μετέφερε 6.000 στρατιώτες. Οι δυνάμεις αυτές προέρχονταν από διάφορα κράτη της δυτικής Ευρώπης. Σημαντική ήταν η συνεισφορά του δούκα της Σαβοΐας. Μεταξύ των στρατιωτικών δυνάμεων βρίσκονταν και δύο επίλεκτα συντάγματα, υπό τη διοίκηση του Ζιρόν Φρανσουά μαρκησίου του Βιλ. Το πυροβολικό βρισκόταν υπό την εποπτεία του Ελβετού Γιόχαν Βερτμίλερ, ο οποίος θεωρείτο κορυφαίος στον τομέα του. Ο μαρκήσιος του Βιλ και ο Βερτμίλερ υπηρετούσαν στον στρατό του δουκάτου της Σαβοΐας και οι υπηρεσίες τους αποτελούσαν προσωπική προσφορά του δούκα για την προστασία της βενετικής ανατολής από τον οθωμανικό επεκτατισμό. Μεταξύ των ενισχύσεων βρίσκονταν επίσης σκάφη του πάπα και των ιπποτών της Μάλτας, υπό διαφορετική όμως διοίκηση. Τέσσερις γαλέρες προσέφερε η ισπανική διοίκηση της Νάπολης, ενώ η επίσης ισπανική επαρχία της Σικελίας έστειλε άλλες τέσσερις. Χαρακτηριστικό, όσον αφορά την πολυαρχία που επικρατούσε στο χριστιανικό στρατόπεδο, είναι το γεγονός ότι οι γαλέρες από τη Νάπολη και τη Σικελία, παρόλο το ότι και οι δύο αυτές περιοχές υπάγονταν στο βασίλειο της Ισπανίας, είχαν δύο διαφορετικούς διοικητές. Δεν προσπαθούσαν όμως όλοι οι χριστιανοί της δυτικής Ευρώπης να ενισχύσουν τη Βενετία. Οι Άγγλοι και οι Ολλανδοί εκμεταλλεύονταν την κατάσταση για να πωλούν στο οθωμανικό κράτος πυρίτιδα και άλλα υλικά απαραίτητα για τη συνέχιση των πολεμικών επιχειρήσεων.

Αρχικά οι χριστιανικές δυνάμεις επιχείρησαν να αποβιβαστούν στα Χανιά με σκοπό να αιφνιδιάσουν τους Οθωμανούς, αλλά δεν πέτυχαν τον στόχο τους και στη συνέχεια κατευθύνθηκαν στον Χάνδακα όπου έφθασαν στις 6 Μαρτίου. Εκεί εγκαταστάθηκαν στα χαρακώματα που είχαν δημιουργήσει οι Βενετοί γύρω από τις οχυρώσεις, τον Ιούνιο όμως μεταφέρθηκαν μέσα στην πόλη. Παρά τις ενισχύσεις, η κατάσταση για τους Βενετούς υπερασπιστές της πόλης ήταν εξαιρετικά κρίσιμη. Στις 16 Μαρτίου 1667 ο γενικός προβλεπτής, Αντώνιο Μπάρμπαρο, σε έκθεσή του προς τον δόγη και τη βενετική σύγκλητο ανέφερε ότι είχαν απομείνει μόνο 163 πυροβολητές - δύναμη ανεπαρκής για τον χειρισμό των 500 πυροβόλων που βρίσκονταν στον οχυρωματικό περίβολο του Χάνδακα. Ακολούθησαν σκληρές συγκρούσεις γύρω από τον Χάνδακα από τον Μάιο ως τον Οκτώβριο του 1667. Η μόνη ουσιαστική επιτυχία των χριστιανών εκείνο τον χρόνο, εκτός από τη συνέχιση της επιτυχούς υπεράσπισης του Χάνδακα, ήταν η αποτροπή μίας οθωμανικής επίθεσης στα βενετικά Κύθηρα.

Μεγάλο πρόβλημα δημιουργούσε η απουσία μιας αδιαφιλονίκητης κεντρικής εξουσίας μεταξύ των χριστιανών. Οι εκπρόσωποι των διαφόρων ηγεμόνων που είχαν προσφέρει βοήθεια ανταγωνίζονταν για ζητήματα τυπικής πρωτοκαθεδρίας και πρωτοκόλλου. Οι αντιζηλίες αυτές, όπως είναι φυσικό, πολύ συχνά επηρέαζαν αρνητικά τις δραστηριότητες των χριστιανικών δυνάμεων και τις καταδίκαζαν σε αδράνεια. Η κατάσταση δεν βελτιώθηκε ούτε με την αναχώρηση του μαρκησίου του Βιλ από την Κρήτη το 1668, επειδή οι ναύαρχοι του πάπα και των ιπποτών της Μάλτας διαφωνούσαν ως προς το ποιος από τους δύο ήταν ανώτερος. Το 1668 ο Αντόνιο Μπάρμπαρο αντικαταστάθηκε στο αξίωμα του γενικού προβλεπτή της Κρήτης από τον Μπερνάρντο Νάνο, ενώ την ηγεσία του βενετικού στόλου ανέλαβε ο Φραγκίσκος Μοροζίνι. Βασικός άξονας των δυνάμεών του ήταν 35 ιστιοφόρα, τα οποία όμως προέρχονταν από τη Βενετία και άλλους τέσσερις συμμάχους της, οπότε ο Μοροζίνι ήταν αναγκασμένος να ανέχεται τις αντιζηλίες μεταξύ των διαφόρων ναυάρχων που διοικούσαν τις συμμαχικές μοίρες. Βασικός στόχος του Μοροζίνι ήταν η διατήρηση του Χάνδακα και η ανάκτηση των Χανίων, εφόσον η Βενετία δεν μπορούσε να ελπίζει σε κάτι καλύτερο. Η επίτευξη ολοκληρωτικής νίκης εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία διέθετε τεράστιες δυνατότητες συγκέντρωσης υλικού και πολλές οχυρωμένες βάσεις σε όλη την ανατολική Μεσόγειο, ήταν αδύνατη.

ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ ΤΟΥ ΜΟΡΟΖΙΝΙ ΧΩΡΙΣ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ

Το 1668 άρχισε με την προσπάθεια του μεγάλου βεζύρη Αχμέτ Κιοπρουλού να βελτιώσει τη θέση των πολιορκητών του Χάνδακα. Στόχος του ήταν επτά βενετικές γαλέρες, οι οποίες βρίσκονταν σε ένα νησάκι στον όρμο της Αγίας Πελαγίας, βορειοδυτικά του Χάνδακα. Η παρουσία τους εκεί εμπόδιζε τον αποκλεισμό της πόλης. Η οθωμανική διοίκηση είχε πλέον αντιληφθεί ότι όσο ο Χάνδακας δεχόταν ανενόχλητα ενισχύσεις από τη θάλασσα, ήταν αδύνατο να καμφθεί η αντίσταση της φρουράς του. Γι' αυτό έπρεπε να γίνει στενότερος ο κλοιός γύρω από την πόλη. Για τη διεξαγωγή της επιχείρησης στον όρμο της Αγίας Πελαγίας ο Αχμέτ Κιοπρουλού συγκέντρωσε 2.000 από τους ικανότερους στρατιώτες των οθωμανικών δυνάμεων, υπό τη διοίκηση ενός φημισμένου πασά από τη Μικρά Ασία. Οι στρατιώτες αυτοί επιβιβάστηκαν κατά τη διάρκεια της νύκτας σε 12 γαλέρες και κινήθηκαν με μεγάλη μυστικότητα προς τα επτά βενετικά σκάφη το απόγευμα της 8ης Μαρτίου 1668, με σκοπό να τα προσεγγίσουν και να τους επιτεθούν μόλις έδυε ο ήλιος. Οι κατάσκοποι των Βενετών όμως πληροφορήθηκαν τις κινήσεις των Οθωμανών και ενημέρωσαν τον Μοροζίνι. Αν και η πληροφορία έφθασε σχετικά αργά, λίγες ώρες πριν εκδηλωθεί η επικείμενη επίθεση, ο Μοροζίνι εξόπλισε 13 γαλέρες και κατευθύνθηκε προς τον όρμο της Αγίας Πελαγίας. Επικεφαλής των ενισχύσεων ήταν ο ίδιος.

Οι οθωμανικές γαλέρες εμφανίστηκαν κατά τη διάρκεια της νύκτας και άρχισε ένας σκληρός αγώνας που διήρκεσε πέντε ώρες. Κατά τη διάρκεια της ναυμαχίας η γαλέρα του Μοροζίνι βρέθηκε σε δύσκολη θέση, καθώς δέχθηκε επίθεση από τρία εχθρικά σκάφη, τα οποία όμως αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν με σοβαρές ζημιές. Αφού διέφυγε τον κίνδυνο, το πλοίο του Βενετού ναυάρχου επιτέθηκε σε ένα άλλο οθωμανικό σκάφος το οποίο κατόρθωσε να αιχμαλωτίσει. Αν και οι Οθωμανοί είχαν αιφνιδιαστεί επειδή συνάντησαν περισσότερους αντιπάλους από όσους υπολόγιζαν, πολέμησαν με γενναιότητα. Τη σύγκρουση δυσκόλευε το σκοτάδι, καθώς καμία από τις δύο πλευρές δεν μπορούσε να διαπιστώσει αν οι δυνάμεις της επικρατούσαν. Τελικά η νίκη επιτεύχθηκε από τους Βενετούς, όταν σκοτώθηκε ο υπαρχηγός των οθωμανικών δυνάμεων, ένας έμπειρος μπέης, και η γαλέρα του αιχμαλωτίστηκε. Συνολικά οι Βενετοί αιχμαλώτισαν πέντε οθωμανικές γαλέρες και βύθισαν μία. Τα υπόλοιπα οθωμανικά σκάφη υπέστησαν σοβαρές ζημιές, ενώ τα πληρώματα και οι στρατιώτες που επέβαιναν σε αυτά είχαν αποδεκατιστεί. Μεταξύ των Οθωμανών νεκρών ήταν και αρκετοί μπέηδες. Οι Βενετοί αιχμαλώτισαν 410 αντιπάλους, από τους οποίους οι περισσότεροι ήταν σοβαρά τραυματισμένοι. Από τις γαλέρες που κατέλαβαν απελευθέρωσαν 1.100 χριστιανούς σκλάβους κωπηλάτες. Οι Βενετοί τούς ενσωμάτωσαν στις δυνάμεις τους, επειδή χρειάζονταν άμεσα ανθρώπινο δυναμικό και αυτοί ήταν συνηθισμένοι στις κακουχίες

Το παλαιό φρούριο της Κέρκυρας. Η Κέρκυρα αποτέλεσε σημαντική βάση του βενετικού στόλου κατά τη διάρκεια του Κρητικού πολέμου (γκραβούρα του 19ου αιώνα).

Πλοία των ιπποτών της Μάλτας αιχμαλωτίζουν ένα οθωμανικό σκάφος. Μία ανάλογη ενέργεια των ιπποτών της Μάλτας αποτέλεσε την αφορμή του Κρητικού πολέμου.

και διέθεταν κάποιες στοιχειώδεις ναυτικές γνώσεις. Η νίκη είχε ακριβό τίμημα για τις δυνάμεις του Μοροζίνι. Συνολικά σκοτώθηκαν 200 από τους άνδρες του, ενώ άλλοι 500 τραυματίστηκαν.

Μετά την επιτυχία τον όρμο της Αγίας Πελαγίας, ο Μοροζίνι έκρινε ότι μπορούσε να τολμήσει μία επιχείρηση μεγαλύτερης κλίμακας στο Αιγαίο. Αφού άφησε τα δύο τρίτα των πλοίων του στον Χάνδακα για την υπεράσπιση της πόλης, ανοίχθηκε με τα υπόλοιπα βενετικά σκάφη στο Αιγαίο. Αναγκάστηκε όμως να επιστρέψει χωρίς να πετύχει κάτι αξιόλογο, όταν πληροφορήθηκε ότι ο καπουδάν πασάς με 50 γαλέρες που είχε συγκεντρώσει στη Χίο πλησίαζε τις δυτικές ακτές της Κρήτης. Ετσι ο Μοροζίνι επέστρεψε το νησί και κατευθύνθηκε στον κόλπο των Χανίων, όπου αγκυροβόλησε κοντά στη νησίδα του Αγίου Θεοδώρου (σημ. Αγιοι Θεόδωροι), αναμένοντας την άφιξη ενισχύσεων από τον πάπα και τους ιππότες της Μάλτας. Τον Ιούλιο του 1668 οι ενισχύσεις εμφανίστηκαν στον κόλπο των Χανίων. Αποτελούνταν από πέντε γαλέρες του πάπα και επτά των ιπποτών της Μάλτας. Οι δυνάμεις αυτές ενώθηκαν με τις βενετικές, οι οποίες ήδη διέθεταν πέντε γαλεάσσες, 15 γαλέρες και άλλα δέκα σκάφη διαφόρων τύπων.

Η πύλη Τζάνε στο φρούριο του Χάνδακα (φωτ. Γεώργιος Τ. Τσερεβελάκης).

Η συγκέντρωση μεγάλου αριθμού πλοίων στην περιοχή προκάλεσε επιτακτική ανάγκη εξεύρεσης νερού για τα πληρώματα και τους στρατιώτες. Η διοίκηση του χριστιανικού στόλου έκρινε ότι ήταν παρακινδυνευμένο να αποστέλλει ομάδες στρατιωτών προς αναζήτηση πηγών στην κρητική ενδοχώρα επειδή η περιοχή ελεγχόταν από τους Οθωμανούς. Προτίμησε να επιχειρήσει την κατάληψη του νησιού του Αγίου Θεοδώρου και να προμηθεύεται από εκεί νερό. Το νησί είχε καταληφθεί από τους Οθωμανούς το 1645 μετά από ηρωική αντίσταση της φρουράς του. Κατά την κατάληψη του νησιού είχαν καταστραφεί όλα τα μικρά οχυρά που βρίσκονταν σε αυτό, εκτός από το κάστρο της Αγίας Μαρίνας που βρισκόταν σε έναν όρμο στην ανατολική

ΤΥΦΕΚΙΟΦΟΡΟΣ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΣ ΤΩΝ ΓΕΝΙΤΣΑΡΩΝ *(μέσα 17ου αιώνα)*
Ο αξιωματικός (Usta) αυτός φέρει τον χαρακτηριστικό σκούφο των γενιτσάρων (Bork) με ανάγλυφη επιχαλκωμένη βάση, πλούσια διακοσμημένο χιτώνιο (Dolama), στιβαρής κατασκευής τυφέκιο, μπαρουτοθήκες από επιχαλκωμένα κέρατα βοδιού, εγχειρίδιο με κυρτή λεπίδα, κυρτή σπάθα (Pala), πέλεκυ με πλατιά κόψη (Nacak) και στρογγυλή καλαμένια ασπίδα. Ενα χαρακτηριστικό των στρατιωτικών μονάδων του 17ου αιώνα ήταν ότι προσηλώνονταν στα όπλα παλαιότερων εποχών (ξίφος, πέλεκυς, τόξο) εξαιτίας του μεγάλου χρόνου που απαιτούσε η επαναγέμιση των όπλων πυρίτιδας (ενδυματολογική έρευνα-εικονογράφηση για τις Εκδόσεις ΠΕΡΙΣΚΟΠΙΟ: Χρήστος Γιαννόπουλος).

Ενα εργοτάξιο οχύρωσης, στη φάση οικοδόμησης προμαχώνα και δημιουργίας τάφρου.

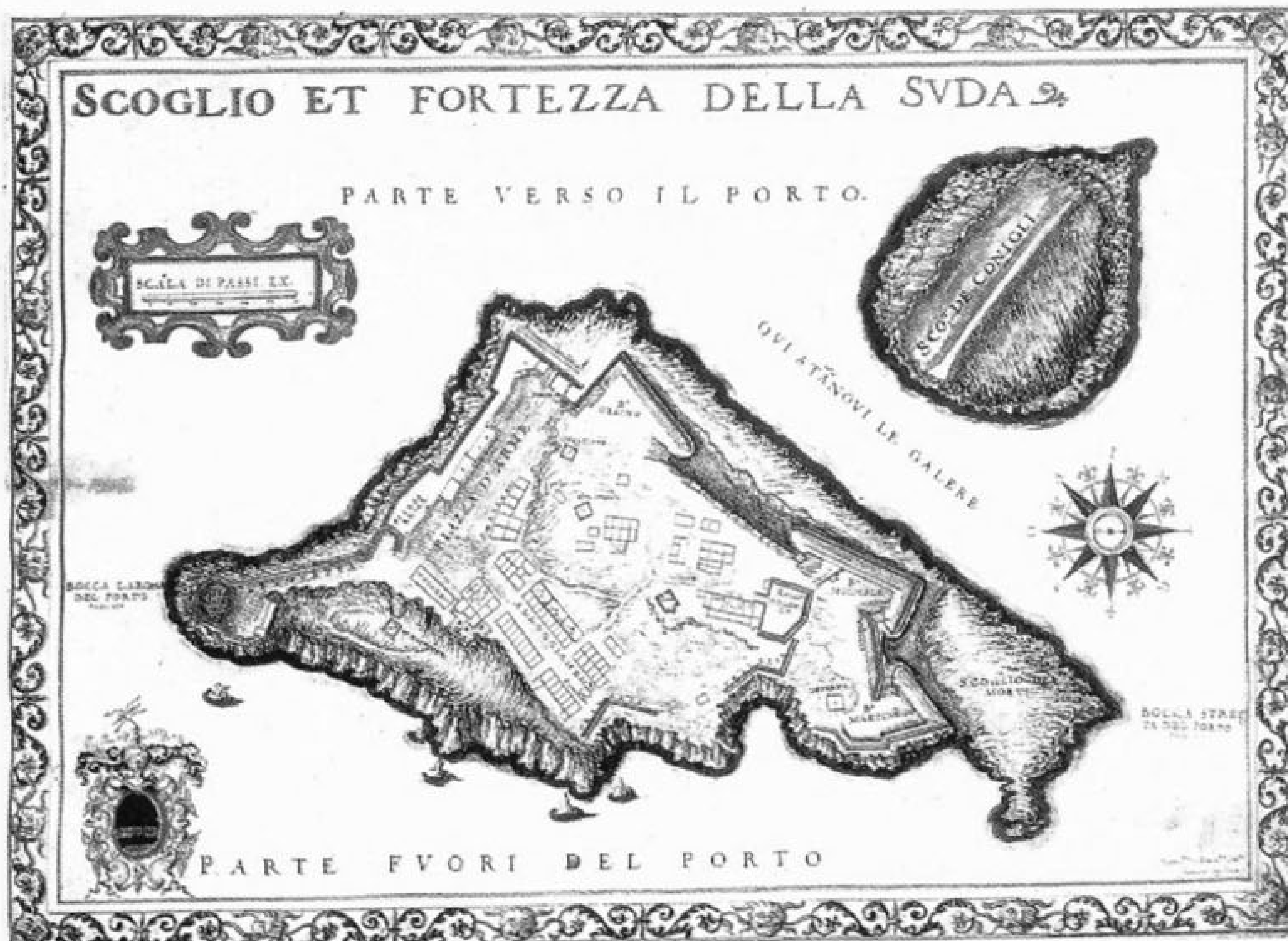

Ο Φραγκίσκος Μοροζίνι (χαλκογραφία Fanelli, 1707).

πλευρά του. Ο οθωμανικός στόλος, σύμφωνα με τις πληροφορίες που είχαν συλλέξει οι Βενετοί, βρισκόταν ακόμα στη Ρόδο, επομένως η ευκαιρία ήταν κατάλληλη επειδή δεν υπήρχαν στην περιοχή ναυτικές δυνάμεις ικανές να βοηθήσουν τη μικρή φρουρά του κάστρου. Η επιχείρηση κατάληψης πραγματοποιήθηκε στις 3 Αυγούστου 1668 και έληξε σύντομα με επιτυχία. Η φρουρά του νησιού δεν προέβαλε καμία αντίσταση και όταν αντιλήφθηκε ότι πλησιάζει ο χριστιανικός στόλος εγκατέλειψε αμέσως το οχυρό και αποχώρησε στην κρητική ακτή.

Ο Μοροζίνι όμως ανησυχούσε για τον Χάνδακα και πίεσε τους διοικητές των δυνάμεων του πάπα και των ιπποτών της Μάλτας να πλεύσουν εκεί για να ενισχύσουν την άμυνα της πόλης. Στην πραγματικότητα η φρουρά του Χάνδακα αντιμετώπιζε σημαντικές ελλείψεις σε ανθρώπινο δυναμικό και οι ναύτες των βενετικών σκαφών έπρεπε να καλύψουν τα κενά επανδρώνοντας τα τείχη. Γι' αυτό τον λόγο ήταν αδύνατο να συνεχιστούν οι ναυτικές επιχειρήσεις για εκείνο τον χρόνο. Υπήρχαν επίσης πληροφορίες ότι 8.000 Οθωμανοί στρατιώτες είχαν συγκεντρωθεί στην Πελοπόννησο και ανέμεναν την άφιξη του οθωμανικού στόλου από το ανατολικό Αιγαίο για να επιβιβαστούν στα πλοία του και να μεταφερθούν στην Κρήτη. Κυκλοφορούσε επίσης η φήμη ότι ο στόλος του καπουδάν πασά βρισκόταν ήδη μεταξύ των Κυθήρων και της δυτικής Κρήτης. Ο Μοροζίνι όμως έπεισε τους διοικητές των δυνάμεων του πάπα και των ιπποτών της Μάλτας ότι ο οθωμανικός στόλος βρισκόταν μακριά και μπορούσαν να αποχωρήσουν από την Κρήτη και να επιστρέψουν τον επόμενο χρόνο, οπότε θα συνεχίζονταν οι επιχειρήσεις. Ο Μοροζίνι βιαζόταν ίσως να απαλλαγεί από τον διοικητή των σκαφών της Μάλτας, ο οποίος ήταν ιδιαίτερα εριστικός και προκαλούσε συχνά αναστάτωση στη λειτουργία της ανώτερης διοίκησης του χριστιανικού στόλου προκαλώντας με την εμμονή του σε θέματα πρωτοκόλλου. Αποκορύφωμα της ενοχλητικής συμπεριφοράς του ήταν η αναστάτωση που προκάλεσε επειδή μία βενετική γαλεάσσα δεν χαιρέτησε το σκάφος του. Ο κυβερνήτης του βενετικού σκάφους ισχυρίστηκε ότι εφόσον βρίσκονταν σε βενετικά ύδατα, έπρεπε ο ναύαρχος από τη Μάλτα να χαιρετίσει πρώτος τη βενετική σημαία.

Τελικά στις 29 Αυγούστου 1669 τα πλοία του πάπα και των ιπποτών της Μάλτας αναχώρησαν από την Κρήτη με προορισμό την Ιταλία. Κατά το ταξίδι της επιστροφής συνάντησαν στην Κέρκυρα τέσσερις γαλέρες από τη Σικελία και πέντε από τη Νάπολη, οι οποίες μετέβαιναν στην Κρήτη για βοήθεια. Ο

Η Σπιναλόγκα και οι βενετικές οχυρώσεις που υπήρχαν σε αυτή, σε σχέδιο του 17ου αιώνα. Η Σπιναλόγκα παρέμεινε βενετική και μετά τη λήξη του Κρητικού πολέμου.

ναύαρχος όμως των πλοίων από τη Σικελία και τη Νάπολη έκρινε πως η εποχή δεν ήταν κατάλληλη για επιχειρήσεις και επέστρεψε στις βάσεις του με τα πλοία του πάπα και της Μάλτας. Η φρουρά του Χάνδακα εξάλλου δεν χρειαζόταν πλέον πλοία αλλά μόνο στρατιώτες. Τα μέλη της είχαν μειωθεί αισθητά μετά από χρόνια σκληρής πίεσης από τους πολιορκητές. Ανάλογη ήταν και η εξάντληση του βενετικού κράτους μετά από δύο και πλέον δεκαετίες πολέμου με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Τα ταμεία της πόλης είχαν αδειάσει στην προσπάθεια της Βενετίας να στρατολογήσει μισθοφόρους, να συντηρήσει, να ναυπηγήσει ή να προμηθευτεί πλοία και να εξασφαλίσει με δώρα και προσφορές την εύνοια κάποιων δυτικών ηγεμόνων. Παράλληλα είχαν περιοριστεί στο ελάχιστο τα έσοδα από το εμπόριο. Οι Βενετοί έμποροι είχαν στερηθεί το μερίδιό τους από το εμπόριο της ανατολικής Μεσογείου, διότι είχαν αποκλειστεί από τα οθωμανικά λιμάνια. Κατά το ίδιο διάστημα οι Αγγλοι και οι Ολλανδοί βελτίωναν τη θέση τους στην περιοχή και το ίδιο έπρατταν και οι Γάλλοι, παρά τη βοήθεια που προσέφερε ο βασιλιάς τους στον πολιορκούμενο Χάνδακα.

Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΓΑΛΛΙΑ

Το καλοκαίρι του 1668 η βενετική κυβέρνηση αποφάσισε να στείλει στον σουλτάνο τον Βενετό ευγενή Αλβίζε ντα Μολίν, με εντολή να διαπραγματευτεί τη σύναψη συνθήκης ειρήνης. Οι Βενετοί είχαν την ελπίδα ότι και οι Οθωμανοί θα είχαν πλέον κουραστεί μετά από τόσα χρόνια πολέμου και θα ήταν διατεθειμένοι να κάνουν κάποιες υποχωρήσεις προκειμένου να τερματιστεί η σύγκρουση. Τον Νοέμβριο του 1668 ο Βενετός διπλωμάτης συνάντησε την Αυλή του σουλτάνου στη Λάρισα. Ο σουλτάνος βρισκόταν εκεί για να απολαύσει το κυνήγι στη θεσσαλική πεδιάδα και δεν έδειχνε να ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για τον πόλεμο που εξελισσόταν στην Κρήτη. Ο ντα Μολίν όμως εγκαταστάθηκε στη Λάρισα και άρχισε διαπραγματεύσεις με τους συμβούλους του σουλτάνου. Σύντομα όμως συνελήφθη από τους Οθωμανούς και μεταφέρθηκε στη Χαλκίδα και από εκεί στα Χανιά. Παρέμενε όμως εκπρόσωπος της Βενετίας και προσπαθούσε να πετύχει έναν συμβιβασμό, ενώ κατόρθωσε να επικοινωνεί μυστικά με την κυβέρνησή του αλληλογραφώντας με αυτή μέσω πρακτόρων οι οποίοι μετέφεραν τις επιστολές με σοβαρό κίνδυνο για τη ζωή και την ελευθερία τους. Στο μεταξύ οι ελπίδες των Βενετών είχαν αρχίσει να αναπτερώνονται, επειδή ο βασιλιάς της Γαλλίας και άλλοι δυτικοί ηγεμόνες είχαν αρχίσει να συγκεντρώνουν στρατό και χρήματα για να βοηθήσουν τον Χάνδακα. Οι Βενετοί μάλιστα έγιναν τόσο αισιόδοξοι ώστε υποστήριζαν ότι δεν θα συμφωνούσαν ειρήνη αν ο σουλτάνος δεν τους παραχωρούσε τη μισή Κρήτη, ενώ ως τότε τους αρκούσε να δια-

Ο πορθητής του Χάνδακα, Αχμέτ πασάς Κιοπρουλής, μέγας βεζίρης της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Αποψη του φρουρίου της Ζακύνθου, η οποία αποτέλεσε σημαντική βάση των Βενετών κατά της επιχειρήσεις του Κρητικού πολέμου.

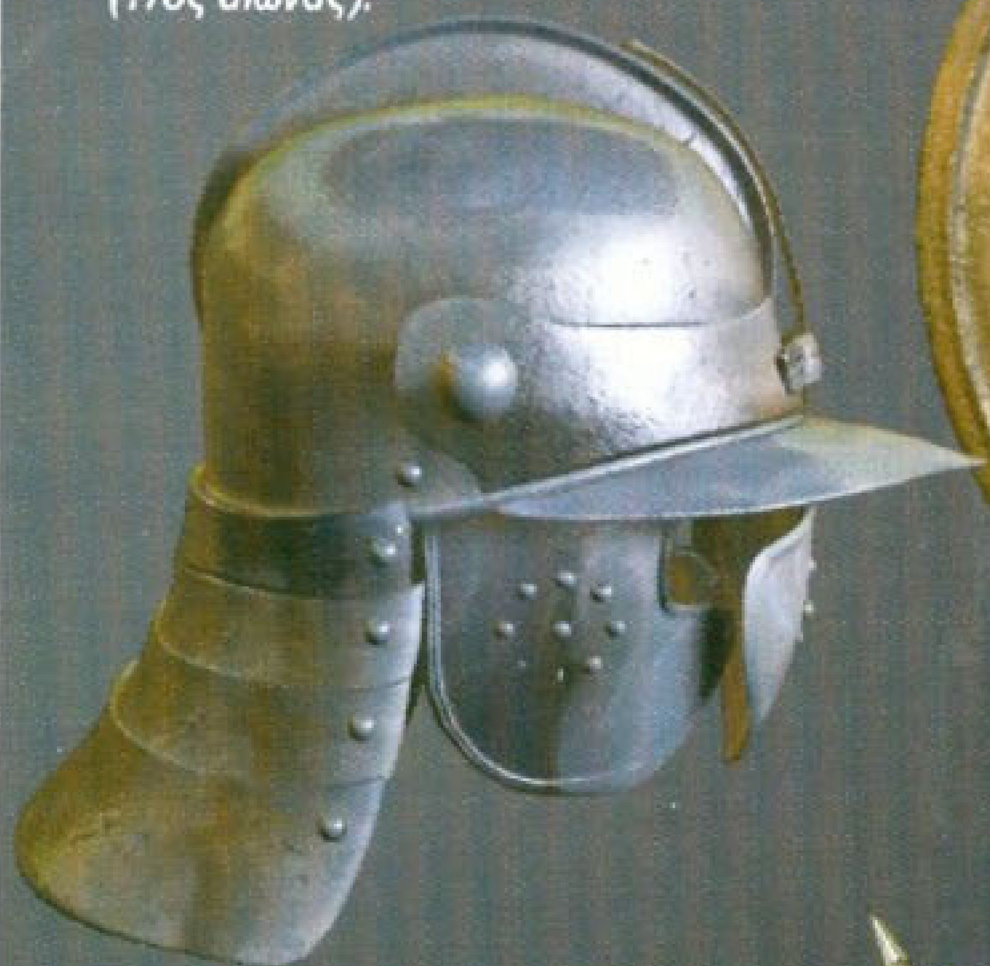
τηρήσουν την κατοχή του Χάνδακα. Σε κάθε περίπτωση πάντως η Βενετία δεν επιθυμούσε τη σύναψη ειρήνης αν δεν διατηρούσε τον Χάνδακα μαζί με τα οχυρά της Σπιναλόγκας, της Γραμβούσας και της Σούδας.

Η βορειοδυτική τάφρος του Χάνδακα. Ηταν ξηρή και είχε σχεδιαστεί ώστε να μη πλημμυρίζει με νερό (φωτ. Γεώργιος Τ. Τσερεβελάκης).

Εδώ σημειώνουμε ότι ο Χάνδακας είχε γίνει γνωστός στη δυτική Ευρώπη ως ένα ένδοξο πεδίο μάχης, στο οποίο φιλόδοξοι νεαροί αριστοκράτες μπορούσαν να κερδίσουν πολεμική εμπειρία και διακρίσεις. Η αντίληψη αυτή ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη στη Γαλλία όταν το 1668 ο βασιλιάς Λουδοβίκος ΙΔ' αποφάσισε να στείλει ενισχύσεις στην Κρήτη. Το πρώτο σώμα Γάλλων που συγκεντρώθηκε αποτελείτο από 500 εθελοντές, όλοι τους μέλη ευγενών οικογενειών. Αρχηγός της εκστρατείας ήταν ο Φρανσουά ντ' Ωμπυσόν, δούκας του Φοϊγιάντ, ο οποίος προσφέρθηκε να καταβάλει μεγάλο μέρος από τα έξοδα της αποστολής, αν και δεν ήταν ιδιαίτερα εύπορος. Επειδή όμως η γαλλική κυβέρνηση δεν ήθελε να στερηθούν οι Γάλλοι έμποροι τα προνόμια που απολάμβαναν στην οθωμανική επικράτεια, οι εθελοντές του δούκα του Φοϊγιάντ εμφανίστηκαν επίσημα ως προερχόμενοι από τον πάπα και χρησιμοποιούσαν τη σημαία του τάγματος των ιπποτών της Μάλτας. Οι γαλλικές δυνάμεις αναχώρησαν από το λιμάνι της Τουλών με τρία πλοία στις 25 Σεπτεμβρίου 1668. Εφθασαν στην Κρήτη τον Δεκέμβριο και βρήκαν τον Χάνδακα σε απελπιστική κατάσταση. Η φρουρά του είχε χάσει το καλοκαίρι του 1668 600 αξιωματικούς και 7.000 στρατιώτες. Η παρουσία των Γάλλων αναπτέρωσε το ηθικό των υπερασπιστών της πόλης, αλλά ο αριθμός τους ήταν πολύ μικρός ώστε να προσφέρουν ουσιαστική βοήθεια.

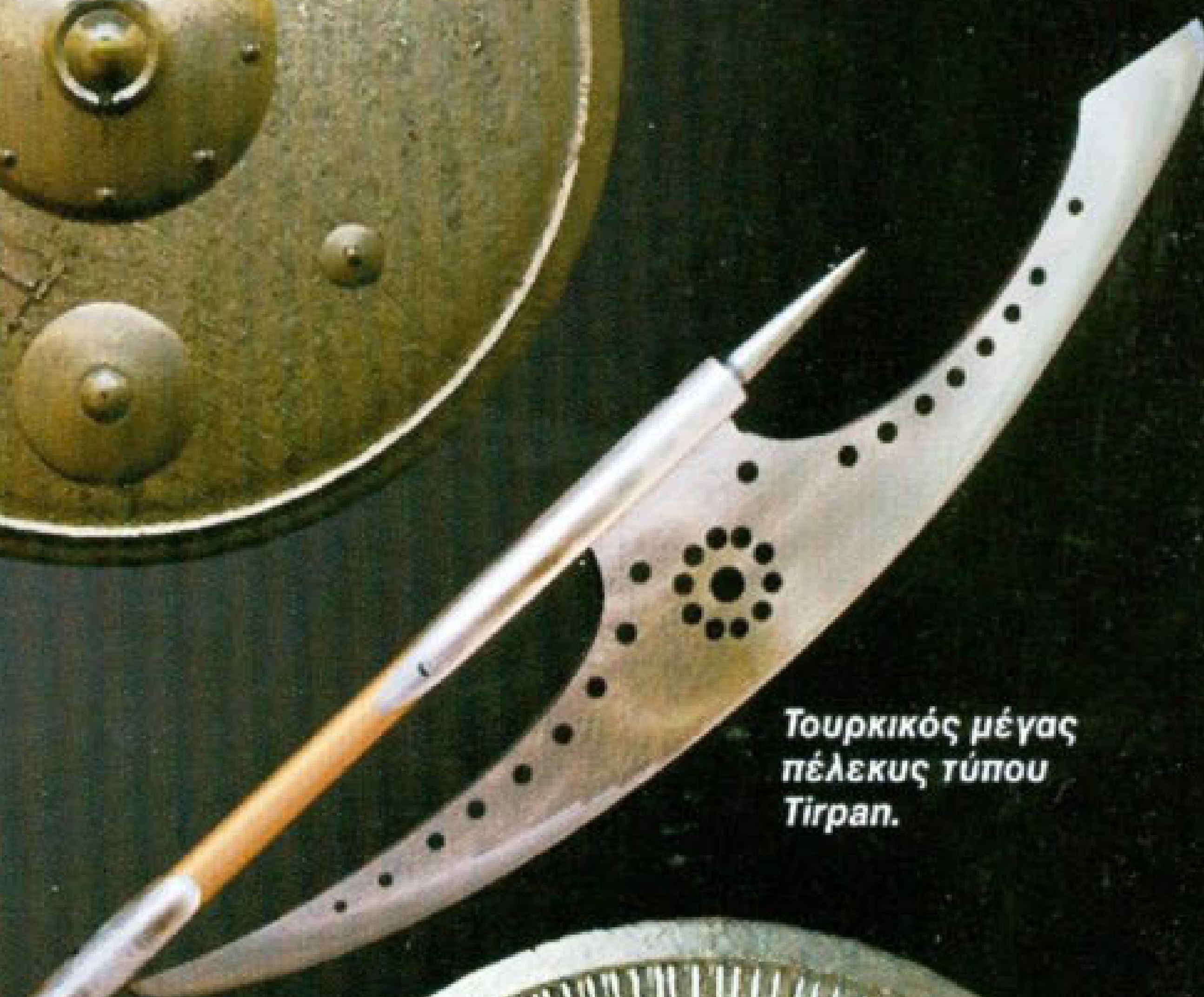
Η πίεση των Οθωμανών στο μεταξύ γινόταν όλο και μεγαλύτερη. Ο σουλτάνος πίεζε τον μεγάλο βεζύρη Αχμέτ Κιοπρουλή να δώ-

Ενετικό κράνος με καταυχένιο «αστακοουρά» (17ος αιώνας).

Τουρκική ασπίδα Kalkan.

Τουρκικός μέγας πέλεκυς τύπου Tirpan.

Ενετικό κράνος morion.

Τουρκικός πέλεκυς Cïcak.

Τουρκικό «καλκάνι» ιππικού.

Ενετικό ναυτικό πυροβόλο του 17ου αιώνα.

Ο φτερωτός Λέων του Αγίου Μάρκου, σύμβολο της εξουσίας της Βενετίας, πάνω από χάρτη της Κρήτης.

Η πίεση των πολιορκητών αυξήθηκε με την κατασκευή νέων χαρακωμάτων γύρω από την πόλη. Παράλληλα εκδηλώθηκε μία σφοδρή επίθεση στις 24 και 25 Μαΐου 1667 και εντάθηκε ο βομβαρδισμός της πόλης, ο οποίος προκάλεσε πολλά θύματα και τεράστιες καταστροφές στα κτίρια.

σει τέλος στην πολιορκία. Ο τελευταίος φοβόταν για τη θέση του και την ίδια του τη ζωή και έστειλε ενισχύσεις στον Χάνδακα, ενώ ανέλαβε ο ίδιος τη διοίκηση των επιχειρήσεων, καθιστώντας σαφές στους στρατιώτες του ότι η πολιορκία και οι ταλαιπωρίες τους θα τερματίζονταν μόνο όταν υψωνόταν η οθωμανική σημαία στο φρούριο.

Η πίεση των πολιορκητών αυξήθηκε με την κατασκευή νέων χαρακωμάτων γύρω από την πόλη. Παράλληλα εκδηλώθηκε μία σφοδρή επίθεση στις 24 και 25 Μαΐου 1667 και εντάθηκε ο βομβαρδισμός της πόλης, ο οποίος προκάλεσε πολλά θύματα και τεράστιες καταστροφές στα κτίρια. Μία δυνατή βροχή πλημμύρισε τα χαρακώματα καθυστερώντας το έργο του οθωμανικού μηχανικού, συγχρόνως όμως οι πολιορκητές κατασκεύαζαν μία προβλήτα έξω από την είσοδο του λιμανιού, με σκοπό να εμποδίσουν τη μεταφορά ενισχύσεων και εφοδίων στην πόλη.

Η εμφάνιση των δυνάμεων του δούκα του Φοϊγιάντ μπορούσε να προσφέρει κάποια μικρή βοήθεια. Ο Φραγκίσκος Μοροζίνι τούς πρότεινε να περιφρουρήσουν έναν εξωτερικό προμαχώνα του τείχους. Η θέση αυτή ήταν ιδανική για να αναπαυθεί η καταπονημένη φρουρά της πόλης και να μπορέσουν να ανταποκριθούν σε ενδεχόμενη οθωμανική επίθεση. Οι Γάλλοι αριστοκράτες όμως αρνήθηκαν αυτή την αποστολή, καθώς θεωρούσαν ότι ήταν υποτιμητικό γι' αυτούς να τοποθετηθούν σε ένα σημείο στο οποίο ένα μέρος από αυτούς θα έπρεπε να πολεμά μέσα από λασπωμένα χαρακώματα περιμένοντας την επίθεση του εχθρού, χωρίς να μπορούν οι ίδιοι να αναλάβουν κάποια πρωτοβουλία. Ετσι πρότειναν γενική επίθεση κατά των πολιορκητών, που θα τους ανάγκαζε να εγκαταλείψουν άμεσα την πολιορκία. Ο Μοροζίνι απέρριψε αμέσως αυτό το ανεδαφικό σχέδιο, αφού είχαν απομείνει μόνο 5.000 στρατιώτες, οι οποίοι επαρκούσαν οριακά για την κάλυψη του οχυρωματικού περιβόλου του Χάνδακα. Κάθε παράτολμη επιχείρηση, η οποία μπορούσε να προκαλέσει αυξημένες απώλειες, χωρίς να προσφέρει κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα, ήταν πιθανό να μειώσει ανεπανόρθωτα τον αριθμό των υπερασπιστών της πόλης. Ηταν φανερό ότι οι Γάλλοι είχαν έρθει στην Κρήτη για να αποκομίσουν πολεμική δόξα και να αποχωρήσουν, χωρίς να ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για την τελική έκβαση της πολιορκίας.

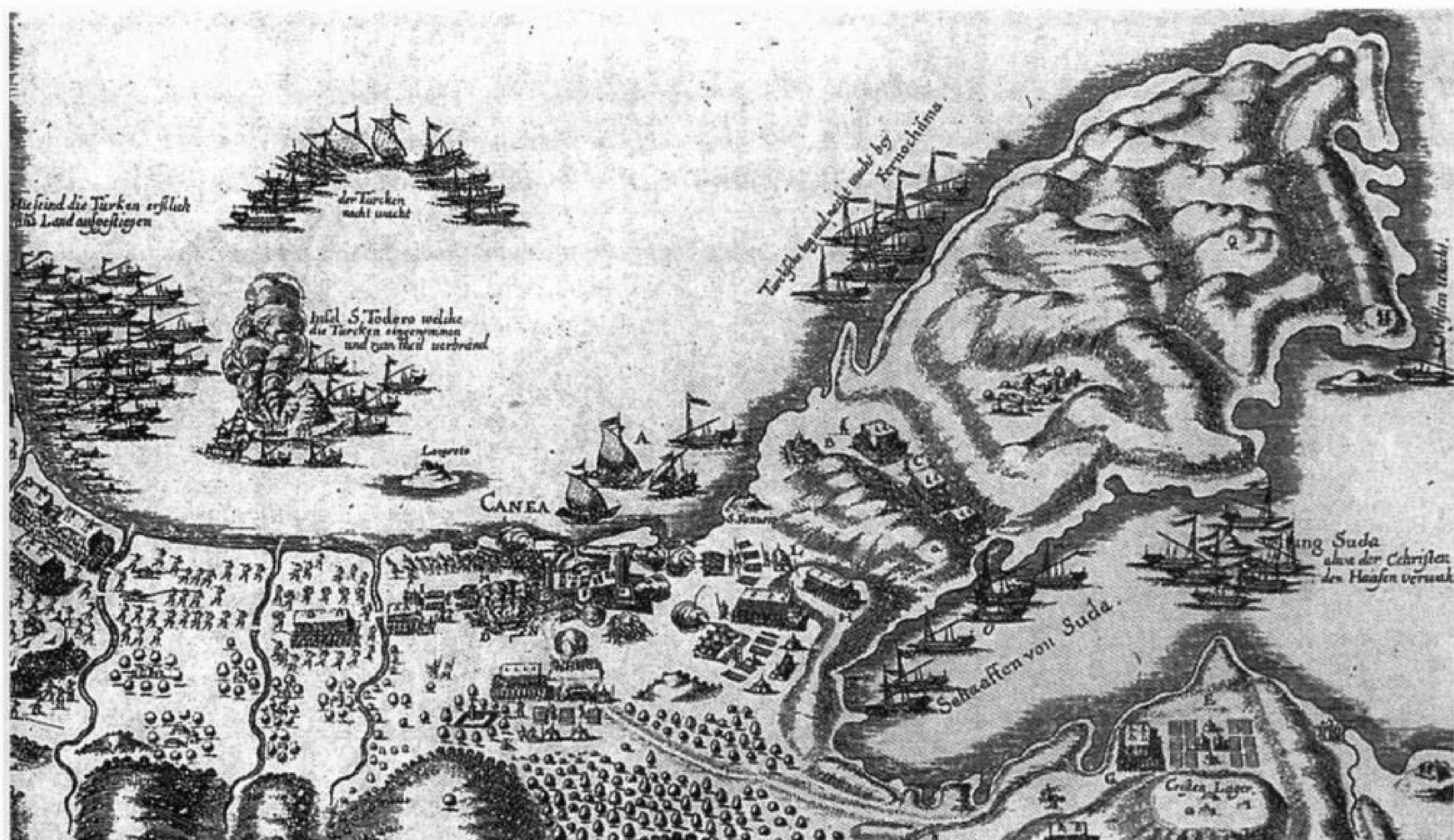
Ο δούκας του Φοϊγιάντ πίεσε επίμονα τον Μοροζίνι να αποδεχθεί την επίθεση. Οταν συνειδητοποίησε ότι ο Βενετός διοικητής δεν ενέκρινε σε καμία περίπτωση ένα τόσο παράτολμο σχέδιο, αποφάσισε να επιτεθεί μόνο με τις δικές του δυνάμεις. Στις 16 Δεκεμβρίου οι Γάλλοι επιτέθηκαν στους Οθωμανούς. Οι δυνάμεις τους είχαν πλέον μειωθεί στους 280 άνδρες, επειδή οι υπόλοιποι είχαν υποκύψει ή εξαντληθεί από τις κακουχίες του ταξιδιού και της πολιορκίας.

Οι Γάλλοι πολέμησαν με θάρρος και αυταπάρνηση και κατόρθωσαν να αναγκάσουν ένα μέρος από τους πολιορκητές να υποχωρήσουν στα 200 μέτρα πίσω από τις αρχικές γραμμές τους. Κράτησαν αυτό το έδαφος πολεμώντας σκληρά επί δύο ώρες, ενώ φόνευσαν 800 Οθωμανούς. Τελικά όμως δέχθηκαν επίθεση από ένα τάγμα Γενιτσάρων και αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν. Σκοτώθηκαν 40 και άλλοι 60 τραυματίστηκαν. Ανάμεσα στους τραυματίες ήταν και ο δούκας του Φοϊγιάντ, ο οποίος επέστρεψε τελευταίος, αιμορραγώντας, στις οχυρώσεις του Χάνδακα. Παρά τον αναμφισβήτητο ηρωισμό της, η ενέργεια αυτή δεν προσέφερε κάτι ουσιαστικό στην πολιορκημένη πόλη, αντίθετα τη στέρησε από ένα τμήμα των υπερασπιστών της.

Μία εβδομάδα μετά την παράτολμη επίθεσή τους τα υπολείμματα των γαλλικών δυνάμεων αποχώρησαν από την Κρήτη, καθώς είχαν πλέον αποδεκατιστεί από τη μάχη και τις ασθένειες και θεωρούσαν ότι είχαν εξασφαλίσει πολεμική δόξα και εμπειρία. Ενα μεγάλο μέρος από αυτούς όμως δεν κατόρθωσε να επιστρέψει στη Γαλλία διότι είχε μολυνθεί από το μικρόβιο της πανούκλας.

ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΓΑΛΛΙΚΟ ΕΚΣΤΡΑΤΕΥΤΙΚΟ ΣΩΜΑ

Οσοι επέζησαν από το σώμα που διοικούσε ο δούκας του Φοϊγιάντ αποβιβάστηκαν στο λιμάνι της Τουλών τον Μάρτιο του 1669. Ο Γάλλος βασιλιάς όμως είχε ήδη συγκροτήσει μία πολύ ισχυρότερη δύναμη για αποστολή στην Κρήτη. Η δύναμη αυτή περιελάμβανε 57 λόχους πεζικού οργανωμένους σε 12 συντάγματα - 5.198 στρατιώτες και 629 αξιωματικούς. Συμμετείχαν επίσης τρεις λόχοι ιππικού, αποτελούμενοι συνολικά από 300 ιππείς. Οι δυνάμεις αυτές διέθεταν 15 πυροβόλα, 1.400 σκηνές, προμήθειες για τρεις μήνες και μεγάλη ποσότητα από πυρομαχικά. Διοικητής των στρατιωτικών δυνάμεων ήταν ο Φιλίπ ντε Μοντόλτ ντε Μπενάκ, δούκας του Ναβάιγ. Για

Η πολιορκία των Χανίων από τους Οθωμανούς. Εικονίζονται, δεξιά, στον κόλπο της Σούδας, ακινητοποιημένες οι γαλέρες του Καπέλο, και μέσα στον κόλπο των Χανίων, το οχυρωμένο νησάκι Αγιος Θεόδωρος παραδομένο στις φλόγες.

τα μεταφορά τους στον Χάνδακα χρησιμοποιήθηκαν 15 ιστιοφόρα, 13 γαλέρες, τρεις μικρότερες γαλέρες και μερικά άλλα μεταγωγικά σκάφη. Από τα ιστιοφόρα τα 10 ήταν φρεγάτες με υπολογίσιμη δύναμη πυρός και ένα άλλο ήταν πλωτό νοσοκομείο επαρκώς εφοδιασμένο.

Τα γαλλικά πλοία διέθεταν συνολικά 840 πυροβόλα και σε αυτά υπηρετούσαν 4.670 αξιωματικοί και ναύτες. Διοικητής των ναυτικών δυνάμεων ήταν ο Φρανσουά ντε Μπουρμπόν, δούκας του Μποφόρ. Για την προστασία των γαλλικών εμπορικών συμφερόντων στην Ανατολή χρησιμοποιούσαν τη σημαία του πάπα και όχι αυτή του βασιλείου της Γαλλίας. Οι γαλλικές γαλέρες κινήθηκαν χωριστά από τα υπόλοιπα πλοία του στόλου. Τα μεταγωγικά αναχώρησαν από την Τουλών στις 5 Ιουνίου 1669 και έφθασαν στον Χάνδακα στις 19 Ιουνίου. Οι γαλέρες αναχώρησαν από τη Μασσαλία στις 15 Μαΐου αλλά καθυστέρησαν διότι στην πορεία ενώθηκαν με επτά γαλέρες του πάπα, άλλες επτά των ιπποτών της Μάλτας και τέσσερις από τη Βενετία. Οι χριστιανικές γαλέρες εμφανίστηκαν στα ανοικτά της Κρήτης, στην περιοχή των Κυθήρων, στις αρχές του Ιουλίου, όπου συνάντησαν 16 οθωμανικές γαλέρες από τα Χανιά. Οι Οθωμανοί όμως δεν τόλμησαν να αντιμετωπίσουν τον χριστιανικό στόλο και αποχώρησαν. Στις 3 Ιουλίου οι χριστιανικές γαλέρες έφθασαν στον Χάνδακα.

Οι γαλλικές ενισχύσεις βρήκαν την πόλη σε πολύ δυσχερή κατάσταση. Οι δρόμοι ήταν σπαρμένοι με οβίδες ενώ παντού υπήρχαν τραυματίες. Ολα τα κτίρια είχαν υποστεί σοβαρές ζημιές. Οι πολιορκητές είχαν καταστρέψει το μεγαλύτερο μέρος από τον προμαχώνα του Αγίου Ανδρέα στη βορειοδυτική πλευρά των οχυρώσεων. Και οι υπόλοιποι όμως προμαχώνες δεν βρίσκονταν σε καλύτερη κατάσταση. Η βενετική φρουρά της πόλης αποτελείτο από 6.000 άνδρες, υπό τη διοίκηση του Φραγκίσκου Μοροζίνι, και επαρκούσε οριακά για την επάνδρωση του μισογκρεμισμένου οχυρωματικού περιβόλου. Οι διοικητές των γαλλικών δυνάμεων, λόγω της κρισιμότητας της κατάστασης, αποφάσισαν να επιχειρήσουν μία επίθεση κατά των Οθωμανών λίγο μετά την άφιξή τους στον Χάνδακα. Προφανώς θα έπρεπε να αναμείνουν για κάποιο διάστημα, έως ότου οι δυνάμεις τους εξοικειωθούν με τον χώρο και τις τακτικές των πολιορκητών. Εκριναν όμως ότι δεν μπορούσαν να υποβάλουν τους στρατιώτες τους στη δυσάρεστη παραμονή σε μία πολιορκούμενη πόλη, στην οποία θα δέχονταν τις οβίδες του αντιπάλου και θα κινδύνευαν από την εκδήλωση κάποιας επιδημίας χωρίς να έχουν την ευκαιρία να δράσουν. Ετσι στις 25 Ιουνίου οι Γάλλοι επιτέθηκαν στους Οθωμανούς.

Η επίθεση ξεκίνησε τις πρώτες πρωινές ώρες και εκδηλώθηκε στην ανατολική πλευρά των τειχών, όπου βρισκόταν ο προμαχώνας Σαμπιονέρα (Sabbionera, αναφέρεται όμως και με τα ονόματα Σαμπιονάρα ή μικρός Μαρτινέγκο). Ο προμαχώνας αυτός είχε σχεδόν ισοπεδωθεί από τον εντατικό βομβαρδισμό της πόλης. Η επίθεση των Γάλλων αιφνιδίασε τους Οθωμανούς, οι οποίοι εγκατέλειψαν τα χαρακώματα που είχαν ανοίξει σε εκείνο το σημείο και τράπηκαν σε φυγή, εγκαταλείποντας τα πυροβόλα τους. Ενώ φαινόταν ότι οι γαλλικές δυνάμεις είχαν πετύχει μία σημαντική νίκη, εξερράγη μία από τις θέσεις πυροβόλων που είχαν καταλάβει. Μερι-

Γενική άποψη της Βενετίας σε ελαιογραφία του 1738-1740.

κοί Γάλλοι έπεσαν σε νάρκες που είχαν στήσει οι πολιορκητές σε επίμαχα σημεία. Οι εκρήξεις προκάλεσαν αναστάτωση στους Γάλλους στρατιώτες και οι Οθωμανοί εκμεταλλεύτηκαν την ευκαιρία προκειμένου να αντεπιτεθούν. Στο μεταξύ είχαν φθάσει ενισχύσεις για τους πολιορκητές από το κεντρικό στρατόπεδο που βρισκόταν στα νότια της πόλης. Κατά τη διάρκεια της οθωμανικής αντεπίθεσης ο δούκας του Μποφόρ επλήγη από ένα βλήμα μουσκέτου, έπεσε από το άλογό του και σκοτώθηκε και οι στρατιώτες του αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν. Οι Γάλλοι έχασαν σε αυτή τη μάχη 245 αξιωματικούς και 560 στρατιώτες και ναύτες. Ο μεγάλος αριθμός των απωλεσθέντων αξιωματικών οφειλόταν στο γεγονός ότι οι νεαροί φιλόδοξοι αριστοκράτες αναζητούσαν πολεμική δόξα προβαίνοντας σε παράτολμες ενέργειες κατά τη διάρκεια της μάχης. Οι Οθωμανοί, από την πλευρά τους, έχασαν 1.200 στρατιώτες.

Η βενετική φρουρά του Χάνδακα δεν έλαβε μέρος σε αυτή την επιχείρηση, επηρεάστηκε όμως αρνητικά από την αποτυχία της. Ενα κλίμα ανησυχίας και ηττοπάθειας άρχισε να επικρατεί μεταξύ των υπερασπιστών της πόλης. Οι διοικητές των γαλερών του πάπα και του βασιλιά της Γαλλίας αποφάσισαν να απομακρύνουν τα σκάφη τους από το λιμάνι του Χάνδακα. Θεωρούσαν ότι μία επίθεση των Οθωμανών με πυρπολικά ήταν πλέον πολύ πιθανή και ο συνωστισμός πολλών πλοίων στο στενό λιμάνι της πόλης μπορούσε να προκαλέσει μεγάλη καταστροφή. Γι' αυτό μετέφεραν τις γαλέρες στη Δία - ένα νησάκι στα βόρεια του Χάνδακα - όπου υπέδειξαν στους ναύτες να ανοίξουν πηγάδια, με την ελπίδα ότι έτσι θα μπορούσαν να βελτιώσουν τον εφοδιασμό του στόλου και της πόλης με πόσιμο νερό. Οι υπερασπιστές της πόλης πιέζονταν εξάλλου εξαιτίας της έλλειψης τροφίμων. Ηταν αναγκασμένοι να επιχειρήσουν σύ-

Το φρούριο που προστάτευε την είσοδο του λιμανιού του Χάνδακα (Ιδρυμα Αναστάσιος Γ. Λεβέντης, Λευκωσία, 1998).

ντομα μία επίθεση κατά των πολιορκητών, πριν τα εφόδιά τους μειωθούν δραματικά.

Οι Βενετοί και οι Γάλλοι διοικητές συναντήθηκαν στις 12 Ιουλίου 1669 και αποφάσισαν να επιχειρήσουν μία συντονισμένη επίθεση από ξηρά και θάλασσα εφόσον οι καιρικές συνθήκες το επέτρεπαν. Τελικά ο άνεμος που ανέμεναν φύσηξε στις 23 Ιουλίου. Τα χριστιανικά πλοία εξήλθαν από το λιμάνι του Χάνδακα και έλαβαν θέσεις κοντά στην ακτή για να πλήξουν με τα πυροβόλα τους τις θέσεις των πολιορκητών. Ο βομβαρδισμός των οθωμανικών θέσεων άρχισε στις 25 Ιουλίου και υπήρξε ανελέητος. Μόνο τα γαλλικά σκάφη εξαπέλυσαν 11.000 βλήματα κατά των αντιπάλων τους. Παρά τη φθορά που προκάλεσε αυτός ο βομβαρδισμός, δεν έπληξε καίρια τις οθωμανικές δυνάμεις. Ενα μέρος των χαρακωμάτων τους βρισκόταν σε σημείο όπου δεν μπορούσαν να το πλήξουν τα χριστιανικά πυροβόλα. Οι υπόλοιπες οθωμανικές θέσεις διέθεταν αρκετά βαθιά χαρακώματα και οι βολές από τα πυροβόλα των πλοίων δεν μπορούσαν να τους προκαλέσουν ολοκληρωτική καταστροφή.

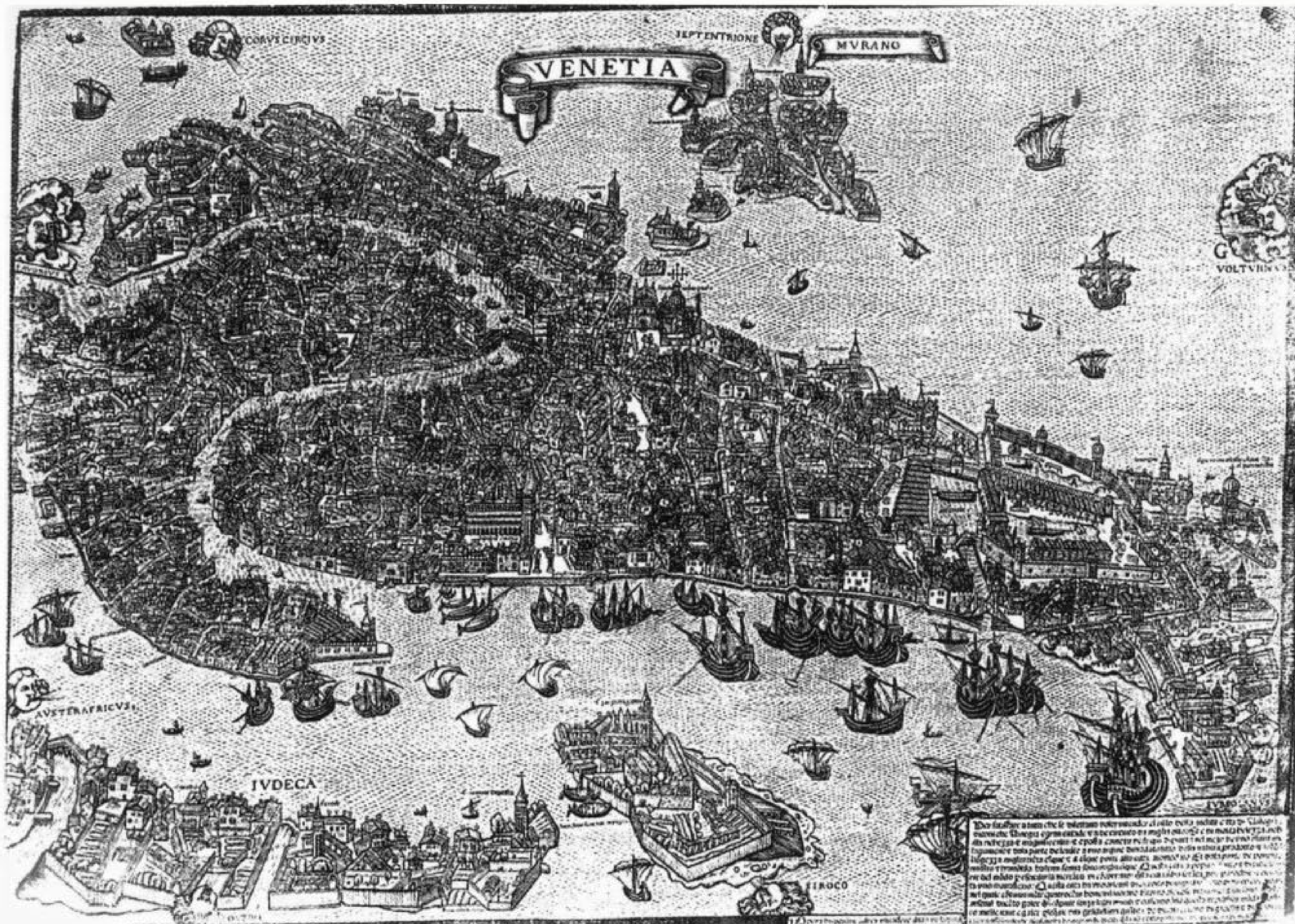
Οσο διαρκούσε ο βομβαρδισμός οι πολιορκητές απαντούσαν με τα δικά τους πυροβόλα, προκαλώντας και αυτοί απώλειες στον χριστιανικό στόλο. Τότε συνέβη ένα ατύχημα το οποίο προκάλεσε μεγάλη αναστάτωση στον χριστιανικό στόλο. Το γαλλικό σκάφος «Θηρεσία» με 58 πυροβόλα και 293 άνδρες πλήρωμα ανατινάχθηκε από άγνωστη αιτία. Η έκρηξη ήταν τόσο ισχυρή ώστε χάθηκε το μεγαλύτερο μέρος του πληρώματος και σκοτώθηκαν ή τραυματίστηκαν άλλοι 20 ναύτες στο πλοίο «Προβενσάλ» που βρισκόταν σε μικρή απόσταση.

Συνολικά οι Γάλλοι είχαν κατά τον βομβαρδισμό των οθωμανικών θέσεων 421 νεκρούς και 219 τραυματίες. Οι απώλειες των Οθωμανών ανήλθαν σε 1.200 άνδρες, οι Βενετοί όμως συμμετείχαν στην επιχείρηση μόνο με έξι γαλέρες και είχαν 28 νεκρούς και 56 τραυματίες. Η απροθυμία των Βενετών να βοηθήσουν δυσαρέστησε τους Γάλλους, οι οποίοι είχαν μεγάλες απώλειες. Υπολογίζεται ότι κάθε μέρα 60 έως 90 Γάλλοι στρατιώτες και ναύτες έπεφταν θύματα της δράσης του εχθρού ή των επιδημιών που είχαν ενσκήψει στους στρατούς της εποχής κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων. Οι διοικητές του γαλλικού σώματος είχαν αρχίσει να αμφιβάλλουν για τη σκοπιμότητα της παραμονής τους στην περιοχή. Αντιμετώπιζαν επίσης πρόβλημα έλλειψης τροφίμων. Τα εφόδια που διέθε-

Αεροφωτογραφία του δυτικού τμήματος των βενετικών οχυρώσεων του Χάνδακα (Ιδρυμα Αναστάσιος Γ. Λεβέντης, Λευκωσία, 1998).

«Η φυγή της τουρκικής αρμάδας». Απεικόνιση φάσης από τη σύγκρουση του βενετικού με τον οθωμανικό στόλο στα στενά Πάρου-Νάξου (Βενετία, Μαρκιανή Βιβλιοθήκη).

Παράσταση της Βενετίας. Η «Γαληνοτάτη Δημοκρατία» δεν κατάφερε τελικά να υπερασπίσει τις κτήσεις της στην Κρήτη.

ταν επαρκούσαν ως τον Σεπτέμβριο, αν όμως τα κατανάλωναν θα υπέφεραν κατά το ταξίδι της επιστροφής στη Γαλλία.

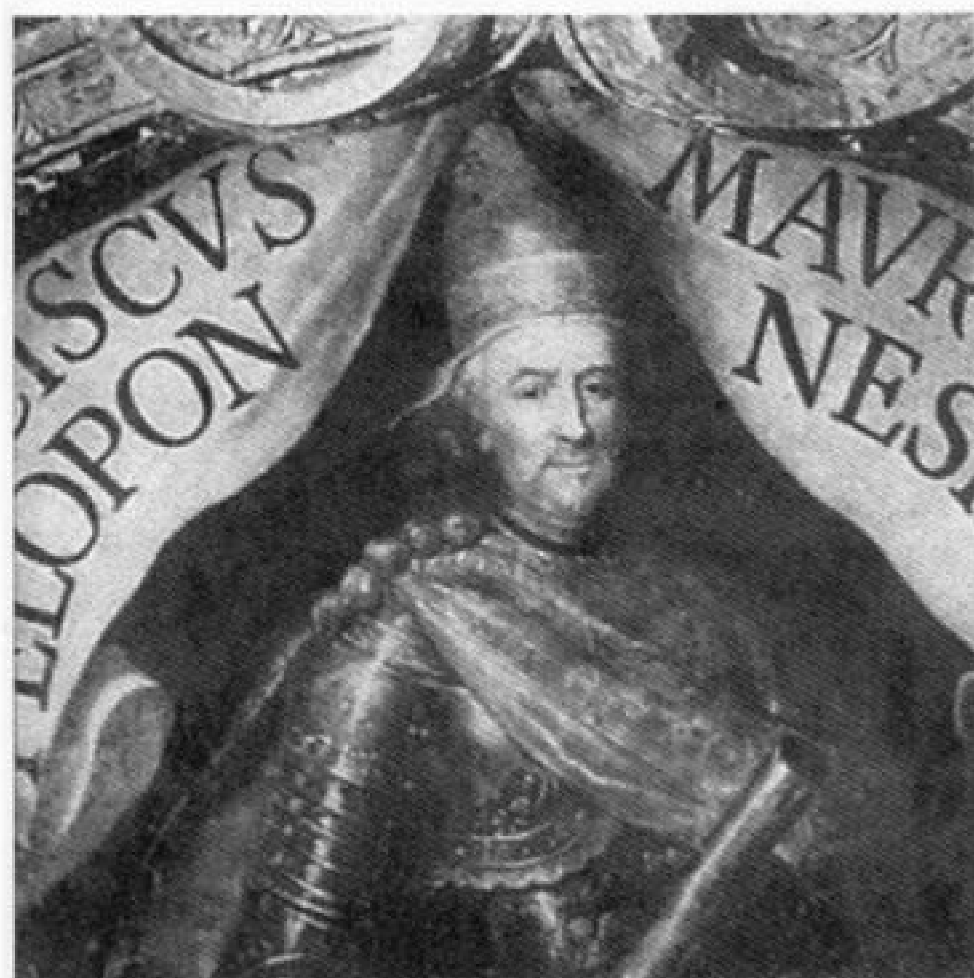
ΑΠΟΧΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΓΑΛΛΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΧΑΝΔΑΚΑ

Οι Γάλλοι, παρά τις αμφιβολίες που είχαν αρχίσει να τους κυριεύουν, πραγματοποίησαν την τελευταία τους επίθεση στις 30 Ιουλίου 1669, εναντίον των πολιορκητών που βρίσκονταν μπροστά από τον προμαχώνα Σαμπιονέρα. Αυτή ήταν μία τολμηρή επιχείρηση αλλά δεν είχε κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα. Ο Μοροζίνι είχε υποσχεθεί στους Γάλλους διοικητές να διαθέσει 500 στρατιώτες, τελικά όμως έστειλε μόνο 50. Την 1η Αυγούστου ο Μοροζίνι ζήτησε από τους Γάλλους να επαναλάβουν τον βομβαρδισμό των οθωμανικών θέσεων με τα πλοία τους, αυτοί όμως αρνήθηκαν, υποστηρίζοντας ότι κάτι τέτοιο ήταν πολύ επικίνδυνο. Η γαλλική διοίκηση ετοιμαζόταν να αρχίσει τη διαδικασία απαγκίστρωσης των δυνάμεών της από την περιοχή. Οι Γάλλοι όμως δεν ήταν οι μόνοι που συμπεριφέρονταν με διστακτικότητα. Λίγες μέρες αργότερα οι χριστιανοί έλαβαν πληροφορίες ότι πλησίαζαν πλοία που μετέφεραν 3.000 Οθωμανούς στρατιώτες προς ενίσχυση των πολιορκητών του Χάνδακα. Οι Γάλλοι αξιωματικοί ζήτησαν να κινηθεί αμέσως ο στόλος για να αποτρέψει την άφιξή τους, ο Μοροζίνι όμως ισχυρίστηκε ότι έπρεπε πρώτα να συγκληθεί πολεμικό συμβούλιο. Με την τακτική του αυτή καθυστέρησε μία απόφαση που έπρεπε να είχε ληφθεί άμεσα.

Ηταν πλέον φανερό ότι η παρουσία του γαλλικού σώματος στην Κρήτη πλησίαζε προς το τέλος της. Στα μέσα Αυγούστου του 1669 άρχισαν οι ετοιμασίες των Γάλλων για το ταξίδι της επιστροφής. Από τις 5.198 στρατιώτες που διέθετε αρχικά το γαλλικό εκστρατευτικό σώμα, μόνο 3.500 ήταν ζωντανοί και επιβιβάστηκαν στα πλοία τους. Από αυτούς οι 1.500 ήταν ασθενείς. Ανάλογες ήταν οι απώλειες και στα πληρώματα του στόλου. Η αναχώρηση των Γάλλων δημιούργησε ένα δυσαναπλήρωτο κενό στην άμυνα του Χάνδακα. Οι υπερασπιστές της πόλης με δυσκολία κατόρθωσαν να αποκρούσουν δύο οθωμανικές επιθέσεις στις 25 Αυγούστου. Την απουσία των γαλλικών στρατευμάτων δεν μπορούσε να αναπληρώσει ούτε η άφιξη 1.500 Ιταλών στις 31 Αυγούστου. Ο Φραγκίσκος Μοροζίνι βρισκόταν πλέον σε αδιέξοδο και μόνη λύση ήταν η παράδοση της πόλης. Σύμφωνα με τους όρους που πέτυχε να του παραχωρήσει ο Αχμέτ Κιοπρουλή, ο Χάνδακας θα παραδινόταν στους Οθωμανούς και οι Βενετοί πολίτες είχαν προθεσμία 15 ημερών να εγκαταλείψουν την περιοχή, λαμβάνοντας μαζί τους όλη την κινητή περιουσία τους. Τα φρούρια ό-

Σκηνή από την πολιορκία του Χάνδακα. Εικονογράφηση Ιστορίας της Βενετίας (Στέργιου Σπανάκη, «Το Ηράκλειο και ο νομός του»).

Ο υπερασπιστής του Χάνδακα και μετέπειτα δόγης της Βενετίας, Φραγκίσκος Μοροζίνι. Λεπτομέρεια από τοιχογραφία στο παλάτι των Δόγηδων στη Βενετία.

μως της Γραμβούσας, της Σούδας και της Σπιναλόγκας παρέμεναν στο βενετικό κράτος και μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως βάσεις για την ανάκτηση του νησιού.

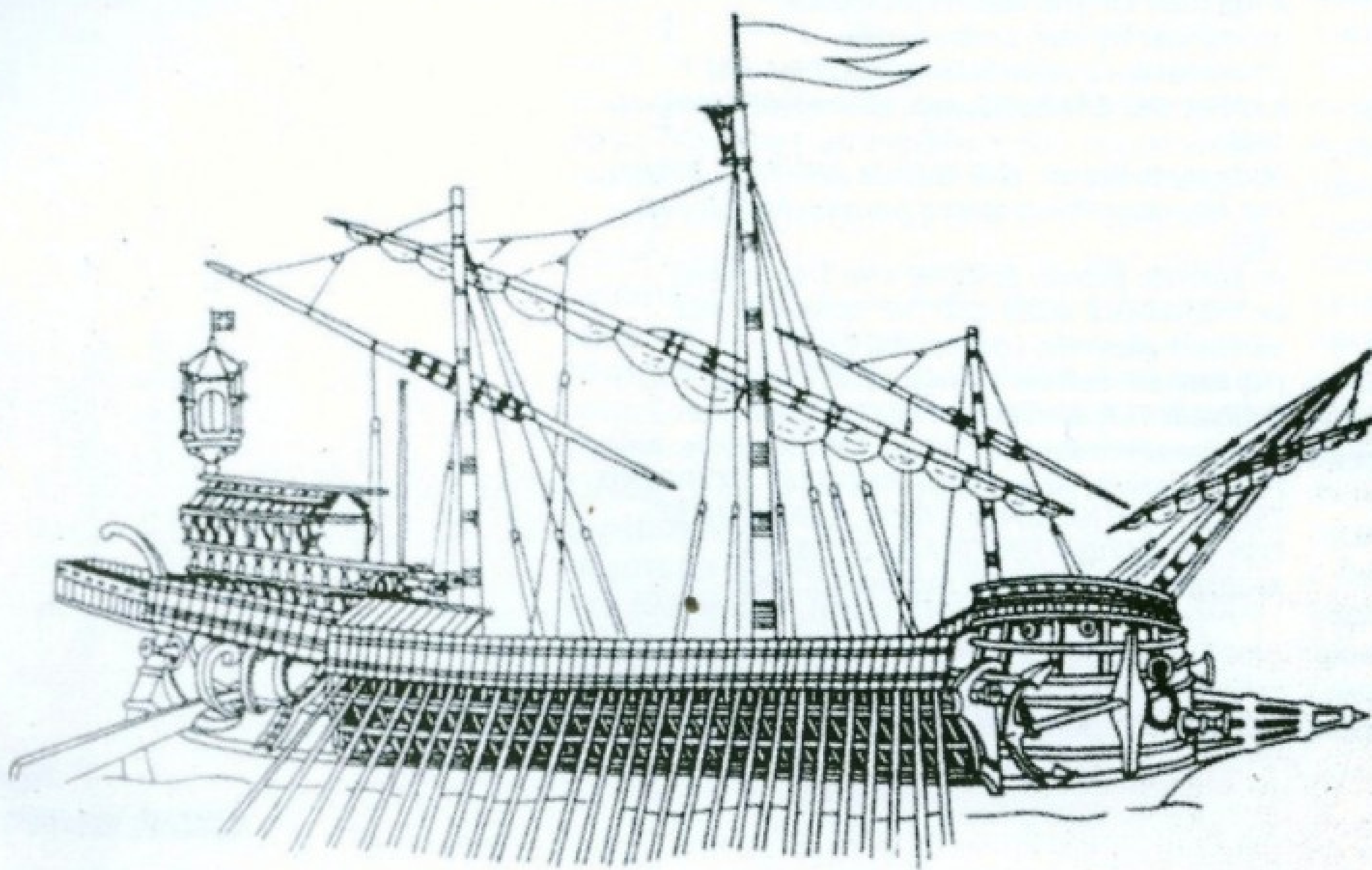
Η τελική συμφωνία υπογράφηκε στις 5 Σεπτεμβρίου 1669, θέτοντας έτσι τέλος στη μακραίωνη βενετική κατοχή στην Κρήτη. Μετά από σκληρό αγώνα, η Βενετία παραχωρούσε την κορωνίδα των κτήσεών της στην Ανατολή. Αν και υπήρξε μία μερίδα Βενετών η οποία κατηγόρησε τον Μοροζίνι για την παράδοση του Χάνδακα, πολλοί ήταν αυτοί που θεώρησαν ότι η κατάσταση δεν θα μπορούσε να εξελιχθεί διαφορετικά. Η Βενετία δεν διέθετε πλέον επαρκείς δυνάμεις, ούτε είχε την οικονομική δυνατότητα να υπερασπιστεί μία πόλη της οποίας η ενδοχώρα είχε από καιρό χαθεί. Η παράταση του πολέμου δεν προσέφερε πλέον τίποτα περισσότερο από οικονομική ζημία. Η συνθήκη ειρήνης, αντίθετα, άνοιγε τον δρόμο για την επιστροφή των Βενετών εμπόρων στις αγορές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την ανάκαμψη της βενετικής οικονομίας. Η Βενετία είχε πολεμήσει σκληρά και είχε υπερασπίσει με πολλές θυσίες το ισχυρότερο φρούριό της στην Ανατολή. Δεν είχε όμως άλλη επιλογή από το να υποχωρήσει και να ανασυγκροτήσει τις δυνάμεις της, αναμένοντας ευνοϊκότερες περιστάσεις, οι οποίες θα της επέτρεπαν ίσως να ανακτήσει μέρος του χαμένου κύρους και των εδαφών της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(1) Robert Gardiner (ed.): THE AGE OF THE GALLEY, Conway, London, 1995.
(2) Θεοχάρης Δετοράκης: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ, Ηράκλειο, 1990.
(3) Alvise Zorzi: LA REPUBLICA DEL LEONE, STORIA DI VENEZIA, Tascabili Bompiani, Milano, 2005.
(4) ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ, τόμος Ι', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1974.
(5) John Julius Norwich: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ, εκδ. Φόρμιγξ, Αθήνα, 1993.
(6) John Julius Norwich: THE MIDDLE SEA, A HISTORY OF THE MEDITERRANEAN, Chatto and Windus, London, 2006.
(7) Αλέξανδρος Παραδείσης: ΦΡΟΥΡΙΑ ΚΑΙ ΚΑΣΤΡΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, εκδ. Ευσταθιάδη, Αθήνα, 1983.
(8) Kenneth Setton: THE PAPACY AND THE LEVANT, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1976.
(9) Kenneth Setton: EUROPE AND THE LEVANT IN THE MIDDLE AGES AND THE RENAISSANCE, Variorum Reprints, London, 1974.
(10) Kenneth Setton: VENICE, AUSTRIA AND THE TURKS IN THE SEVENTEENTH CENTURY, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1991.
(11) Χρυσούλα Τζομπανάκη: ΕΝΕΤΙΚΕΣ ΟΧΥΡΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ, ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ, Ίδρυμα Αναστάσιος Γ. Λεβέντης, Λευκωσία, 1998.

ΝΑΥΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Σύγκρουση πλοίων των ιπποτών της Μάλτας με σκάφη μουσουλμάνων πειρατών από την Μπαρμπαριά. Η πειρατική δράση των ιπποτών της Μάλτας αποτέλεσε την πρόφαση που επικαλέστηκε η οθωμανική κυβέρνηση για να αρχίσει τον πόλεμο με στόχο την κατάληψη της Κρήτης.

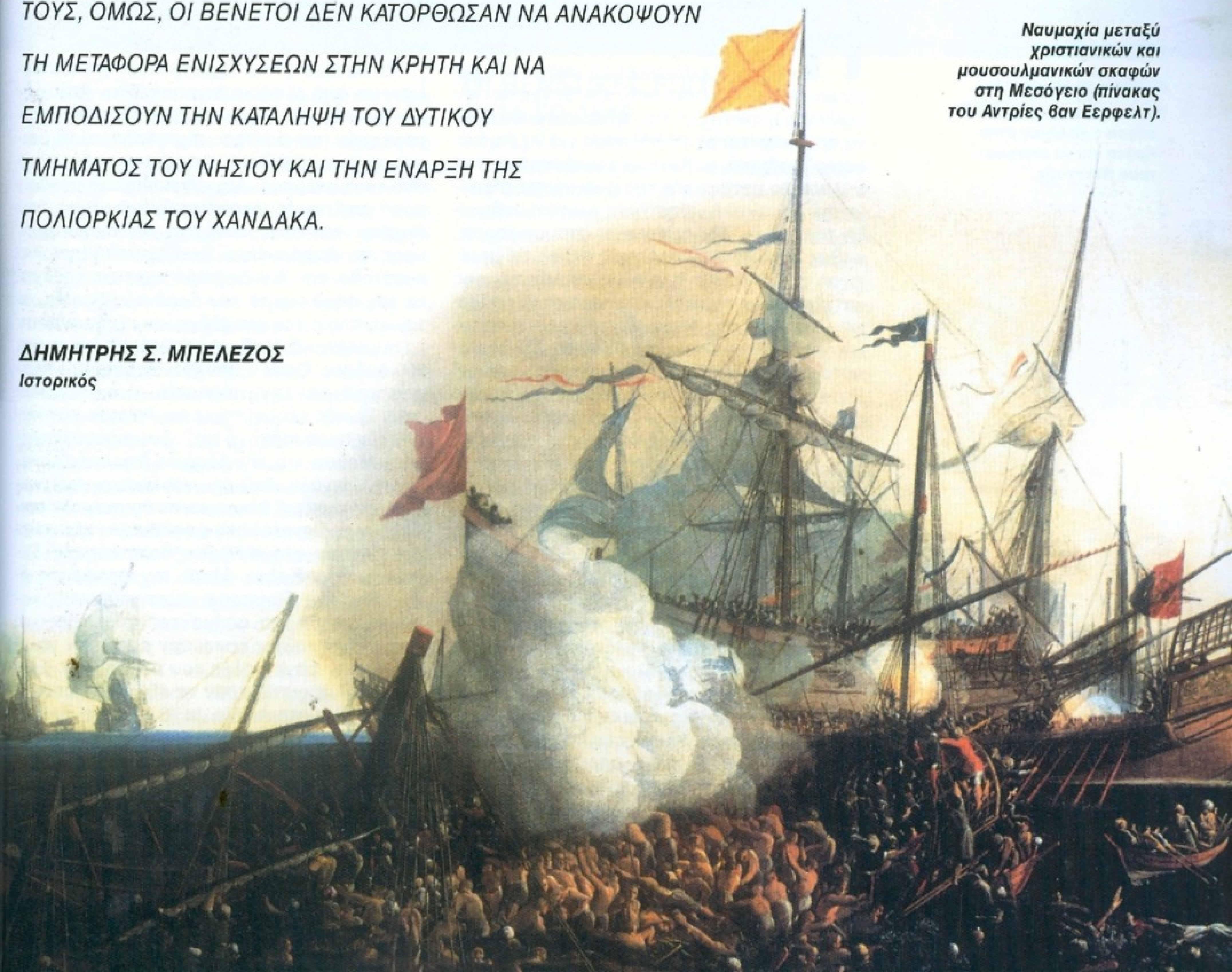
Σχέδιο γαλεάσσας. Τα βαριά οπλισμένα αυτά κωπήλατα πλοία χρησιμοποιήθηκαν ιδιαίτερα από Βενετούς και Οθωμανούς στις ναυμαχίες που διεξήχθησαν στον Ελλήσποντο, κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του Χάνδακα.

ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ 1645 – 1651

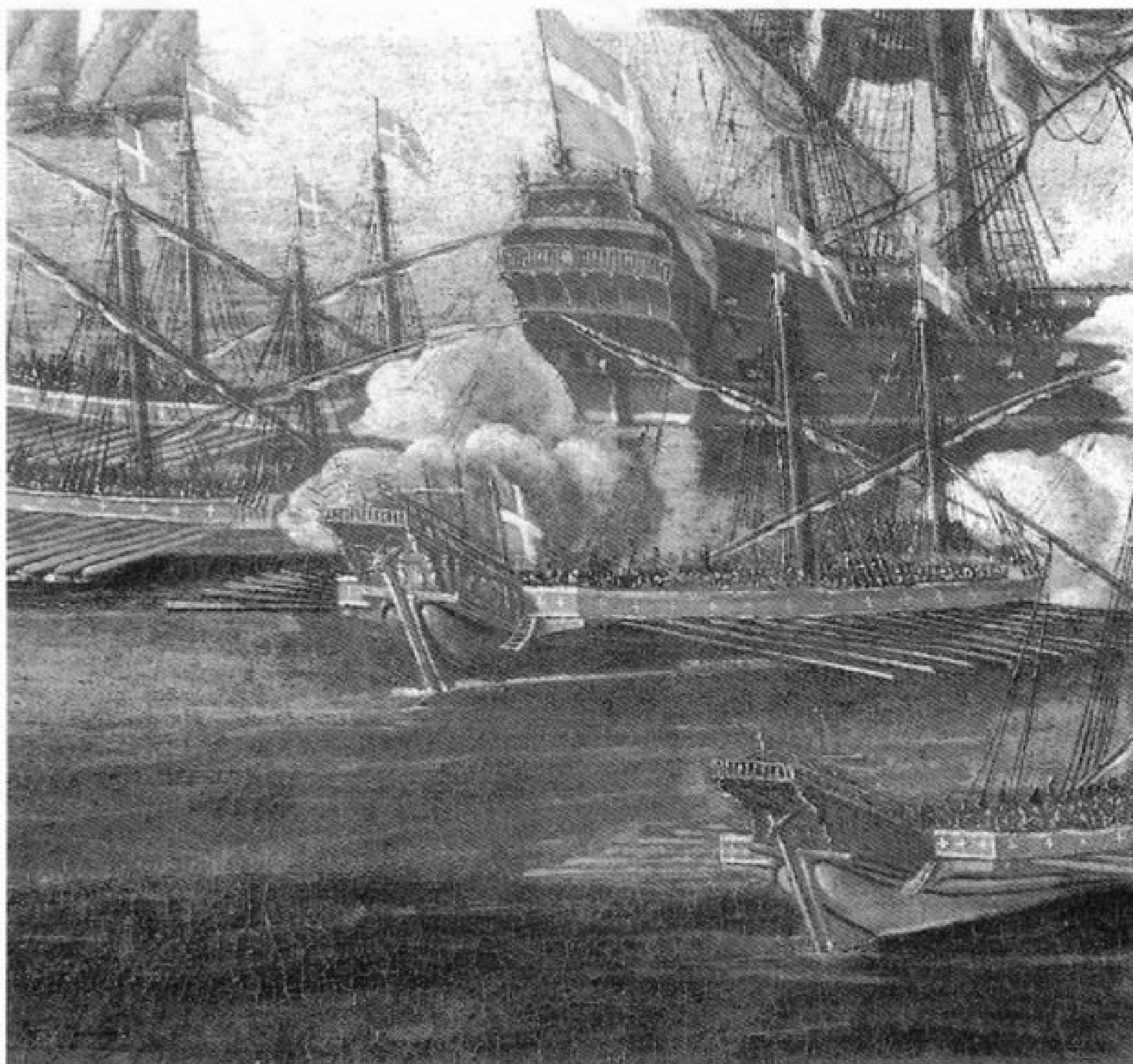
Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ Η ΒΕΝΕΤΙΑ ΠΡΟΣΠΑΘΗΣΕ ΝΑ ΕΜΠΟΔΙΣΕΙ ΤΗ ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ ΚΑΙ ΕΦΟΔΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ. Ο ΒΕΝΕΤΙΚΟΣ ΣΤΟΛΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕ ΝΑ ΑΠΟΚΛΕΙΣΕΙ ΤΑ ΣΤΕΝΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΣΠΟΝΤΟΥ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΡΜΑΔΑ, ΔΙΚΑΙΩΣΕ ΤΗ ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΝΑΥΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ. ΠΑΡΑ ΤΙΣ ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ ΤΟΥΣ, ΟΜΩΣ, ΟΙ ΒΕΝΕΤΟΙ ΔΕΝ ΚΑΤΟΡΘΩΣΑΝ ΝΑ ΑΝΑΚΟΨΟΥΝ ΤΗ ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ ΝΑ ΕΜΠΟΔΙΣΟΥΝ ΤΗΝ ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ ΤΟΥ ΧΑΝΔΑΚΑ.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Σ. ΜΠΕΛΕΖΟΣ
Ιστορικός

Ναυμαχία μεταξύ χριστιανικών και μουσουλμανικών σκαφών στη Μεσόγειο (πίνακας του Αντρίες βαν Εερφελτ).

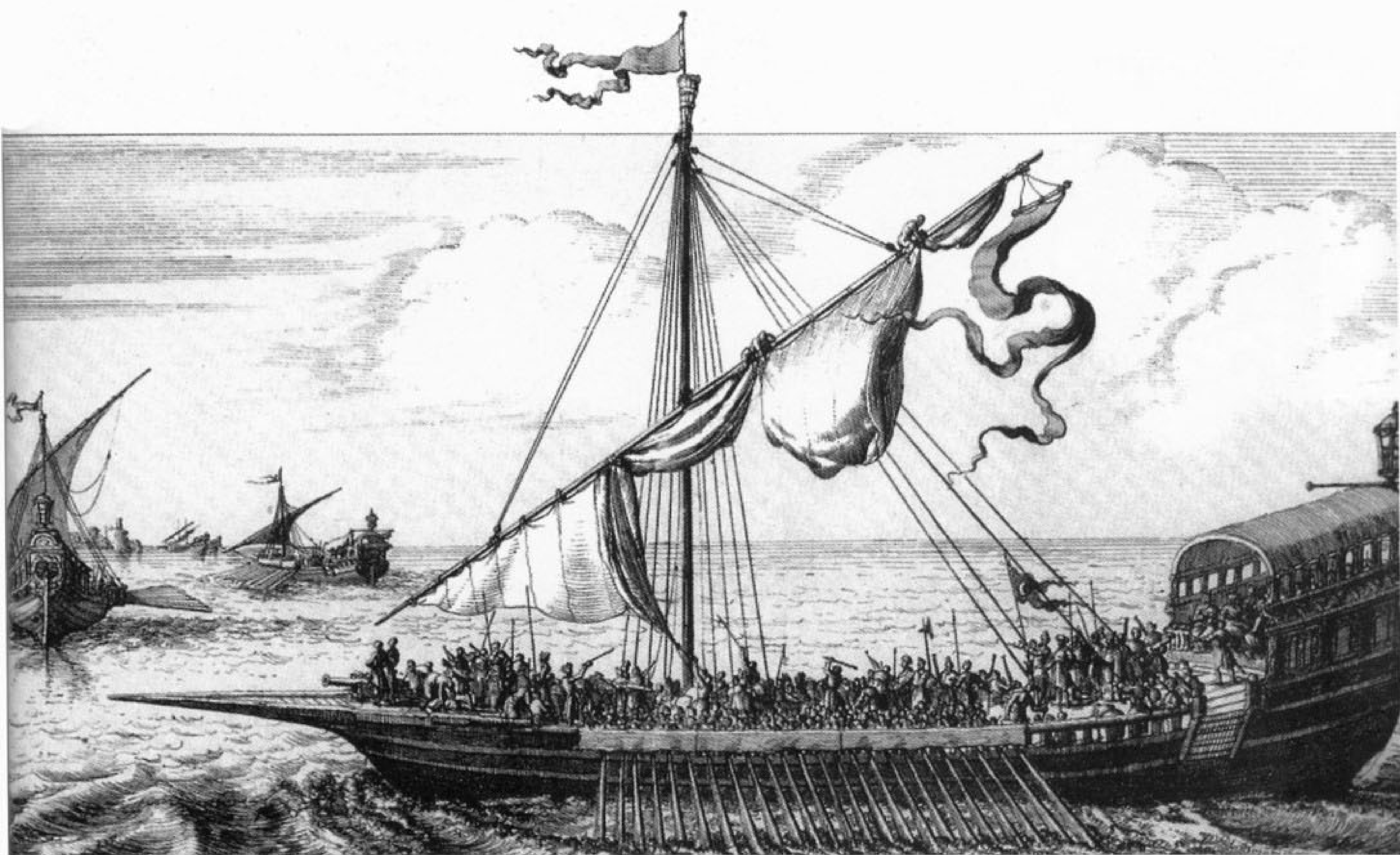
Αναπαράσταση ναυμαχίας στην οποία πρωταγωνιστούν γαλέρες και ιστιοφόρα των ιπποτών της Μάλτας. Το ιπποτικό τάγμα της Μάλτας απέστελλε κάθε χρόνο κάποιες γαλέρες στην Κρήτη για να ενισχύσει τους Βενετούς.

Η Βενετία ήταν μεγάλη ναυτική δύναμη επί αιώνες. Η πόλη της Βενετίας είναι κτισμένη κυριολεκτικά επάνω στο νερό και οι κάτοικοί της, από τον 5ο αιώνα που ξεκίνησε η ανάπτυξή της, ήταν αναγκασμένοι να ασχολούνται με τη θάλασσα για να επιβιώσουν. Σταδιακά, οι Βενετοί κυριάρχησαν στις θαλάσσιες μεταφορές της ανατολικής Μεσογείου. Σημαντική ώθηση στη ναυτική ανάπτυξη της πόλης έδωσαν και οι σταυροφορίες, καθώς κατά τη διάρκειά τους η Βενετία μετέφερε με τα πλοία της τους σταυροφόρους και εξασφάλισε τον έλεγχο σημαντικών βάσεων, ιδιαίτερα στο Αιγαίο και το Ιόνιο. Η ναυτική παράδοση και οι κτήσεις στην Ελλάδα αποτελούσαν θεμέλιο της βενετικής ισχύος. Κατά τον 17ο αιώνα, όμως, είχαν και τα δύο αυτά στοιχεία ατονήσει σε μεγάλο βαθμό. Οι αριστοκρατικές οικογένειες της Βενετίας δεν θεωρούσαν πλέον τιμητική την απασχόληση σε επικερδείς ναυτικές επιχειρήσεις και τα μέλη τους προτιμούσαν τη διαμονή σε πολυτελείς βίλες στην ύπαιθρο γύρω από τη Βενετία παρά τα ναυτικά ταξίδια και τη δραστηριότητα στα εμπορικά λιμάνια του Αιγαίου και της ανατολικής Μεσογείου. Αποτέλεσμα αυτής της νοοτροπίας ήταν η αδιαφορία για τη ναυτική παιδεία. Κατά την περίοδο του πολέμου στην Κρήτη, οι περισσότεροι Βενετοί αριστοκράτες αγνοούσαν βασικά στοιχεία της ναυτικής τέχνης, κάτι που μερικούς αιώνες νωρίτερα ήταν αδιανόητο για ανθρώπους της τάξης τους. Ωστόσο, παρά την παρακμή του βενετικού ναυτικού, η «Γαληνοτάτη Δημοκρατία» παρέμενε μία αξιόλογη ναυτική δύναμη. Κατά τη διάρκεια του πολέμου στην Κρήτη το βενετικό ναυτικό επιχείρησε εξαιρετικά τολμηρές επιχειρήσεις κατά των Οθωμανών, θέτοντας σε κίνδυνο την τροφοδοσία και αυτής ακόμη της Κωνσταντινούπολης.

ΟΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ 1646-1647

Οι επιχειρήσεις κατά των Δαρδανελίων άρχισαν από τον δεύτερο χρόνο του πολέμου. Κατά το 1645 οι Βενετοί δεν μπορούσαν να εμποδίσουν την έξοδο του οθωμανικού στόλου στο Αιγαίο, επειδή είχαν ακόμα ειρήνη με τους Τούρκους, οι οποίοι διακήρυσσαν ότι στόχος τους ήταν η Μάλτα. Από το 1646, όμως, οπότε είχε εκδηλωθεί η επίθεση στην Κρήτη και είχαν καταληφθεί τα Χανιά, οι Βενετοί άρχισαν να προετοιμάζουν ένα αποφασιστικό κτύπημα στην περιφέρεια της οθωμανικής πρωτεύουσας. Στόχος τους ήταν να προκαλέσουν, όσο ήταν δυνατό, μεγαλύτερη αναστάτωση στην Κωνσταντινούπολη, εμποδίζοντας την ομαλή τροφοδοσία της πόλης και τη διεξαγωγή του εμπορίου μέσω του Ευξείνου Πόντου. Οι Βενετοί ναύαρχοι σκόπευαν επίσης να εμποδίσουν την έξοδο του οθωμανικού στόλου στο Αιγαίο, ώστε να μη φθάσουν εκείνο τον χρόνο οι Οθωμανοί στην Κρήτη. Ο ανώτατος διοικητής των βενετικών ναυτικών δυνάμεων και γενικός προβλεπτής της θάλασσας Τζιρολάμο Μοροζίνι, ανέθεσε αυτή την αποστολή στον συγγενή του Τομάσο (Θωμά) Μοροζίνι, ο οποίος απέπλευσε από τη Σούδα στις 20 Μαρτίου 1646.

Οι δυνάμεις του Τομάσο Μοροζίνι αποτελούνταν από 23 πλοία, τα οποία ήταν ιστιοφόρα. Τα ιστιοφόρα είχαν τη δυνατότητα να μεταφέρουν περισσότερα πυροβόλα, αλλά μειονεκτούσαν επειδή η κίνησή τους εξαρτάτο από τους ανέμους. Αρχικά εισέπραξε μεγάλα ποσά από τα τουρκοκρατούμενα νησιά του Αιγαίου και στη συνέχεια κατευθύνθηκε προς τα Δαρδανέλια. Εκεί προσπάθησε να καταλάβει την Τένεδο, αλλά απέτυχε και έχασε τον υποδιοικητή του Λορέντσο Βενιέρ, όταν το πλοίο του ανεφλέγη και εξερράγησαν τα πυρομαχικά. Μαζί με το πλοίο χάθηκαν και 200 άνδρες. Οταν ο σουλτάνος Ιμπραήμ πληροφορήθηκε την παρουσία των Βενετών στην Τένεδο εξοργίστηκε και διέταξε τον καπουδάν πασά (αρχηγό του οθωμανικού ναυτικού) Μούσα και τον Μεχμέτ Σουλτανζαντέ, πρώην μεγάλο βεζύρη, να λύσουν αμέσως τον αποκλεισμό που προσπαθούσαν να επιβάλουν οι Βενετοί στα Δαρδανέλια και να αποβιβάσουν στη συνέχεια στρατιωτικές δυνάμεις στην Κρήτη. Μετά την πρόσφατη εκτέλεση του Γιουσούφ -προηγούμενου καπουδάν πασά για ασήμαντες αποτυχίες- οι δύο αξιωματούχοι έσπευσαν έντρομοι να εκτελέσουν τις εντολές του σουλτάνου. Στις 26 Μαΐου προσπάθησαν να εξέλθουν από τα Δαρδανέλια στο Αιγαίο με 75 γαλέρες και πέντε γαλεάσσες (μεγάλα κωπήλατα σκάφη), αλλά ο Τομάσο Μοροζίνι τούς επιτέθηκε χρησιμοποιώντας ένα μέρος μόνο από τις δυνάμεις του. Μετά από επτά ώρες σκληρής ναυμαχίας, οι Οθωμανοί υποχρεώθηκαν να επιστρέψουν στα Στενά.

Παράσταση γαλέρας σε χαρακτικό του 17ου αιώνα.

Στις 4 Ιουνίου 1646 οι Οθωμανοί επιχείρησαν πάλι να εξέλθουν στο Αιγαίο. Αυτή τη φορά ο στόλος τους διέθετε 60 γαλέρες και τέσσερις γαλεάσσες. Εκείνη την ημέρα δεν φυσούσε και οι οθωμανικές γαλέρες κινήθηκαν γρήγορα χάρη στους κωπηλάτες τους, ενώ τα ιστιοφόρα των Βενετών δεν μπορούσαν να κινηθούν για να τις εμποδίσουν. Οταν οι Τούρκοι είχαν περάσει στο Αιγαίο, ο Τομάσο Μοροζίνι αποφάσισε να ακολουθήσει τον στόλο τους για να προστατεύσει το βενετικό νησί της Τήνου. Ο οθωμανικός στόλος όμως κατευθύνθηκε στη Χίο, όπου ενώθηκε με σκάφη των κουρσάρων της Μπαρμπαριάς και στη συνέχεια έπλευσε προς τα Χανιά. Ο Βενετός ναύαρχος Τζοβάνι Καπέλλο ο οποίος βρισκόταν στην περιοχή των Χανίων, ήταν ηλικιωμένος και δίσταζε να τους εμποδίσει να αποβιβαστούν στο νησί. Εξαιτίας της απροθυμίας του να ενεργήσει αντικαταστάθηκε τελικά από τον Τζοβάνι Μπατίστα (Τζανμπατίστα) Γκριμάνι, ο οποίος ανέλαβε τα καθήκοντά του στις 18 Φεβρουαρίου 1647. Τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους ο Γκριμάνι έπλευσε στις Κυκλάδες με 20 γαλέρες, τρεις γαλεάσσες και άλλα 15 σκάφη. Στις 3 Ιανουαρίου 1648 ο βενετικός στόλος συνάντησε δύο πλοία από την ακτή της Μπαρμπαριάς, τα οποία κατευθύνονταν από τη Χίο στο Αλγέρι. Οταν οι μουσουλμάνοι αντιλήφθηκαν τα βενετικά πλοία κατέφυγαν στην Κέα, αλλά αιχμαλωτίστηκαν τρεις εβδομάδες αργότερα.

ΟΙ ΒΕΝΕΤΙΚΕΣ ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1648

Στις 8 Ιανουαρίου 1648 ο οθωμανικός στόλος αναχώρησε από τα Χανιά προς την Κωνσταντινούπολη, υπό τη διοίκηση του καπουδάν πασά, Μούσα. Οι δυνάμεις του ανέρχονταν σε 51 γαλέρες και 15 μικρότερα σκάφη, έπεσε όμως σε καταιγίδα και έχασε έξι γαλέρες και μερικά από τα μικρότερα πλοία. Οταν οι Οθωμανοί βρέθηκαν στη Μακρόνησο, πληροφορήθηκαν ότι ο βενετικός στόλος βρισκόταν κοντά στην Κέα. Αναζητώντας τα πλοία του Γκριμάνι, συνάντησαν στα ανοικτά της Χαλκίδας το πλοίο του Τομάσο Μοροζίνι, ο οποίος ήταν διοικητής των βενετικών ιστιοφόρων της ανοικτής θάλασσας. Ο Μοροζίνι βρισκόταν εκεί με ένα μόνο ιστιοφόρο, το οποίο ήταν περισσότερο δυσκίνητο κατά τους ελιγμούς και εξαρτώμενο από τον αέρα σε σύγκριση με τις γαλέρες, μετέφερε όμως περισσότερα πυροβόλα. Οι Βενετοί έστρεψαν τα πυροβόλα τους προς τα οθωμανικά σκάφη και τους εξαπέλυσαν μία ομοβροντία, η οποία αρχικά ανέκοψε την επίθεσή τους. Αμέσως όμως επανέλαβαν τις προσπάθειές τους και κατόρθωσαν να προσεγγίσουν το βενετικό σκάφος και να επιχειρήσουν ρεσάλτο. Εφθασαν μάλιστα ως το κεντρικό κατάρτι, όπου προσπάθησαν να κατεβάσουν τη βενετική σημαία με τον λέοντα του Αγίου Μάρκου. Ενας Τούρκος κατόρθωσε να σκαρφαλώσει ως το παράθυρο της καμπίνας του καπετάνιου και να πυροβολήσει στο εσωτερικό της, με

Εμπρόσθια όψη γαλέρας. Διακρίνεται το έμβολο του σκάφους. Οι γαλέρες χρησιμοποιήθηκαν ευρύτατα κατά τις ναυτικές επιχειρήσεις του Κρητικού πολέμου, αν και η μεγάλη χρήση του πυροβολικού κατά τον 17ο αιώνα καθιστούσε το έμβολο περιττό. Σε πολλές περιπτώσεις το έμβολο αφαιρείτο προκειμένου να εξασφαλιστεί καλύτερο πεδίο βολής για τα πυροβόλα της πλώρης. Το συγκεκριμένο πλοίο είναι μικροναυπηγημένο από τον Ευάγγελο Γρυπιώτη. Πλήρης παρουσίαση της συλλογής του καλλιτέχνη έχει δημοσιευθεί στο Model Expert τευχ. 90 (φωτ. Στέλιος Δεμηράς/Model Expert).

αποτέλεσμα να κτυπηθεί ο Μοροζίνι στο κεφάλι και να πεθάνει ακαριαία, το πλήρωμά του όμως συνέχισε να αντιστέκεται. Στο μεταξύ ο θόρυβος από τα πυροβόλα έγινε αντιληπτός από τα σκάφη του Γκριμάνι, τα οποία βρίσκονταν επίσης κοντά στην περιοχή. Η αιφνιδιαστική εμφάνισή τους έτρεψε σε φυγή τους Οθωμανούς, οι οποίοι είχαν ήδη υποστεί βαριές απώλειες. Μεταξύ των νεκρών ήταν και ο ίδιος ο καπουδάν πασάς. Η ταχύτητα της οθωμανικής υποχώρησης ήταν τόσο μεγάλη, ώστε όσοι Τούρκοι βρίσκονταν ήδη πάνω στο πλοίο του Γκριμάνι εγκαταλείφθηκαν εκεί και αιχμαλωτίστηκαν.

Η είδηση αυτής της ναυμαχίας εξαγρίωσε τον σουλτάνο Ιμπραήμ, ο οποίος για να τιμωρήσει τον νεκρό ναύαρχό του διέταξε να μη δοθεί η περιουσία του στους νόμιμους κληρονόμους. Οι υπόλοιποι Οθωμανοί ναύαρχοι, φοβούμενοι την οργή του σουλτάνου, οργάνωσαν μία πρόχειρη επιχείρηση κατά της Σούδας, η φρουρά της οποίας είχε πρόσφατα δεχθεί ενισχύσεις από τη Βενετία. Η επιχείρηση αυτή δεν ανησύχησε τους Βενετούς ναυάρχους, οι οποίοι επέμειναν στην επιθετική τακτική τους. Σκοπός τους ήταν να καταδιώκουν τα οθωμανικά πλοία που έπλεαν από τις βόρειες Σποράδες ως τις νότιες Κυκλάδες, προκαλώντας αναστάτωση στη ναυσιπλοΐα του Αιγαίου και παρεμποδίζοντας την τροφοδοσία των εισβολέων στην Κρήτη. Τη θέση του νεκρού Τομάσο Μοροζίνι ανέλαβε ο αδερφός του Μπερνάντο Μοροζίνι.

Πρώτος στόχος των Βενετών ήταν το λιμάνι του Τσεσμέ, στις ασιατικές ακτές απέναντι από τη Χίο. Οι Βενετοί κατόρθωσαν να αιχμαλωτίσουν μερικά σκάφη μέσα στο λιμάνι, ενώ η τουρκική αρμάδα που βρισκόταν στη Μυτιλήνη, δεν κατόρθωσε να κινηθεί εγκαίρως για να τους καταδιώξει. Στα μέσα Ιουλίου του 1647 ο βενετικός στόλος ενισχύθηκε από πέντε γαλέρες του πάπα και άλλες έξι των ιπποτών της Μάλτας. Παρά τις επιτυχίες, όμως, ο βενετικός στόλος δεν μπορούσε να επιτύχει τον βασικό του στόχο, να εμποδίσει δηλαδή τους Οθωμανούς να συγκεντρώσουν και να μεταφέρουν στρατό στην Κρήτη. Η αποτυχία αυτή ήταν σημαντική επειδή οι Οθωμανοί ετοιμάζονταν να επιχειρήσουν την πολιορκία του Χάνδακα και το ότι κατόρθωσαν να ενισχύσουν τον στρατό τους στην Κρήτη υπήρξε καθοριστικό στοιχείο για την έκβαση του πολέμου.

Η αρχή του 1648 συνέπεσε με την αναχώρηση του βενετικού στόλου προς τα Στενά του Βοσπόρου. Στα μέσα του Μαρτίου, όμως, τα βενετικά σκάφη ήλθαν αντιμέτωπα με μία ισχυρή καταιγίδα κοντά στα Ψαρά, με αποτέλεσμα να χαθούν οι 16 από τις 20 γαλέρες του στόλου. Μαζί με τα βυθισμένα πλοία χάθηκαν ο ναύαρχος Γκριμάνι και το μεγαλύτερο μέρος από τα πληρώματα. Την ηγεσία του στόλου τότε ανέλαβαν ο προβλεπτής Τζόρτζιο Μοροζίνι και ο αδερφός του Μπερνάρντο, διοικητής των ιστιοφόρων. Οι τελευταίοι αποφάσισαν αρχικά να επιστρέψει ο στόλος στην Κρήτη, συνάντησαν όμως στο Αιγαίο μία μοίρα από βενετικά πλοία η οποία ερχόταν να

Οπίσθια όψη γαλέρας.
Ο φανός δηλώνει ότι πρόκειται για γαλέρα κάποιου βαθμοφόρου (φωτ. Στέλιος Δεμηράς/Model Expert).

Βενετική γαλέρα. Η συγκεκριμένη γαλέρα είναι ένα από τα μεγάλα σκάφη αυτού του τύπου και διαθέτει δύο κατάρτια και τρία πυροβόλα στην πλώρη. Ο φανός που φέρει στην πρύμνη αποδεικνύει ότι πρόκειται για σκάφος τύπου lanterna, το οποίο ήταν βαρύτερη παραλλαγή της γαλέρας. Τα σκάφη αυτά που ήταν λίγο μεγαλύτερα από τις απλές γαλέρες, χρησιμοποιούνταν συνήθως από ανώτερους αξιωματικούς ή για τη μεταφορά υψηλών προσώπων. Αποκαλούνταν lanternas από το μεγάλο φανάρι (lanterna) που είχαν στην πρύμνη ως σύμβολο του ξεχωριστού ρόλου τους. Η ύπαρξη αυτού του φαναριού είχε ιδιαίτερη σημασία. Είναι χαρακτηριστικό ότι η αφαίρεσή του γινόταν σε κάποιες περιπτώσεις για να τιμωρηθεί ο κυβερνήτης του σκάφους. Οι γαλέρες αποτέλεσαν τη βάση του μεγαλείου της Βενετίας. Αποτελεί ίσως ιστορική συγκυρία το ότι η πορεία της Βενετίας ταυτίστηκε με την εξέλιξη αυτού του σκάφους. Η ανάπτυξη της Βενετίας έχει τις ρίζες στον Μεσαίωνα, όταν αρχίζει η εποχή της μεγάλης ακμής της γαλέρας και τερματίζεται κατά τον 17ο αιώνα, την εποχή κατά την οποία οι γαλέρες σταδιακά εκτοπίστηκαν από τα ιστιοφόρα (φωτ. Στέλιος Δεμηράς/Model Expert).

Σύγκρουση μεταξύ γαλερών κατά τη ναυμαχία της Ναυπάκτου το 1571. Οι γαλέρες χρησιμοποιήθηκαν ευρύτατα και κατά τις επιχειρήσεις του Κρητικού πολέμου.

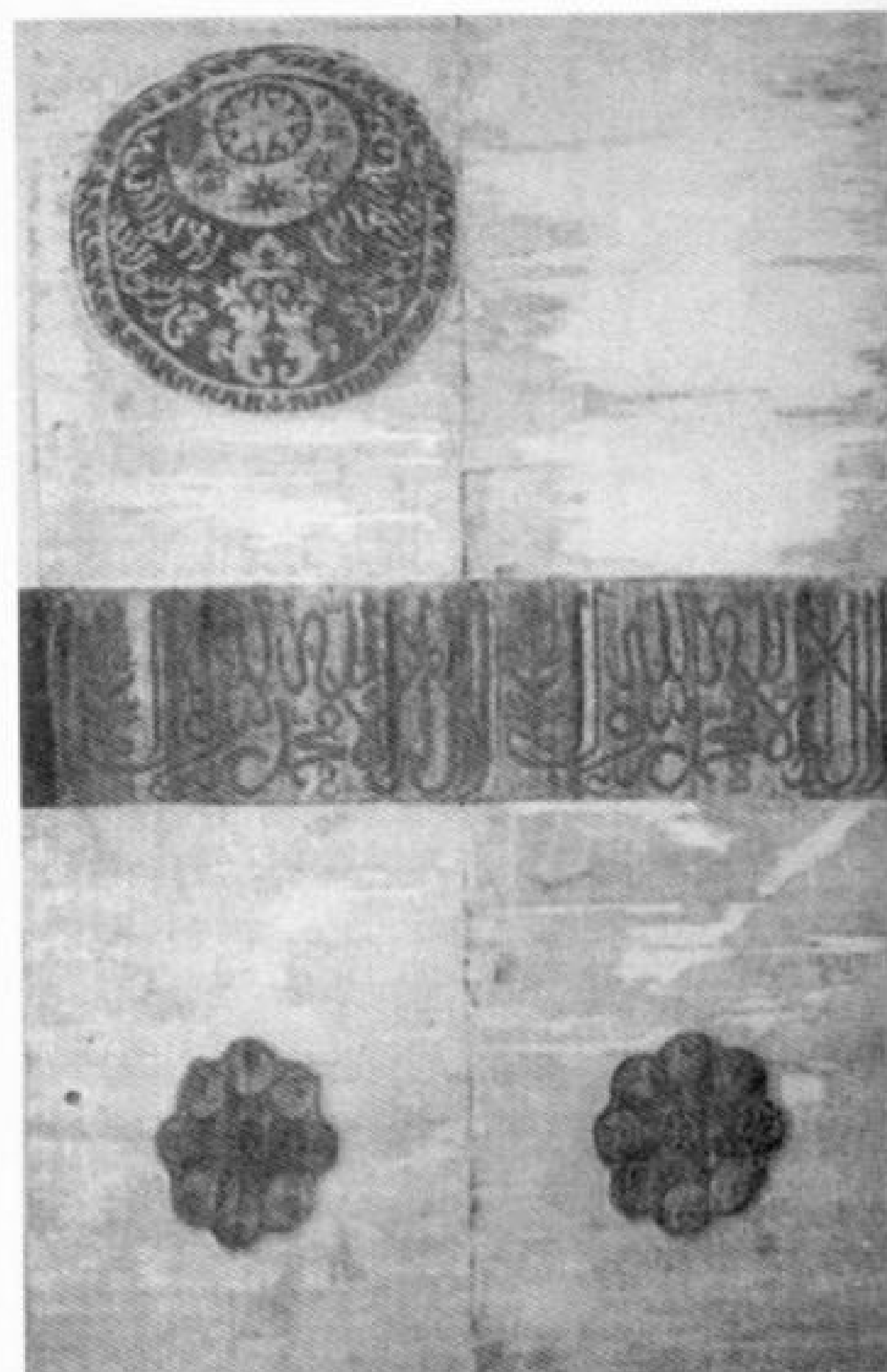

Φυλακτά τα οποία χρησιμοποιούσαν οι χριστιανοί ναύτες.

τους ενισχύσει, υπό τη διοίκηση του Τζάκομο ντα Ρίβα. Τα πλοία των ενισχύσεων μαζί με τα ιστιοφόρα του Μπερνάρντο Μοροζίνι και τις γαλεάσσες στράφηκαν πάλι προς τα Δαρδανέλια, προκειμένου να υλοποιήσουν το αρχικό σχέδιο του αποκλεισμού τους. Τα υπόλοιπα πλοία, έξι γαλέρες και ανάλογος αριθμός από άλλα σκάφη, συνέχισαν την πορεία τους προς τον Χάνδακα. Εκεί τα σκάφη ανεφοδιάστηκαν και συνάντησαν και άλλες ενισχύσεις από τη Βενετία. Στη συνέχεια κατευθύνθηκαν προς τα Δαρδανέλια, όπου έφθασαν στις 11 Ιουνίου, αφού πρώτα είχαν αιχμαλωτίσει ένα οθωμανικό σκάφος στα ανοικτά της Κέας. Στο βορειοανατολικό Αιγαίο τα πλοία από τον Χάνδακα ενώθηκαν με τον υπόλοιπο βενετικό στόλο. Το σύνολο των βενετικών δυνάμεων ανερχόταν πλέον σε 17 γαλέρες, τρεις ή πέντε γαλεάσσες και 45 ιστιοφόρα.

Ο βενετικός στόλος ανέμενε στο βορειοανατολικό Αιγαίο την έξοδο των Οθωμανών από τα Στενά, αλλά ο οθωμανικός στόλος το 1648 δεν επιχείρησε να βγει από το Αιγαίο. Εξαιτίας αυτής της αποτυχίας τιμωρήθηκε με θάνατο ο καπουδάν πασάς Ιμπραήμ, ο οποίος είχε κατηγορηθεί και για διαφθορά. Ο επόμενος καπουδάν πασάς, Βοϊνόκ Αχμέτ, αποφάσισε να μην προκαλέσει μία ναυμαχία με τους Βενετούς, επινόησε όμως άλλο τρόπο για να μεταφέρει ενισχύσεις στην Κρήτη. Συγκέντρωσε στρατιωτικές δυνάμεις και εφόδια στη χερσόνησο της Ερυθραίας, στις μικρασιατικές ακτές ανατολικά της Χίου, και εκεί κατασκεύασε τις απαραίτητες γαλέρες για να μεταφερθούν οι ενισχύσεις και τα εφόδια στα Χανιά. Οι βενετικές δυνάμεις οι οποίες βρίσκονταν στο βορειοανατολικό Αιγαίο χωρίστηκαν. Ενα τμήμα προσπάθησε να καταδιώξει τις γαλέρες που είχαν ξεκινήσει από την Ερυθραία προς την Κρήτη, ενώ τα υπόλοιπα σκάφη συνέχισαν τον αποκλεισμό των Στενών. Παρόλα αυτά οι οθωμανικές γαλέρες κατόρθωσαν να φθάσουν στην Κρήτη ανενόχλητες. Με αυτό τον τρόπο παρέμειναν σταθερές η τροφοδοσία και η ενίσχυση του οθωμανικού στρατού στην Κρήτη, ενώ οι Βενετοί ανέμεναν, μάταια, στην είσοδο των Στενών του Ελλησπόντου.

Λάβαρο που χρησιμοποιούσε ο οθωμανικός στόλος.

Παράλληλα, ο αποκλεισμός των Στενών

Προετοιμασία χριστιανικών πλοίων για κάποια ναυτική αποστολή (έργο αγνώστου ζωγράφου, Φλωρεντία).

Οι σημαντικότεροι αξιωματούχοι του οθωμανικού κράτους είχαν απογοητευθεί από τη διακυβέρνηση του σουλτάνου Ιμπραήμ και αποφάσισαν να τον εκθρονίσουν. Τον Αύγουστο του 1648 ο Ιμπραήμ στραγγαλίστηκε, ενώ στον θρόνο τον διαδέχθηκε ο γιος του, Μεχμέτ (Μωάμεθ) Δ'.

προκάλεσε ένταση στην Κωνσταντινούπολη. Οι σημαντικότεροι αξιωματούχοι του οθωμανικού κράτους είχαν απογοητευθεί από τη διακυβέρνηση του σουλτάνου Ιμπραήμ και αποφάσισαν να τον εκθρονίσουν. Τον Αύγουστο του 1648 ο Ιμπραήμ στραγγαλίστηκε, ενώ στον θρόνο τον διαδέχθηκε ο γιος του, Μεχμέτ (Μωάμεθ) Δ'. Από την αναστάτωση που προκλήθηκε οι Βενετοί επωφελήθηκαν, ο δε οθωμανικός στόλος δεν επιχείρησε καμία σημαντική προσπάθεια προς ενίσχυση των δυνάμεων στην Κρήτη επί αρκετούς μήνες μέχρι την άνοιξη του 1649. Αποτέλεσμα αυτής της απραξίας ήταν ότι οι οθωμανικές δυνάμεις στο νησί αναγκάστηκαν να σταματήσουν προσωρινά την πολιορκία του Χάνδακα, λόγω έλλειψης εφοδίων.

Η ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΤΑΚΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ

Η απραξία του οθωμανικού ναυτικού τερματίστηκε στις 6 Μαΐου 1649, όταν τα πλοία του εξήλθαν από τα Στενά του Ελλησπόντου με κατεύθυνση προς τη Νέα Φώκαια, στις μικρασιατικές ακτές. Οι δυνάμεις του αποτελούνταν από 65 γαλέρες, έξι γαλεάσσες και μικρό αριθμό ιστιοφόρων. Τα οθωμανικά πλοία έπλευσαν όσο ήταν δυνατό πλησιέστερα στα πυροβολεία που βρίσκονταν στις ευρωπαϊκές ακτές των Στενών. Τα βενετικά σκάφη που ήλεγχαν την περιοχή βρίσκονταν υπό τη διοίκηση του Τζάκομο ντα Ρίβα, ο οποίος διέθετε μόνο 19 ιστιοφόρα. Αυτά δεν μπορούσαν να κινηθούν με ευχέρεια λόγω της νηνεμίας που επικρατούσε, ούτε να πλησιάσουν πολύ κοντά στις ακτές εξαιτίας των οθωμανικών πυροβόλων. Ετσι οι οθωμανικές γαλέρες, εκμεταλλευόμενες τη δύναμη των κωπηλατών τους, κατόρθωσαν να εξέλθουν στο Αιγαίο και να πλεύσουν ως την Παλαιά Φώκαια (κοντά στη Νέα Φώκαια), ενώ τα βενετικά σκάφη τούς παρακολουθούσαν. Στα ανοικτά της Παλαιάς Φώκαιας η πίεση των Βενετών αυξήθηκε, αλλά οι Γενίτσαροι που επέβαιναν στα πλοία αρνήθηκαν να πολεμήσουν στη θάλασσα. Τότε ο καπουδάν πασάς, Βοϊνόκ Αχμέτ, αναγκάστηκε να καταφύγει στις ακτές της Παλαιάς Φώκαιας, όπου του επιτέθηκαν οι Βενετοί στις 12 Μαΐου 1649. Οι Γενίτσαροι τρομοκρατήθηκαν από το ενδεχόμενο μίας σύγκρουσης στη θάλασσα και, αφού έκοψαν τα σχοινιά που κρατούσαν τις άγκυρες των πλοίων, προσπάθησαν να φύγουν. Τε-

λικά οι Βενετοί κατόρθωσαν να αιχμαλωτίσουν μία γαλεάσσα, ένα ιστιοφόρο και μία γαλέρα, ενώ πυρπόλησαν τρεις γαλεάσσες, δύο γαλέρες και άλλα εννέα σκάφη.

Μετά τη σύγκρουση στην Παλαιά Φώκαια, ο οθωμανικός στόλος έπλευσε στη Ρόδο, ενώ οι Βενετοί έκριναν ότι θα ήταν εξαιρετικά παρακινδυνευμένο να τον καταδιώξουν. Στη Ρόδο οι δυνάμεις του καπουδάν πασά ενισχύθηκαν με 18 γαλέρες από την Αίγυπτο και 20 από τις ακτές της Μπαρμπαριάς. Από εκεί ο μουσουλμανικός στόλος έπλευσε στην Τήνο και μετά στη Μήλο, όπου συναντήθηκε με κάποια βενετικά πλοία, τα οποία όμως δεν προσπάθησαν να τον εμποδίσουν. Από τη Μήλο ο καπουδάν πασάς έπλευσε προς τα Χανιά, όπου αποβίβασε τις ενισχύσεις που μετέφερε. Οι Οθωμανοί μπορούσαν πλέον να επιχειρήσουν πάλι την πολιορκία του Χάνδακα, η οποία είχε σταματήσει προσωρινά. Λίγο μετά την άφιξη του στόλου στο νησί, όμως, σκοτώθηκε ο καπουδάν πασάς, Βοϊνόκ Αχμέτ, ενώ προσπαθούσε να καταλάβει το κάστρο της Σούδας. Αυτόν διαδέχθηκε ο Χαϊντεραγκαζαντέ Μεχμέτ πασάς, ο οποίος προσπάθησε να μεταφέρει εκ νέου ενισχύσεις από την Κωνσταντινούπολη προς τους πολιορκητές του Χάνδακα την άνοιξη του 1650. Ο στόλος του αναχώρησε από την Κωνσταντινούπολη τον Μάιο, δεν κατάφερε όμως να περάσει από τα Στενά του Ελλησπόντου, επειδή έξω από αυτά τον περίμενε ο βενετικός στόλος, αποτελούμενος από 32 γαλιόνια (ελαφρές γαλέρες), επτά γαλέρες και δύο γαλεάσσες. Προβλήματα προκάλεσαν επίσης και οι Γενίτσαροι του στόλου, οι οποίοι δεν επιθυμούσαν να πολεμήσουν στη θάλασσα και απεχθάνονταν τα θαλάσσια ταξίδια. Η απειθαρχία τους έφθασε ως το σημείο να πραγματοποιήσουν επιδρομές στις ακτές των Στενών, παρά το ότι η περιοχή αποτελούσε οθωμανικό έδαφος.

Απογοητευμένη από τις ως τότε επιδόσεις του στόλου της, η οθωμανική κυβέρνηση διέταξε την κατασκευή 29 γαλιονιών. Λόγω της άμεσης ανάγκης για σκάφη, οι τεχνίτες των ναυπηγείων αναγκάστηκαν να χρησιμοποιήσουν φρεσκοκομμένα ξύλα, τα οποία όμως ράγιζαν εύκολα μετά από κάποιο χρονικό διάστημα και δημιουργούσαν προβλήματα στα πλοία. Στα τέλη του φθινοπώρου του 1650 αντικαταστάθηκε ο καπουδάν πασάς. Τη θέση ανέλαβε ο Χοζαμζαντέ (ή Χοζαμπεγκζαντέ) Αλή πασάς της Ρόδου, ο οποίος κατόρθωσε να διασπάσει τον βενετικό αποκλεισμό των Στενών του Ελλησπόντου με μία τολμηρή κίνηση. Στα τέλη του 1650 απέπλευσε με οκτώ γαλέρες και κάποια άλλα πλοία με προ-

Παράσταση ολλανδικού ιστιοφόρου που ενοικίαζε η βενετική κυβέρνηση, για τις ναυτικές επιχειρήσεις, κατά τη διάρκεια του Κρητικού πολέμου. Τα πλοία αυτά μπορούσαν να μεταφέρουν πολλά πυροβόλα, εξαρτώνταν όμως από τον άνεμο, σε αντίθεση με τις κωπήλατες γαλέρες (εικονογράφηση του Δημήτρη Χαδούλα για τις Εκδόσεις ΠΕΡΙΣΚΟΠΙΟ).

Οθωμανική γαλεάσσα. Η γαλεάσσα ήταν βαρύτερη παραλλαγή της γαλέρας και μπορούσε να μεταφέρει πέντε έως οκτώ πυροβόλα στην πλώρη της (εικονογράφηση του Δημήτρη Χαδούλα για τις Εκδόσεις ΠΕΡΙΣΚΟΠΙΟ).

Ελαφρά πειρατική γαλέρα του τάγματος των Ιωαννιτών Ιπποτών. Οι ευέλικτες αυτές γαλέρες διέσχιζαν τη Μεσόγειο προκαλώντας αναστάτωση στη ναυσιπλοϊα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και των άλλων μουσουλμανικών κρατών. Το φανάρι (lanterna) στην πρύμνη δηλώνει ότι στο σκάφος επιβαίνει κάποιος υψηλόβαθμος αξιωματούχος (εικονογράφηση του Δημήτρη Χαδούλα για τις Εκδόσεις ΠΕΡΙΣΚΟΠΙΟ).

Αποβίβαση στρατού από γαλέρες. Ο βενετικός στόλος, παρά τις επιτυχίες του, δεν κατόρθωσε να αποτρέψει αρχικά την απόβαση των Οθωμανών στην Κρήτη και στη συνέχεια τη μεταφορά ενισχύσεων και εφοδίων στους πολιορκητές του Χάνδακα.

Παράσταση του βενετικού ναυστάθμου.

ορισμό την Κρήτη. Μετέφερε στο νησί 1.000 σπαχήδες και τέσσερα συντάγματα Γενίτσαρων. Επειδή ήταν στα μέσα του χειμώνα οι Βενετοί είχαν λύσει τον αποκλεισμό των Στενών, θεωρώντας ότι οι Οθωμανοί δεν θα τολμούσαν να πλεύσουν σε μία τόσο επικίνδυνη περίοδο. Ο τολμηρός καπουδάν πασάς, όμως, κατόρθωσε να φθάσει στην Κρήτη χωρίς να χάσει ούτε ένα σκάφος. Οι δυνάμεις που μετέφερε αποτέλεσαν πολύτιμη βοήθεια για τους πολιορκητές του Χάνδακα.

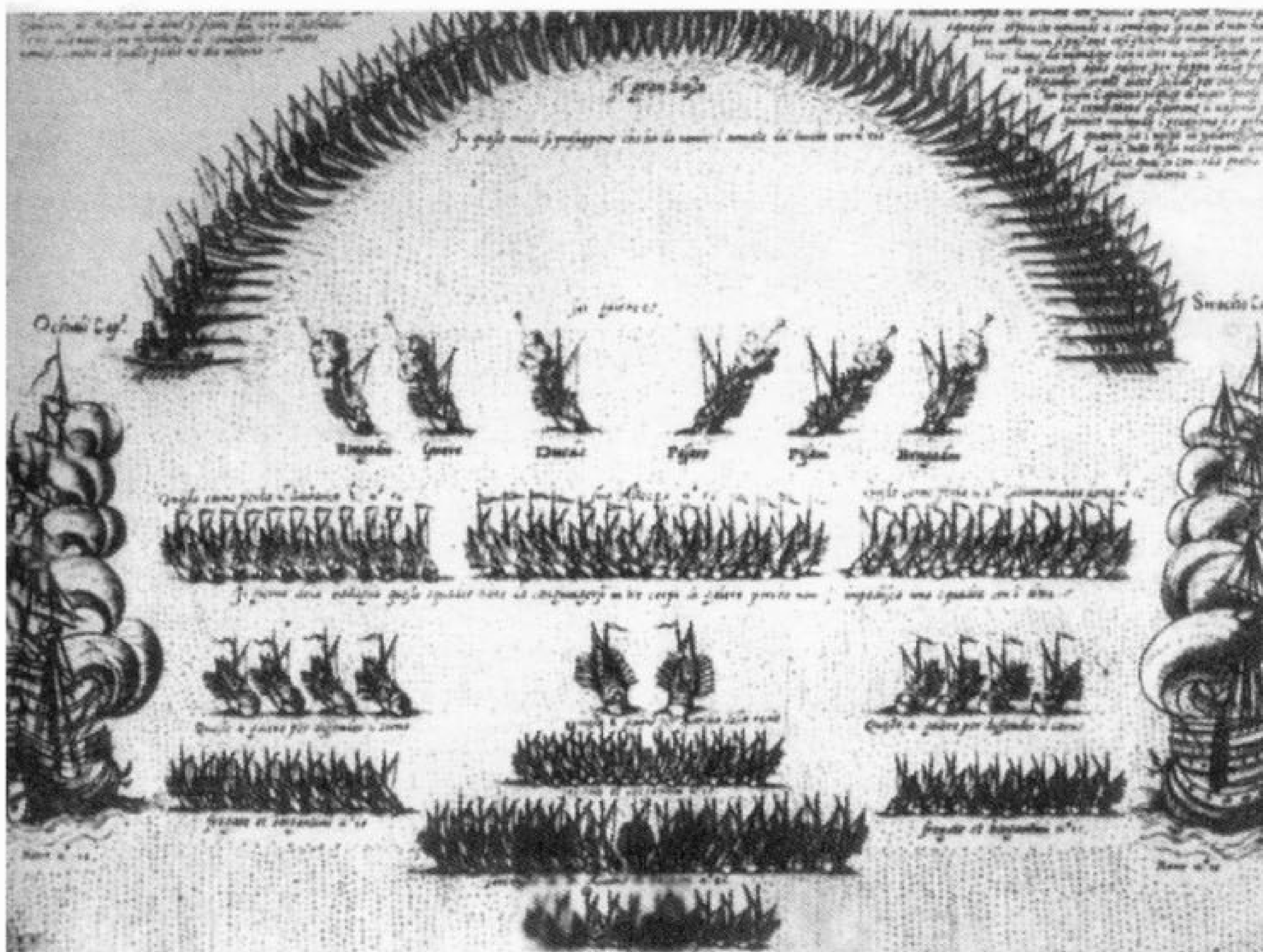
Οι εξελίξεις φανέρωναν ότι οι Οθωμανοί, αν και υστερούσαν σε κάποια σημεία έναντι των Βενετών στη ναυτική τέχνη, είχαν διδαχθεί από την ως τότε εμπειρία τους. Χρησιμοποιούσαν πλέον περισσότερα ιστιοφόρα, τα οποία διέθεταν μεγάλο αριθμό πυροβόλων στα πλευρά τους, σε συνδυασμό με τις γαλέρες και τις γαλεάσσες. Οι Βενετοί, από την πλευρά τους, προτιμούσαν να δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στις ναυτικές επιχειρήσεις, παρά να ενισχύουν τις στρατιωτικές δυνάμεις που βρίσκονταν στην Κρήτη.

Η βενετική κυβέρνηση θεωρούσε ότι είχε περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας, αν κατόρθωνε να εμποδίσει τους Οθωμανούς να μεταφέρουν στρατιώτες και εφόδια στο νησί. Οι στρατιωτικές της δυνάμεις, εξάλλου, αντιμετώπιζαν ιδιαίτερη πίεση όχι μόνο στην Κρήτη, αλλά και στις ακτές της Δαλματίας, όπου τα βενετικά φρούρια δέχονταν επιθέσεις από τους Οθωμανούς της Βοσνίας και της Ουγγαρίας. Οι Βενετοί αντιμετώπιζαν επιπλέον έντονο οικονομικό πρόβλημα. Ως τότε είχαν χρησιμοποιήσει στον αποκλεισμό του Ελλησπόντου και μισθωμένα σκάφη, κυρίως αγγλικά και ολλανδικά. Τα έξοδα για τη μίσθωση και την ασφάλιση αυτών των σκαφών ήταν τεράστια, ενώ ο πάπας σταμάτησε να στέλνει στο Αιγαίο τις γαλέρες του, λόγω προβλημάτων που αντιμετώπιζε στην Ιταλία. Οι ιππότες της Μάλτας συνέχισαν να στέλνουν τις έξι γαλέρες τους στην Κρήτη κάθε χρόνο, τα σκάφη αυτά όμως μόνο μικρή βοήθεια μπορούσαν να προσφέρουν. Ετσι, το 1651 οι Βενετοί δεν επιχείρησαν να αποκλείσουν τον Ελλήσποντο, όπως είχε συμβεί τα προηγούμενα έτη του πολέμου.

ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΣΤΟ ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ

Ο καπουδάν πασάς Χοζαμζαντέ Αλή εκμεταλλεύτηκε τη βενετική αδράνεια και στις 21 Ιουνίου 1651 εισήλθε στο Αιγαίο με 53 γαλέρες, 55 ιστιοφόρα και έξι γαλεάσσες. Στις 29 Ιουνίου ο οθωμανικός στόλος είχε φτάσει στη Χίο και από εκεί αναχώρησε για την Πάτμο. Ο Βενετός ναύαρχος Αλβίζε Μοτσενίγκο βρισκόταν τότε στις νότιες ακτές της Εύβοιας με 24 γαλέρες, 28 ιστιοφόρα και έξι γαλεάσσες. Διοικητής των γαλεασσών ήταν ένας Βενετός αριστοκράτης, ο οποίος στη συνέχεια θα διεδραμάτιζε καθοριστικό ρόλο στην πορεία του Κρητικού πολέμου αλλά και στην ιστορία της Βενετίας και της Ελλάδας, ο Φραγκίσκος Μοροζίνι. Τα πλοία του βενετικού στόλου ήταν λιγότερα αλλά καλύτερης ποιότητας από τα οθωμανικά και διέθεταν έμπειρα πληρώματα. Επιθυμώντας να σταματήσει τον οθωμανικό στόλο πριν φτάσει στην Κρήτη, ο Βενετός ναύαρχος έπλευσε στη Σαντορίνη, όπου έφθασε στις 5 Ιουλίου. Δύο μέρες αργότερα οι Βενετοί είδαν στα ανατολικά τα πλοία του οθωμανικού στόλου. Την επομένη, 8 Ιουλίου 1651, οι Οθωμανοί επιτέθηκαν σε πέντε βενετικά πλοία, τα οποία βρέθηκαν σε δύσκολη θέση, έως ότου έφθασαν για να τα ενισχύσουν τα υπόλοιπα βενετικά ιστιοφόρα. Τότε τα οθωμανικά σκάφη απομακρύνθηκαν προς τον βορρά, ενώ οι Βενετοί τα ακολούθησαν.

Στις 10 Ιουλίου οι αντίπαλοι στόλοι συναντήθηκαν εκ νέου στο στενό ανάμεσα στην Πάρο και τη Νάξο. Η σύγκρουση μεταξύ τους άρχισε όταν δύο βενετικές γαλεάσσες προσπάθησαν να επιτεθούν σε κάποια οθωμανικά σκάφη, τα οποία εφοδιάζονταν ακόμα με

Βενετικό σχέδιο στο οποίο απεικονίζεται η ιδανική ανάπτυξη ενός στόλου αποτελούμενου κυρίως από γαλέρες. Στα πλευρά του στόλου βρίσκονται κάποια ιστιοφόρα και από αυτό συμπεραίνεται ότι η παράσταση αυτή είναι χαρακτηριστική απεικόνιση ενός στόλου της εποχής του Κρητικού πολέμου. Οι στόλοι εκείνης της εποχής χαρακτηρίζονταν από τον συνδυασμό κωπήλατων γαλερών με ιστιοφόρα (Μαδρίτη, Εθνική Βιβλιοθήκη).

νερό στις ακτές της Πάρου. Τα βενετικά σκάφη όμως δέχθηκαν επίθεση από τις έξι οθωμανικές γαλεάσσες, τις οποίες διοικούσε ο ίδιος ο καπουδάν πασάς. Στη σύγκρουση που ακολούθησε σκοτώθηκε ο κυβερνήτης μίας από τις βενετικές γαλεάσσες, ενώ ο κυβερνήτης του άλλου σκάφους τραυματίστηκε. Τα βενετικά σκάφη σώθηκαν, επειδή εμφανίστηκαν εγκαίρως και οι υπόλοιπες βενετικές γαλεάσσες για να τα ενισχύσουν. Στη συνέχεια, εκμεταλλεύτηκαν το κενό που είχε δημιουργηθεί στην οθωμανική παράταξη, όταν ο καπουδάν πασάς κινήθηκε κατά των δύο βενετικών γαλεασσών, και κατόρθωσαν να διασπάσουν τη συνοχή του εχθρικού στόλου. Οι οθωμανικές γαλέρες αξιοποίησαν τη δύναμη των κωπηλατών τους για να τραπούν σε φυγή, εγκαταλείποντας τα ιστιοφόρα που τις συνόδευαν. Οι Βενετοί κατόρθωσαν να αιχμαλωτίσουν μία γαλεάσσα και δέκα ή έντεκα ιστιοφόρα, ενώ πυρπόλησαν άλλα πέντε. Συνέλαβαν επίσης 965 αιχμαλώτους. Μετά από αυτή την επιτυχία ο βενετικός στόλος επέστρεψε στον Χάνδακα, όπου συναντήθηκε με τέσσερις γαλέρες του πάπα και άλλες τέσσερις των ιπποτών της Μάλτας. Οι καιρικές συνθήκες όμως δεν επέτρεπαν τη συνέχιση των επιχειρήσεων κατά το 1651. Ο καπουδάν πασάς κατόρθωσε να συγκεντρώσει τις διασκορπισμένες δυνάμεις του στη Ρόδο και από εκεί να πλεύσει με 40 γαλέρες ανενόχλητος προς τα Χανιά.

Τον Σεπτέμβριο του 1651 ο Βενετός ναύαρχος Αλβίζε Μοτσενίγκο αντικαταστάθηκε από τον Λεονάρντο Φόσκολο, ο οποίος κατά τις επόμενες εβδομάδες του φθινοπώρου λεηλάτησε τις νότιες Σποράδες από τη Σάμο ως την Κω. Η επιχείρηση αυτή δεν προσέφερε κάτι ουσιαστικό στους Βενετούς, ενώ αντίθετα προκάλεσε την οργή των Ελλήνων του Αιγαίου εναντίον τους. Ανάλογη τύχη είχε και ο Οθωμανός ναύαρχος Χοζαμζαντέ Αλή. Η οθωμανική κυβέρνηση ήταν δυσαρεστημένη με αυτόν, επειδή δεν είχε σημειώσει κάποια σημαντική επιτυχία κατά των Βενετών, αν και ως τότε είχε εξασφαλίσει τη μεταφορά ενισχύσεων και εφοδίων στην Κρήτη. Ετσι, στις 3 Οκτωβρίου 1652, απαλλάχθηκε και αυτός από τα καθήκοντα του καπουδάν πασά. Ακολούθησε μία περίοδος περιορισμού των ναυτικών επιχειρήσεων, έως ότου οι συγκρούσεις μεταξύ Βενετών και Οθωμανών στο Αιγαίο αναζωπυρώθηκαν με μεγαλύτερη ένταση το 1654.

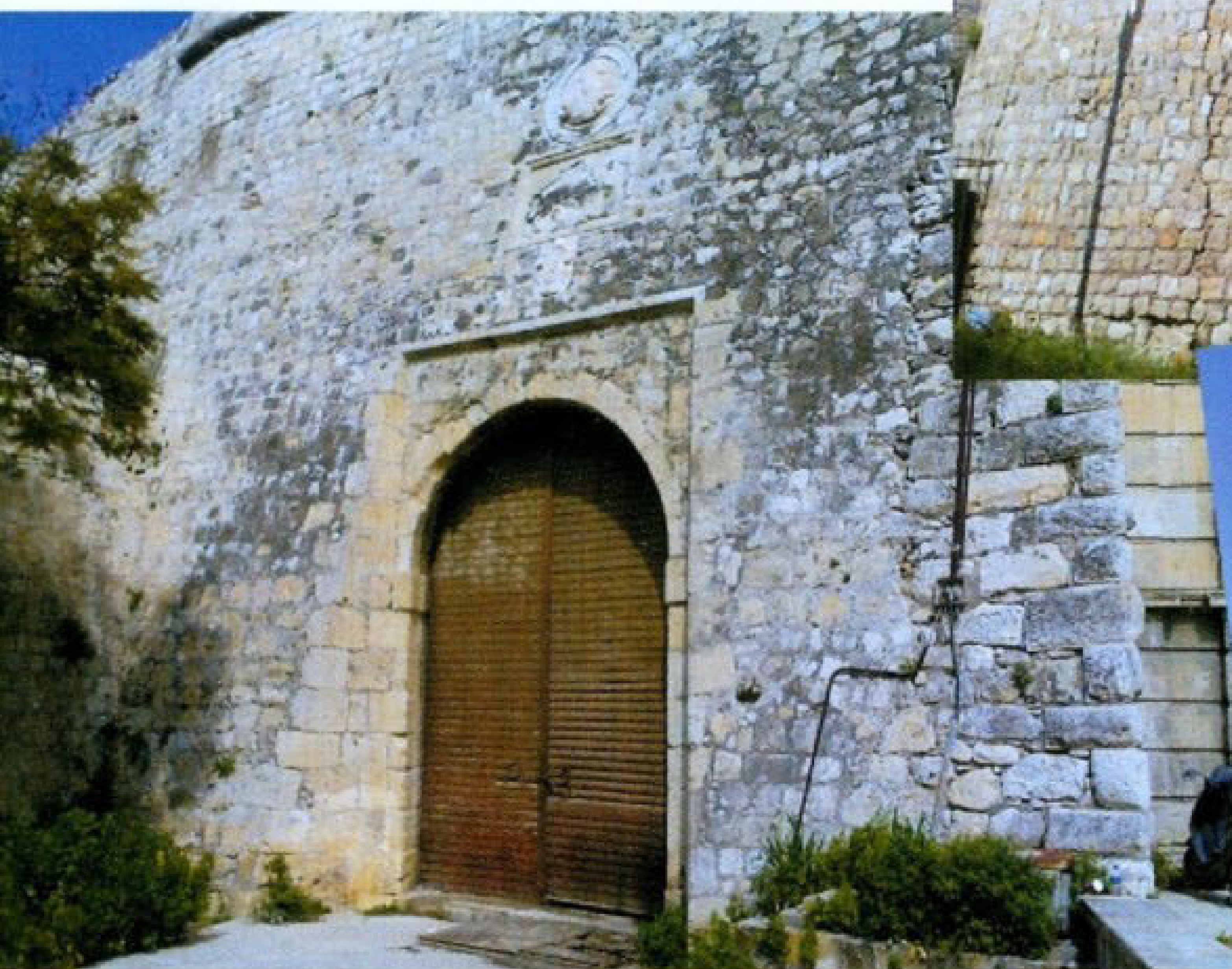
Οι Βενετοί κατόρθωσαν να αιχμαλωτίσουν μία γαλεάσσα και δέκα ή έντεκα ιστιοφόρα, ενώ πυρπόλησαν άλλα πέντε. Συνέλαβαν επίσης 965 αιχμαλώτους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(1) Robert Gardiner (ed.): THE AGE OF THE GALLEY, Conway, London, 1995.
(2) Alvise Zorzi: LA REPUBLICA DEL LEONE, STORIA DI VENEZIA, Tascabili Bompiani, Milano, 2005.
(3) ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ, τόμος Ι', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1974.
(4) Νίκος Μπελαβίλας: ΛΙΜΑΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΣΤΟ ΑΡΧΙΠΕΛΑΓΟΣ ΤΗΣ ΠΕΙΡΑΤΕΙΑΣ, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1997.
(5) John Julius Norwich: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ, εκδ. Φόρμιγξ, Αθήνα, 1993.
(6) Kenneth Setton: EUROPE AND THE LEVANT IN THE MIDDLE AGES AND THE RENAISSANCE, Variorum Reprints, London, 1974.
(7) Kenneth Setton: Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1991.

Ο Προμαχώνας Sabbionara (φωτ. Γεώργιος Τ. Τσερεβελάκης).

Εξωτερική όψη της Πύλης του Παντοκράτορα (φωτ. Γεώργιος Τ. Τσερεβελάκης).

Τουρκική επινίκια στήλη πάνω από την Πύλη του Ιησού, μετά την κατάκτηση, το 1669 (φωτ. Γεώργιος Τ. Τσερεβελάκης).

ΧΑΝΔΑΚΑΣ ΤΑ ΜΥΣΤΙΚΑ ΕΝΟΣ ΠΑΝΙΣΧΥΡΟΥ ΟΧΥΡΟΥ

ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΟΥ ΧΑΝΔΑΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΑΝ ΤΗΝ ΚΟΡΥΦΩΣΗ ΤΗΣ ΟΧΥΡΩΜΑΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΤΩΝ ΒΕΝΕΤΩΝ, ΚΑΘΩΣ ΣΕ ΑΥΤΑ ΕΡΓΑΣΤΗΚΑΝ ΦΗΜΙΣΜΕΝΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΚΟΙ, ΕΦΑΡΜΟΖΟΝΤΑΣ ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΦΡΟΥΡΙΑΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ. ΣΤΑΔΙΑΚΑ, ΟΙ ΒΕΝΕΤΟΙ ΚΑΤΑΦΕΡΑΝ ΝΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΣΟΥΝ ΕΝΑ ΠΑΝΙΣΧΥΡΟ ΟΧΥΡΟ ΤΟ ΟΠΟΙΟ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ (1648-1669) ΑΠΕΔΕΙΞΕ ΤΗΝ ΙΣΧΥ ΤΟΥ, ΑΦΟΥ ΑΝΤΙΣΤΑΘΗΚΕ ΕΠΙ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ ΣΥΝΕΧΗ ΕΤΗ ΣΤΙΣ ΣΦΟΔΡΕΣ ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΙΟ ΙΣΧΥΡΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Τ. ΤΣΕΡΕΒΕΛΑΚΗΣ
Φιλόλογος

Ζεύγος κανονιοθυρίδων χαμηλής πλατείας Προμαχώνα (φωτ. Γεώργιος Τ. Τσερεβελάκης).

Η Κρήτη, μέχρι την εποχή του Διοκλητιανού, αποτελούσε μαζί με την Κυρηναϊκή μια ενιαία ρωμαϊκή επαρχία. Με τις διοικητικές μεταρρυθμίσεις του Διοκλητιανού, το νησί προσαρτήθηκε για κάποιο χρονικό διάστημα στη Μυσία της Μικράς Ασίας. Ο Μέγας Κωνσταντίνος την προσάρτησε στη μεγάλη διοικητική περιφέρεια του Ιλλυρικού - όπως ονομαζόταν τότε το νότιο τμήμα της βαλκανικής χερσονήσου. Μετά την οριστική διαίρεση του ρωμαϊκού κράτους το 395 από τον Μ. Θεοδόσιο, η Κρήτη παρέμεινε στο ανατολικό τμήμα του κράτους. Το 535 η Κρήτη εμφανίστηκε ως αυτοτελής επαρχία η οποία κατείχε υψηλή θέση ανάμεσα σε αυτές της αυτοκρατορίας. Αργότερα η Κρήτη αποτέλεσε ιδιαίτερο βυζαντινό Θέμα με διοικητή στρατηγό. Ο στρατηγός της Κρήτης έφερε το οφφίκιο του σπαθαρίου και κατείχε επίζηλη θέση ανάμεσα στους αξιωματούχους της αυτοκρατορίας.

Πολλές ήταν οι αιτίες εξαιτίας των οποίων κινδύνεψε η Κρήτη κατά τα επόμενα χρόνια. Μια από αυτές ήταν οι συχνές, καταστρεπτικές επιδρομές των Αράβων από τα μέσα του 7ου αιώνα. Τα κρητικά παράλια λεηλατήθηκαν και υπέστησαν φοβερές επιδρομές. Το γεγονός όμως που προκάλεσε κατάπληξη ήταν η αδυναμία του αυτοκρατορικού στόλου να τους αντιμετωπίσει και να τους απωθήσει οριστικά, όπως επίσης και η απουσία οχυρωματικών έργων που θα διασφάλιζαν την άμυνα του νησιού. Μικρά οχυρά υπήρχαν διάσπαρτα, προφανώς για την στρατοπέδευση τοπικών φρουρών. Από τον Βίο του Αγίου Ανδρέα Κρήτης πληροφορούμαστε ότι ο ίδιος βοήθησε τους κατοίκους σε μια επιδρομή των Αράβων, στο οχυρό του Δριμέως. Οργανωμένος μηχανισμός άμυνας από τις επίσημες αρχές δεν υπήρχε και αυτό προκαλεί εύλογες απορίες. Το ίδιο φυσικά ίσχυε και για τις πόλεις οι οποίες ήταν ανοχύρωτες. Μεμονωμένα, όπως προαναφέρθηκε, είχαν περιτειχισθεί περίοπτης θέσης λόφοι οι οποίοι θα επέτρεπαν τον έλεγχο και την κατόπτευση, σε περίπτωση εχθρικής επιδρομής. Βέβαια οι αραβικές επιδρομές συνεχίστηκαν αμείωτες μέχρι την κατάκτηση της Κρήτης το 824.

ΑΡΑΒΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (824-961)

Η αραβική κατοχή της Κρήτης αποτέλεσε ένα από τα πιο σημαντικά γεγονότα της βυζαντινής ιστορίας. Οι συνέπειες για τον ντόπιο πληθυσμό ήταν οι αναμενόμενες μετά από κάθε κατάκτηση, αντίσταση, βίαιοι ή εκούσιοι εξισλαμισμοί κλπ. Μια εσωτερική κρίση στα μουσουλμανικά κρατίδια της Ισπανίας ανάγκασε τον αρχηγό της Κόρδοβας Απόχαψι, να οδηγήσει τον λαό του στην Αίγυπτο. Αφού εκδιώχθηκαν και από εκεί, εκμεταλλεύθηκε το κενό άμυνας των Βυζαντινών και αποβιβάστηκε στην Κρήτη, όπου εδραίωσε την κυριαρχία του.

Ευθύγραμμο τμήμα τείχους του Προμαχώνα του Αγίου Ανδρέα (φωτ. Γεώργιος Τ. Τσερεβελάκης).

Ολες οι ιστορικές πηγές της εποχής συμφωνούν στο ότι οι Αραβες ήταν εκείνοι που ίδρυσαν το πρώτο αξιόλογο οχυρό στην Κρήτη. Το φρούριο αυτό ήταν ο Χάνδακας - το σημερινό Ηράκλειο. Η πόλη ως οικισμός προϋπήρχε, όπως επίσης και το όνομα που είναι αμιγώς ελληνικό και προέρχεται από το ρήμα χανδάνω το οποίο σημαίνει «μένω με ανοικτό το στόμα», υποδηλώνοντας ασφαλώς την τάφρο που χάραξαν οι κατακτητές και περιέζωνε τα τείχη. Ωστόσο ως ονομασία ήταν σε ισχύ πριν από την αραβική κατάκτηση, γεγονός που μας ωθεί να πιστεύουμε στην ύπαρξη κάποιας προστατευτικής τάφρου από τη ρωμαϊκή ακόμα εποχή.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (961-1204)

Το βυζαντινό κράτος δεν έμεινε αδιάφορο απέναντι σε αυτές τις εξελίξεις. Πολλές ήταν οι εκστρατείες που επιχειρήθηκαν με σκοπό την ανακατάληψη της νήσου. Η απώλεια της Κρήτης

Ενετική οχύρωση του Χάνδακα. Στη φωτογραφία φαίνεται κατάληξη του δυτικού σκέλους του οχυρού περιβόλου στη θάλασσα.

Βορειοανατολική χαμηλή πλατεία του Προμαχώνα Ιησού. Φαίνεται ένα ζεύγος κανονιοθυρίδων και η έξοδος της πύλης του Ιησού.

ήταν ένα ισχυρό πλήγμα για το Βυζάντιο, διότι έχασε τον έλεγχο των θαλασσίων δρόμων και του εμπορίου προς την εγγύς Ανατολή. Ετσι η ανάκτησή της ήταν ζήτημα ζωτικής σημασίας για την ασφάλεια των θαλασσών.

Πολλοί ήταν οι στρατηγοί που αποπειράθηκαν να εκστρατεύσουν κατά της Κρήτης. Ολοι όμως αποτύγχαναν εξαιτίας του κακού σχεδιασμού των επιχειρήσεων ή της ελλιπούς τροφοδότησης των στρατευμάτων. Ο δομέστικος των σχολών της Ανατολής, Νικηφόρος Φωκάς, έφθασε το 960 στην Κρήτη και έχοντας μια τεράστια εκστρατευτική δύναμη άρχισε την πολιορκία του Χάνδακα η οποία τελείωσε με την ολοκληρωτική νίκη των Βυζαντινών τον Μάρτιο του 961. Η βυζαντινή κατοχή διήρκεσε μέχρι το 1204, όταν έγινε η υποταγή του νησιού στους Βενετούς.

Πρώτιστο μέλημα των Βυζαντινών ήταν να επιτευχθεί η αποκατάσταση και η κατοχύρωση της βυζαντινής κυριαρχίας στο νησί. Γι' αυτό κατασκευάστηκαν ισχυρά οχυρωματικά έργα στα παράλια και σε άλλες καίριες θέσεις. Ο Νικηφόρος Φωκάς ίδρυσε το φρούριο Τέμενος, νοτιοανατολικά του Χάνδακα, κοντά στο σημερινό χωριό Προφήτης Ηλίας. Επίσης δεν παρέλειψαν οι Βυζαντινοί να οχυρώσουν πάλι τον Χάνδακα και να ενισχύσουν την ήδη υφιστάμενη τειχοποιία, η οποία ήταν περιορισμένης αποτελεσματικότητας και χωρίς την απαιτούμενη αποτρεπτική ισχύ.

ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1204-1669)

Οταν οι Βενετοί έγιναν κύριοι του Χάνδακα εγκαταστάθηκαν στη βυζαντινή οχυρωμένη πόλη. Προφανώς δεν επέφεραν ιδιαίτερες μετατροπές στο πολεοδομικό συγκρότημα της πόλης.

Στα μέσα του 15ου αιώνα προέκυψε η ανάγκη να ληφθούν πρόσθετα και ριζικότερα μέτρα για την άμυνα και την προστασία του Χάνδακα. Τα παλαιά βυζαντινά τείχη, με τις τροποποιήσεις και τις επισκευές των Βενετών, ήταν πλέον ανεπαρκή. Ηταν, εξάλλου, κατασκευασμένα να αντέχουν μόνο στα κτυπήματα των μεσαιωνικών όπλων και όχι του σύγχρονου πολιορκητικού πυροβολικού και, όπως είναι φανερό, θα ήταν αδύνατο να αντεπεξέλθουν στα νέα δεδομένα του πολέμου.

Η Βενετία είχε αποφασίσει, μετά την επανάσταση του Αγίου Τίτου, να αρχίσει τη δόμηση νέων οχυρωματικών έργων. Αργότερα όμως, εξαιτίας οικονομικής δυσπραγίας, πρότεινε τη βελτίωση της βυζαντινής τειχοδομής. Η κατάσταση είχε αλλάξει ριζικά καθώς η φύση της διεξαγωγής του πολέμου είχε διαφοροποιηθεί και η πόλη είχε επεκταθεί. Ηταν απαραίτητο να σχεδιαστεί και να κατασκευασθεί ένας νέος, ισχυρός οχυρωματικός περίβολος ο οποίος θα περιέβαλλε όλους τους νέους και παλαιούς τομείς της πόλης. Γι' αυτό έπρεπε να ακολουθηθούν όλοι οι κανόνες της νέας οχυρωματικής τεχνικής.

Τον Αύγουστο του 1462 παρουσιάστηκαν στη Βενετία αντιπροσωπείες των πολιτών του Χάνδακα, ζητώντας την κατασκευή νέας και ευρύτερης οχύρωσης ώστε να προστατεύεται η πόλη. Η Σύγκλητος όμως αρνήθηκε να υλοποιήσει το αίτημα και διέταξε την ενίσχυση των βυζαντινών τειχών. Τον Οκτώβριο του ίδιου έτους ο Δούκας της Κρήτης με επιστολή του ζήτησε άδεια για να του επιτραπεί η έναρξη εργασιών κατασκευής νέας οχύρωσης. Στις 24 Νοεμβρίου του ίδιου χρόνου δόθηκε η άδεια και έτσι ξεκίνησε το μεγαλύτερο οχυρωματικό έργο της Μεσογείου.

Κατά τα επόμενα χρόνια οι εργασίες έλαβαν χώρα σε δύο μέτωπα: αφενός ενισχύθηκε η υπάρχουσα βυζαντινή οχύρωση και αφετέρου σχεδιάστηκε ο νέος οχυρωματικός περίβολος. Επί εξήντα χρόνια περίπου για τις εργασίες τρο-

ποποίησης δαπανήθηκαν πολλά χρήματα, και καταβλήθηκε πολύς κόπος από τον ντόπιο πληθυσμό.

Τα πρώτα τμήματα των βυζαντινών τειχών που άρχισαν να ενισχύουν οι Βενετοί ήταν αυτά στη νότια πλευρά. Το 1469 η Βενετία έδωσε εντολή να ενισχυθεί η Κύρια πύλη της πόλης (Porta di Piazza) με την κατασκευή ενός rivellino (τριγωνικό οχυρό έξω από τον κύριο περίβολο των τειχών, ανάμεσα σε δύο προμαχώνες. Στην ελληνική οχυρωματική ορολογία ονομάζεται σφηνοειδές οχυρό). Το 1470 μετέβησαν στη Βενετία αντιπροσωπείες ευγενών του Χάνδακα, με επικεφαλής τους Νικόλο Γκριμάνι (Nicolo Grimani) και Ματέο Μουάτσο (Matteo Muazzo) προκειμένου να ζητήσουν εκ νέου βοήθεια για τις εργασίες ενίσχυσης των τειχών.

Ακολούθως, το 1471, η Βενετία έστειλε στον Χάνδακα δύο μηχανικούς, τον Βεττόρε (Vettore) και τον Ντομένικο (Domenico), μαζί με δύο γνώστες της βαλλιστικής τέχνης για να μελετήσουν τα οχυρωματικά έργα. Οι εργασίες επιταχύνθηκαν και το 1472 ο Δούκας ανέφερε την περάτωση των εργασιών ενός πύργου νοτιοδυτικά της Κύριας πύλης. Το διάστημα 1479-1482 κατασκευάστηκε και δεύτερος πύργος, νοτιοδυτικά της Κύριας πύλης. Οι πύργοι αυτοί είχαν τη μορφή προμαχωνικών κατασκευών. Τα επόμενα χρόνια και ως το 1490 ενισχύθηκε το ανατολικό τμήμα. Στην εξωτερική πλευρά των τειχών εντοιχίστηκαν οι θυρεοί των αξιωματούχων οι οποίοι έφεραν την ευθύνη της κατασκευής.

Μέχρι και το 1525 οι εργασίες τροποποίησης της παλαιάς οχύρωσης συνεχίστηκαν σε ορισμένα σημεία του βορειοανατολικού τμήματος της περιμέτρου. Τα προβλήματα ήταν πολλά και συχνά αποθάρρυναν τους αξιωματούχους. Το μακρύ διάστημα κατασκευής των ενετικών τειχών διακρίνεται σε τρεις οικοδομικές φάσεις, οι οποίες διήρκεσαν ως το 1669.

Πρώτη οικοδομική φάση των τειχών (τέλη 15ου αιώνα- πρώτο μισό 16ου αιώνα)

Οταν στις 24 Νοεμβρίου η Βενετία έδωσε την άδεια στον Δούκα του Βασιλείου της Κρήτης να προχωρήσει στον σχεδιασμό και την κατασκευή του οχυρωματικού περιβόλου, κανένας δεν είχε αντιληφθεί τις δυσκολίες του εγχειρήματος αυτού. Το 1469 ορίστηκε να έλθει στον Χάνδακα ο μηχανικός Τζιοβάνι ντ' Ολάντα (Giovanni d' Olanda). Τότε έγινε η πρώτη προσπάθεια χάραξης του οχυρωματικού περιβόλου. Χωρίς όμως ολοκληρωμένη μελέτη και τακτική χρηματοδότηση, οι διαδικασίες προχωρούσαν αργά.

Οι δύο μηχανικοί που εστάλησαν, ο Βεττόρε (Vettore) και ο Ντομένικο (Domenico), το 1471 συνέβαλαν ώστε να επιταχυνθούν οι διαδικασίες. Στη συνέχεια ο Δούκας της Κρήτης με επιστολές του στη Βενετία, ζήτησε την αποστολή εφοδίων κατάλληλων για την περάτωση των εργασιών. Αρχικά έγιναν εκσκαφές για τη δημιουργία τάφρου στη δυτική πλευρά των τειχών. Στην ανατολική πλευρά ξεκίνησαν οι εργασίες για την κατασκευή ενός κυκλικού πύργου. Ο μηχανικός Βεττόρε κατασκεύασε, σε διάφορα σημεία, ευθύγραμμα τμήματα και πύργους από χώμα, τα οποία

Ενετική οχύρωση του Χάνδακα. Η όψη προς την τάφρο της βορειοανατολικής χαμηλής πλατείας του Προμαχώνα Ιησού και η έξοδος της Πύλης του Ιησού.

κατέπεσαν μετά τις πρώτες βροχές. Με την παρέμβαση των κατοίκων αποπέμφθηκε και τη θέση του κατέλαβε ο Ντομένικο (Domenico). Οι εργασίες όμως δεν προχώρησαν σημαντικά.

Το 1501, με επικεφαλής τους Ανδρέα Μουάτσο (Andrea Muazzo) και Μπενετέτο Μπαρμπαρίγκο (Benedetto Barbarigo), αντιπροσωπεία των κατοίκων της πόλης μετέβη στη Βενετία και ζήτησε δύο άλλους μηχανικούς. Τον Νοέμβριο έφθασαν στην πόλη τρεις τεχνικοί, ο πρώτος μηχανικός οχυρώσεων (proto dei muratori) Σεμπαστιάνο ντα Κόμο (Sebastiano da Como), ο χειριστής πυροβόλων (bombardiere) Τζιοβάννι ντι Αλμπεργέτο (Giovanni di Alberghetto) και ο μηχανικός (mastro) Χριστόφορο Λομπάρντο (Cristoforo Lombardo). Αμέσως ξεκίνησε η κατασκευή δύο κυκλικών πύργων, ενώ συνεχίστηκαν οι εκσκαφές της τάφρου κάτω από το μοναστήρι του Αγίου Φραγκίσκου.

Τα παραπάνω έργα της πρώιμης αυτής κατασκευαστικής περιόδου ήταν αποσπασματικά - όμως αυτό δεν σήμαινε έλλειψη ενός συνολικού σχεδίου ενότητας. Είναι βέβαιο ότι από τους πρώτους αυτούς μηχανικούς είχε εκπονηθεί ένα σχέδιο συνολικό του οχυρού περιβόλου της πόλης, βάσει των οχυρωματικών δεδομένων του 15ου αιώνα.

Το 1518 η Βενετία αποφάσισε να στείλει στον Χάνδακα έναν ικανότατο μηχανικό, τον αξιωματικό (condottiere) Τζιάνο ντα Καμποφρεγκόζο (Giano da Campofregoso). Με αυτόν ήλθε στο νησί ο προβλεπτής των όπλων (provveditore dell' armata) Σεμπαστιάνο Μόρο (Sebastiano Moro). Μέχρι τότε η πρόοδος των εργασιών στο φρούριο ήταν ανύπαρκτη.

Στη συνέχεια οι δύο απεσταλμένοι επιθεώρησαν τα τείχη και εκπόνησαν ένα πρόπλασμα του φρουρίου, με σκοπό να το υποβάλουν προς έγκριση στη Βενετία. Η νέα σχεδίαση έγινε από τον Καμποφρεγκόζο (Campofregoso), αλλά ουσιαστικά δεν τροποποιούσε τον προϋπάρχοντα οχυρό περίβολο, ούτε τις γενικές διαστάσεις τής, υπ' αυτόν, προστατευόμενης περιοχής. Το σχέδιο του Καμποφρεγκόζο εγκρίθηκε από τη Σύγκλητο της Βενετίας. Η όλη κατασκευή έμοιαζε με τεράστιο τρίγωνο, η βάση του οποίου ήταν το παράκτιο τμήμα προς τη θάλασσα.

Το 1519 η Βενετία τοποθέτησε στον Χάνδακα δύο εξαίρετες προσωπικότητες της στρατιωτι-

κής τέχνης, τον Σεμπαστιάνο Ιουστιάνη (Sebastiano Giustinian) ως γενικό προβλεπτή (provveditore generale) και τον αξιωματικό Γκαμπριέλε Ταντίνι Μαρτινέγκο (Gabriele Tadini Martinengo), με την ιδιότητα του μηχανικού της οχύρωσης. Ολοι οι αξιωματούχοι είχαν εντολή να υλοποιήσουν το σχέδιο του Καμποφρεγκόζο. Ο Μαρτινέγκο είχε διαφορετική άποψη όσον αφορά την οχύρωση του λόφου του Αγίου Δημητρίου. Ετσι πρότεινε να αρχίσουν οι εργασίες στον οχυρό περίβολο επιλεκτικά στους τρεις πιο σημαντικούς προμαχώνες και μετά στους υπόλοιπους. Οι προετοιμασίες ξεκίνησαν και χρειάστηκαν 800 εργάτες. Τον Απρίλιο του 1521 οι αρχές του Χάνδακα ανέφεραν στη Βενετία ότι διεξήγοντο εργασίες σε έναν πύργο. Πιθανώς είναι αυτός ο προμαχώνας ο οποίος μέχρι σήμερα ονομάζεται Μαρτινένγκο.

Σε αυτή τη φάση ο Μαρτινέγκο αιφνιδίως αποφάσισε να εγκαταλείψει την Κρήτη. Η Βενετία τότε τοποθέτησε ως μηχανικό τον Αντόνιο Σαρακίνι (Antonio Saracini) ο οποίος συνόδευε τον capitano Τζιοβάννι ντα Κόμο (Giovanni da Como). Ο νέος capitano ασχολήθηκε με τα έργα του φρουρίου στη θάλασσα (Rocca a Mare ή, όπως λέγεται σήμερα, Κούλες). Στο μεταξύ οι εργασίες είχαν επιβραδυνθεί και εξαιτίας μιας επιδημίας πανώλης, διεκόπησαν.

Το 1525, ο capitano generale Τομάζο Μοτσενίγκο (Tomaso Mocenigo) ανέφερε ότι είχε κατασκευαστεί μόνον ένας πύργος-αυτός του Μαρτινέγκο (Martinengo), ενώ πρότεινε να αρκεστούν στην παλαιά βυζαντινή οχύρωση. Ενα χρόνο αργότερα τα έργα σταμάτησαν και ο Αντόνιο Σαρακίνι εγκατέλειψε τον Χάνδακα.

Η Βενετία, ανήσυχη για την καθυστέρηση των οχυρωματικών έργων, έστειλε στην Κρήτη ως γενικό προβλεπτή τον Τζιοβάννι Μόρο (Giovanni Moro), ο οποίος συνοδευόταν από τον Μικέλε Σανμικέλλι (Michele Sanmicheli), τον πιο φημισμένο αρχιτέκτονα στρατιωτικών έργων που διέθετε η Δημοκρατία του Αδρία. Ο Μικέλε Σανμικέλλι έφτασε στην Κρήτη στο τέλος του 1537. Αφού πέρασε πρώτα από τα Χανιά, τη Σούδα και το Ρέθυμνο, κατέληξε στον Χάνδακα το 1538, όπου παρέμεινε μέχρι τον επόμενο χρόνο.

Ο Μικέλε Σανμικέλλι είχε εντολή να βελτιώσει τον σχεδιασμό του οχυρού περιβόλου και να επισπεύσει τα έργα. Αυτός προέβη σε αξιόλογες τροποποιήσεις αλλά δεν άλλαξε τη γενική χάραξη. Στο βορειοανατολικό σημείο της οχύρωσης - την αμμώδη ανατολική παραλία της πόλης - προσέθεσε έναν ακόμη προμαχώνα, τον οποίο σχεδίασε με ευθύγραμμες πλευρές, πρότεινε την οχύρωση του παράκτιου τμήματος της νέας πόλης από τον κόλπο του Δερματά ως το δυτικό άκρο του φρουρίου στον Προμαχώνα Αγίου Πνεύματος και προέβλεψε τη δημιουργία reculate -ένα είδος χαμηλών πλατειών στις οποίες τοποθετούσαν τα μεγάλα πυροβόλα του φρουρίου-στις πλευρές των προμαχώνων.

Με την προσθήκη του βορειοανατολικού προμαχώνα, ο οποίος ονομάστηκε Προμαχώνας Σαμπιονάρα μετατράπηκε όλη η βορειοανατολική πλευρά της οχύρωσης, καθώς καταργήθηκαν οι δύο μικροί κυκλικοί πύργοι και το ευθύγραμμο τμήμα που τους ένωνε. Από τη βόρεια πλευρά του προμαχώνα ο Μικέλε Σανμικέλλι σχεδίασε ένα επίμηκες ευθύγραμμο τμήμα το οποίο ονομάστηκε κορτίνα των Συμβούλων (cortina dei Consiglieri) και είχε κατεύθυνση βορειοδυτική, φθάνοντας ως τον τετράγωνο πύργο που είχαν κτίσει οι Βενετοί κοντά στο λιμάνι τον 14ο αιώνα. Από τη νοτιοανατολική πλευρά του προμαχώνα, ένα άλλο επίμηκες ευθύγραμμο τμήμα, του οποίου το πρώτο τμήμα ονομάσθηκε κορτίνα Μπέμπο και το δεύτερο κορτίνα του Αγίου Φραγκίσκου, έφθανε ως κάτω από το μοναστήρι του Αγίου Φραγκίσκου, περιβάλλοντας έτσι από τα νοτιοανατολικά την παλαιά βυζαντινή οχύρωση.

Με την προσθήκη του βορειοανατολικού προμαχώνα, ο οποίος ονομάστηκε Προμαχώνας Σαμπιονάρα μετατράπηκε όλη η βορειοανατολική πλευρά της οχύρωσης, καθώς καταργήθηκαν οι δύο μικροί κυκλικοί πύργοι και το ευθύγραμμο τμήμα που τους ένωνε.

Στη συνέχεια, ένα ευθύγραμμο τμήμα με μεγάλο μήκος προχωρούσε νοτιοδυτικά και έφθανε στον προμαχώνα Αγίου Ελευθερίου, ο οποίος κατόπιν ονομάστηκε Προμαχώνας Βιττούρι. Από τη νοτιοδυτική πλευρά αυτού του προμαχώνα ξεκινούσε ένα ευθύγραμμο τμήμα που τον ένωνε με την piattaforma Ιησού. Λίγο πιο μπροστά υπήρχε μια πύλη.

Ο Μικέλε Σανμικέλλι πρότεινε να τροποποιηθεί ο πύργος Μαρτινέγκο σε προμαχώνα. Ενα μεγάλο ευθύγραμμο τμήμα προς τα βορειοδυτικά ένωνε τον κυκλικό πύργο Martinengo με την piattaforma Βηθλεέμ. Ενα άλλο τμήμα ένωνε την τελευταία με τον Προμαχώνα Αγίου Αντωνίου. Αυτός ο προμαχώνας ονομάστηκε αργότερα Προμαχώνας Παντοκράτορα. Στη νότια πλευρά αυτού προβλέφθηκε η κατασκευή της Πύλης του Παντοκράτορα. Το τελευταίο ευθύγραμμο τμήμα που συνέδεε τον Προμαχώνα του Αγίου Αντωνίου με τον Προμαχώνα του Αγίου Πνεύματος, ονομάστηκε αργότερα Προμαχώνας του Αγίου Ανδρέα.

Δέκα χρόνια μετά τον Μικέλε Σανμικέλλι, ένας άλλος μηχανικός, ο Τζιάν Τζερόλαμο Σανμικέλλι (Gian Gerolamo Sanmicheli), έλαβε εντολή να σταματήσει στην Κρήτη και να επιθεωρήσει τα οχυρωματικά έργα του Χάνδακα, κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του από την Κύπρο προς τη Βενετία. Εφθασε στην πόλη στις 6 Δεκεμβρίου του 1548 και έμεινε ως τις 3 Ιανουαρίου του 1549. Κατέγραψε με έκθεσή του την πορεία των εργασιών και πρότεινε σχέδια και συμπληρώσεις σε αυτά του Μικέλε Σανμικέλλι. Συγκεκριμένα πρότεινε να τροποποιηθεί μέρος των τειχών, να τελειώσει η εκσκαφή της τάφρου και να οχυρωθεί το παράκτιο τμήμα από τον κόλπο του Δερματά ως τον Προμαχώνα του Αγίου Πνεύματος.

Δεύτερη οικοδομική φάση των τειχών (δεύτερο μισό 16ου αιώνα- πρώτο τέταρτο 17ου αιώνα)

Στις 10 Μαρτίου 1562 η βενετική Σύγκλητος, μετά από σύσκεψη για την πορεία των τειχών στον Χάνδακα, έστειλε στην Κρήτη τον Τζιούλιο Σαβορνιάν (Giulio Savorgnan), στρατιωτικό μηχανικό με τον τίτλο του γενικού διοικητή των τειχών (governatore generale alle fortezze), όπου μαζί με τον αρχηγό του στρατού Ρομπέρτο Μαλατέστα (Roberto Malatesta), θα έπρεπε να εξετάσουν την πορεία των εργασιών σε όλα τα φρούρια του νησιού. Στην αποστολή τους συνόδευε ο ικανός τεχνικός Αντόνιο Ρομπαζόλα (Antonio Robazzola).

Ο Σαβορνιάν έμεινε στην Κρήτη ως την άνοιξη του 1566, όπου αναμόρφωσε πλήρως τον σχεδιασμό του οχυρωματικού περιβόλου και τον

τρόπο κατασκευής του. Συγκεκριμένα σχεδίασε νέα χάραξη για το παράκτιο τμήμα από τον δυτικό μόλο του λιμένα ως τον κόλπο του Δερματά. Το ίχνος του βενετικού τείχους καθορίστηκε έτσι βορειότερα. Οταν πραγματοποιήθηκε αυτή η χάραξη, όσα τμήματα του βυζαντινού τείχους είχαν απομείνει, ενσωματώθηκαν στις επιχωματώσεις του βενετικού τείχους.

Το 1567 ήλθε πάλι στην Κρήτη ο Τζερόλαμο Μαρτινέγκο με εντολή να συνεχιστούν οι εργασίες. Λόγω όμως οικονομικών δυσχερειών οι εργασίες επιβραδύνθηκαν και κατόπιν σταμάτησαν. Τον Οκτώβριο του 1568 η Βενετία έστειλε 10.000 δουκάτα και μετά από ένα χρόνο άλλα 5.000 ώστε να ξαναρχίσουν οι εργασίες. Ετσι, ο capitano generale Φιλίππο Μπραγκαντίν (Filippo Bragadin) άρχισε το 1570 εκ νέου τις εργασίες στο φρούριο. Πάλι όμως κάποια τμήματα έμειναν ημιτελή.

Μετά το τέλος του τέταρτου βενετο-τουρκικού πολέμου, τοποθετήθηκαν στον Χάνδακα δύο μεγάλες προσωπικότητες, ο Λούκα Μικιέλ (Luca Michiel) ως γενικός προβλεπτής και ο Λατίνο Ορσίνι (Latino Orsini) ως γενικός διοικητής. Αμέσως σχηματίστηκαν οι βασικές επιχωματώσεις στο εξωτερικό οχυρό του Αγίου Δημητρίου, ενώ στο μεταξύ δόθηκε εντολή στους δύο αξιωματούχους να παραμείνουν στο νησί.

Γενικά κατά το διάστημα 1578-1582 οι εργασίες προχώρησαν, παρά τις όποιες δυσκολίες. Παρατηρήθηκε συχνή εναλλαγή μηχανικών και τροποποιήσεις σε διάφορα σημεία των τειχών. Το 1592 όμως όλα σταμάτησαν εξαιτίας της επιδημίας πανούκλας που ενέσκηψε.

Την περίοδο 1590-1595 αποπερατώθηκαν πολλά έργα χάρη στην αποτελεσματικότητα του capitano Τζιοβάννι Μπέμπο (Giovanni Bembo). Υπό την καθοδήγησή του κατασκευάστηκαν πολλές επιχωματώσεις στα τείχη, δύο τεράστιοι επιπρομαχώνες, στον Προμαχώνα Μαρτινένγκο και Βιττούρι, και διάφορες επισκευές σε άλλα σημεία. Την εποχή αυτή ολοκληρώθηκε η πύλη του Δερματά η οποία στοίχισε μόνο 100 τσεκίνια, αφού χρησιμοποιήθηκαν χωρικοί αναγκαστικά.

Λίγο αργότερα ο capitano Gian Giacomo Zane αποπεράτωσε τον επιπρομαχώνα Βιττούρι και πρότεινε την κατεδάφιση τμημάτων που είχαν κατασκευασθεί από τον Orsini. Το 1599 ο προβλεπτής Μπενέττο Μόρο επιτάχυνε τις εργασίες για την αποπεράτωση του τεράστιου επιπρομαχώνα Μαρτινένγκο ο οποίος ολοκληρώθηκε το 1601. Επίσης διαμόρφωσε την επιχωμάτωση του Προμαχώνα Σαμπιονάρα χρησιμοποιώντας χώματα από την εκσκαφή του οχυρού του Αγίου Δημητρίου.

Το 1602 ο Αλβίσε Πρίουλι (Alvise Priuli) επέστρεψε στην Κρήτη ως γενικός προβλεπτής για να μελετήσει τα ζητήματα του Προμαχώνα Σαμπιονάρα και του οχυρού του Αγίου Δημητρίου. Μέχρι το τέλος της θητείας του, το 1603, ο Πρίουλι τελείωσε την πύλη Σαμπιονάρα, συμπλήρωσε τον ημιπρομαχώνα των Νεωρίων και προσέθεσε επιχωματώσεις. Τα επόμενα χρόνια συνεχίστηκαν οι επεμβάσεις στον οχυρωματικό περίβολο, με σκοπό να καταστεί ισχυρότερος, με την εναλλαγή μηχανικών και αρχιτεκτόνων.

Η σύγχρονη όψη της Πύλης του Παντοκράτορα, ή αλλιώς Χανιώπορτα.

Προμαχώνας βορειοδυτικά του τείχους του Χάνδακα (φωτ. Γεώργιος Τ. Τσερεβελάκης).

Τρίτη οικοδομική φάση των τειχών (1642-1669)

Το διάστημα 1642-1646 χαρακτηρίστηκε από την προσπάθεια των Βενετών να αναπληρώσουν τις ελλείψεις του κυρίως οχυρωματικού περιβόλου και να κατασκευάσουν οχυρώσεις έξω από την τάφρο. Τον Απρίλιο του 1646, ο Ολλανδός μηχανικός Φραντσέσκο Βαν Βερτ (Francesco Van Wert), ο οποίος είχε προσληφθεί για τα φρούρια του Βασιλείου Κρήτης, σχεδίασε έναν χάρτη διαιρεμένο σε τέσσερα τμήματα και περιελάμβανε την πρόοδο των τεσσάρων προηγούμενων χρόνων.

Μέχρι την έλευση του τουρκικού στρατού και τον πρώτο αποκλεισμό του φρουρίου, το καλοκαίρι του 1647, είχαν αποπερατωθεί πολλά συμπληρωματικά έργα στην περίμετρο των εξωτερικών οχυρώσεων. Ο Βαν Βερτ άρχισε να κατασκευάζει έναν επιπρόσθετο πύργο, την opera a corna Moceniga, η οποία ονομάστηκε έτσι προς τιμήν του Alvise Mocenigo. Το έργο του δεν πρόλαβε να το ολοκληρώσει διότι φονεύθηκε από τους Τούρκους ενώ εργαζόταν στη νότια πλευρά του Προμαχώνα Βιττούρι. Ο μηχανικός Φιλίππο Μπεσσέτι ντι Βερνέντα (Filippo Besseti di Verneda), μετά την επίθεση των Τούρκων το 1648, επιδιόρθωσε τις ζημιές και αναδιαμόρφωσε

την οχύρωση Μοτσενίγκα (opera Moceniga). Από τον Μάρκο Μολίν (Marco Molin) εξάλλου, διαμορφώθηκε η οχύρωση Molina, στη βόρεια πλευρά του οχυρού του Αγίου Δημητρίου. Λίγο αργότερα έγιναν τροποποιήσεις στην οχύρωση Μολίνα (opera Molina) από τον μηχανικό Καστελλάνι (Castellani) και το οχυρό ονομάστηκε οχύρωση Καστελλάνα.

Κατά το διάστημα 1664-1666, όταν provveditore generale ήταν ο Αντόνιο Πρίουλι (Antonio Priuli), ο μηχανικός Τζιοβάννι Μπέλλι (Giovanni Belli) κατασκεύασε την οχύρωση Πρίουλα εμπρός από την αιχμή του Προμαχώνα Βιττούρι. Το 1667 κατασκευάστηκε από τον επόμενο γενικό προβλεπτή Αντόνιο Μπαρμπάρο ένας επιπρομαχώνας επάνω στον ημιπρομαχώνα των Νεωρίων προκειμένου να ενισχυθεί η άμυνα του Προμαχώνα Σαμπιονάρα.

Εκτός από τα παραπάνω, κατασκευάστηκαν πολλά άλλα εξωτερικά οχυρά, τα οποία είχαν σκοπό να ενισχύσουν την οχύρωση εκεί όπου οι Τούρκοι ενέτειναν τις επιθέσεις τους. Στα δύο τελευταία χρόνια της πολιορκίας από τους Τούρκους, κατασκευάστηκε βόρεια του Προμαχώνα Σαμπιονάρα το κυκλικό τείχος Ντολφίνα (Dolphina) που κατέληγε στον μικρό πύργο Πρίουλα (Priula). Μπροστά από την έξοδο της Πύλης του Αγίου Ανδρέα διαμορφώθηκε η οχύρωση Σκοτσέζε. Ανάμεσα στα δύο αυτά οχυρά κατασκευάστηκε ένα εξωτερικό οχύρωμα που έλαβε το όνομα του στρατηγού Τζιόρτζο Φεντερίκο Σπαρρ (Giorgio Federico Sparr). Μέσα στην τάφρο έγιναν ειδικές βοηθητικές κατασκευές με σκοπό να διευκολύνουν τη φρουρά του οχυρού.

Οι πύλες κατασκευάζονταν εκεί όπου θεωρείτο απολύτως απαραίτητο και συνέδεαν την οχυρωμένη πόλη με την ύπαιθρο.

ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΔΟΜΗΣΗΣ

Η ενετική οχύρωση του Χάνδακα αποτελείται από όγκους επιχωματώσεων κατάλληλα διαμορφωμένους, η εξωτερική παρειά των οποίων επενδύθηκε και συγκρατήθηκε με ισχυρή τοιχοποιία. Χρησιμοποιήθηκαν αργιλικά χώματα, ντόπιος πωρόλιθος και ασβέστης.

Οι επιχωματώσεις σχηματίστηκαν από την εκσκαφή της τάφρου. Για τη δημιουργία επιχωματώσεων στη βορειοανατολική πλευρά του φρουρίου χρησιμοποιήθηκαν χώματα από τη μείωση του ύψους του λόφου του Αγίου Δημητρίου και επίσης από τις εκσκαφές της στάθμης του λιμένα. Οι επιχωματώσεις διαστρώθηκαν και συμπυκνώθηκαν με μεγάλη σχολαστικότητα. Τα χώματα τοποθετούνταν κατά στρώσεις, καταβρέχονταν αρκετά και τα κτυπούσαν με ξύλινα έμβολα. Ανάμεσα στις στρώσεις κατασκευάζονταν αγωγοί για την αποχέτευση των ομβρίων υδάτων, οι οποίοι οδηγούσαν τα νερά έξω από το σώμα των επιχωματώσεων, όπου υπήρχαν οπές γι' αυτά. Με τον τρόπο αυτό οι Βενετοί πέτυχαν να εξασφαλίσουν σταθερότητα των τειχών ώστε να μοιάζουν με έναν ισχυρό περιμετρικό λόφο.

Για την κατασκευή των λίθινων επενδύσεων των τειχών χρησιμοποιήθηκε ο πωρόλιθος. Το υλικό αυτό το εξασφάλιζαν οι Βενετοί από τα λατομεία του Κατσαμπά. Συγχρόνως, από την περιοχή Ρογδιά του σημερινού Ηρακλείου μεταφέρθηκαν μεγάλες ποσότητες λίθων. Από τη Χερσόνησο επίσης μεταφέρθηκαν σημαντικές ποσότητες λίθων και από την Κνωσό ερείπια τα οποία βοήθησαν πολύ λόγω της ημικατεργασμένης μορφής τους. Ετοιμες πέτρες λάμβαναν οι Βενετοί και από τις κατεδαφίσεις σπιτιών. Ακόμα, το νησάκι της νήσου Δία (Ντία) προμήθευε μεγάλους ογκόλιθους για την κατασκευή του Φρουρίου στη θάλασσα (Κούλες).

Η εξωτερική επιφάνεια των τειχών αποτελείται από ξεστούς λίθους, σχεδόν τετράγωνους, με διαστάσεις 0,20 x 0,25 x 0,25μ., ενώ με λίθους μεγαλύτερων διαστάσεων έχουν ενισχυθεί οι βάσεις των προμαχώνων και οι ακμές των επιμέρους τμημάτων της οχύρωσης. Σε αρκετά σημεία της επιφάνειας έχει γίνει χρήση πολύ μικρών λίθων, οι οποίοι τοποθετήθηκαν σφηνοειδώς ανάμεσα στους μεγαλύτερους δόμους. Ως συνδετικό υλικό χρησιμοποιήθηκε αστρακάσβεστος. Ο κύριος κορμός της τοιχοποιίας κατασκευάστηκε από λίθους κτισμένους κατά στρώσεις. Τα επίπεδα των στρώσεων διαμορφώθηκαν κάθετα στο κεκλιμένο επίπεδο της εξωτερικής παρειάς της λίθινης επένδυσης. Η λίθινη επένδυση είχε στη βάση της μεγάλο πλάτος, που κυμαινόταν από 5,22 ως 8,70 μ. Το πλάτος αυτό μειωνόταν για να καταλήξει στο άνω τμήμα 1,74 μ.

Οι Βενετοί δεν αντιμετώπισαν ιδιαίτερα προβλήματα σε ό,τι αφορά την προμήθεια δομικών λίθων, ογκολίθων και ασβέστη. Τα υλικά αυτά υπήρχαν σε αφθονία στην περιοχή, όμως υπήρχε το πρόβλημα της μεταφοράς τους στα εργοτάξια. Υπήρχαν όμως προβλήματα όσον αφορά την εξεύρεση προϊόντων σιδήρου και ξυλείας. Οι αξιωματούχοι του Χάνδακα ζητούσαν επίμονα από τη Βενετία να τους τα στείλει. Η «Γαληνοτάτη» όμως συνήθως καθυστερούσε, με αποτέλεσμα την επιβράδυνση των εργασιών.

ΟΙ ΠΥΛΕΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΩΝ ΦΡΟΥΡΙΑΚΩΝ ΠΕΡΙΒΟΛΩΝ ΤΟΥ ΧΑΝΔΑΚΑ

Οι πύλες μιας οχύρωσης αποτελούσαν τα πιο ευάλωτα τμήματά της, γι' αυτό οι θέσεις τους θα έπρεπε να επιλέγονται με μεγάλη προσοχή. Ο αριθμός των πυλών σε ένα φρούριο ήταν περιορισμένος και προστατεύονταν με πρόσθετα αμυντικά έργα. Οι πύλες κατασκευάζονταν εκεί όπου θεωρείτο απολύτως απαραίτητο και συνέδεαν την οχυρωμένη πόλη με την ύπαιθρο.

Στην αρχαιότητα και στα χρόνια του Μεσαίωνα, πριν από τη διάδοση των πυροβόλων όπλων, δεν θεωρείτο ορθό οι κύριοι δρόμοι της υπαίθρου να καταλήγουν ακριβώς εμπρός από τις πύλες του φρουρίου. Αυτοί έπρεπε να χαράζονται με τέτοιον τρόπο, ώστε όπως προσέγγιζαν οι εχθροί το φρούριο, να προχωρούν με στραμμένο το δεξιό πλευρό προς τα τείχη. Αυτή η αναπόφευκτη κίνηση θα έδινε το πλεονέκτημα στους αμυνόμενους να τους πλήξουν με μεγαλύτερη άνεση.

Μέχρι το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα οι πύλες των φρουρίων ετοποθετούντο στο μέσο των μεταπύργιων τμημάτων. Κατά την Αναγέννηση οι πύλες κατασκευάζονταν ανάμεσα σε δύο ισχυρούς πύργους οι οποίοι τις προστάτευαν με τα πυρά τους. Η μετακίνηση ανθρώπων και ζώων εξασφαλιζόταν με κινητές γέφυρες, τις οποίες έθετε σε λειτουργία η φρουρά του οχυρού.

Στον Χάνδακα οι οχυροί περίβολοι που προστάτευαν την πόλη κατά την α' βυζαντινή περίοδο και κατά την Αραβοκρατία διέθεταν πύλες, οι οποίες όμως δεν μπορούν να προσδιοριστούν, εξαιτίας του ότι δεν υπάρχουν κάποιες τεκμηριωμένες αναφορές. Οι πρώτες αποσπασματικές πληροφορίες αφορούν την οχύρωση της β' βυζαντινής περιόδου. Αυτός ο οχυρός περίβολος είχε πέντε κύριες πύλες εισόδου και εξόδου για τους στρατιώτες και τους πολίτες. Οι πύλες του βυζαντινού φρουρίου προστατεύονταν από παρακείμενους πύργους. Μετά τις μετατροπές των Βενετών και τις εκτεταμένες καταστροφές του βυζαντινού περιβόλου δεν διασώθηκε τίποτε. Οι Βενετοί, κατά το β' μισό του 15ου αιώνα, ενίσχυσαν τον παλαιό βυζαντινό περίβολο και ανασκεύασαν με τέτοιον τρόπο τις πύλες ώστε να ανταποκρίνονται στις νέες αμυντικές ανάγκες.

Στον νέο ενετικό οχυρό περίβολο, κατά την περίοδο πριν από το 1562, διαμορφώθηκαν τρεις πύλες. Η πρώτη πύλη τοποθετήθηκε προς δυσμάς, στην αρχή της σημερινής λεωφόρου Καλοκαιρινού. Αρχικά ονομαζόταν πύλη του Αγίου Αντωνίου και στη συνέχεια μετονομάστηκε Πύλη του Παντοκράτορα ή Πύλη των Χανίων (σημερινή Χανιώπορτα). Ο οδικός άξονας προς νότον - σημερινή οδός Εβανς - καθόρισε τη δεύτερη πύλη που ονομάστηκε πύλη του Ιησού (σημερινή Καινούργια Πόρτα). Η τρίτη πύλη εξασφάλιζε την επικοινωνία της πόλης προς τα ανατολικά. Κατασκευάστηκε εκεί ένας βυζαντινός πύργος, αλλά σήμερα είναι άγνωστο ποια ήταν η μορφή ή το μέγεθός του.

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΜΕΓΑΛΕΣ ΠΥΛΕΣ ΤΟΥ ΧΕΡΣΑΙΟΥ ΤΕΙΧΟΥΣ

Οι πύλες μέσα από τις οποίες μετακινείτο ο πληθυσμός, έχουν πολλά κοινά λειτουργικά, αρχιτεκτονικά και μορφολογικά στοιχεία. Οι τρεις μεγάλες πύλες είναι: α) Πύλη του Αγίου Γεωργίου, β) Πύλη του Παντοκράτορα και γ) Πύλη του Ιησού.

Οι πύλες του Παντοκράτορα και του Ιησού κατασκευάστηκαν στις επιχωματώσεις των ευθύγραμμων τμημάτων λίγο πριν από την κατάληξή τους στο «γύρισμα» (fianco) του προμαχώνα, ενώ η τρίτη, η Πύλη του Αγίου Γεωργίου - η οποία κατασκευάστηκε το διάστημα 1562-1566 - διαμορφώθηκε στο βόρειο άκρο του Προμαχώνα Βιττούρι. Η έξοδος των πυλών από την πόλη προς την ύπαιθρο καλυπτόταν από τα πυρά του παρακείμενου προμαχώνα και από την κοντινή χαμηλή πλατεία του προμαχώνα.

Και στις τρεις πύλες ένας επιμήκης θολοσκεπής διάδρομος, κατασκευασμένος εγκάρσια στις επιχωματώσεις, εξασφάλιζε τη διέλευση ανθρώπων, ζώων και κάρων. Οι προσόψεις των πυλών απέκτησαν μνημειακή μορφή. Μάλιστα, οι πύλες του Παντοκράτορα και του Ιησού θεωρούνται από τα σημαντικότερα έργα της ώριμης Αναγέννησης και του μανιερισμού στην Κρήτη. Οι δύο αυτές πύλες αποδίδονται στον Μικέλε Σανμικέλλι διότι κατασκευάστηκαν υπό την επίβλεψή του και ολοκληρώθηκαν μετά την αποχώρηση του αρχιτέκτονα από το νησί. Η πρόσοψη της τρίτης πύλης του Αγίου Γεωργίου, δεν σώζεται διότι κατεδαφίστηκε το 1917. Και αυτή είναι έργο της εποχής του μανιερισμού και αποδίδεται στον αρχιτέκτονα Τζούλιο Σαβορνιάν (Giulio Savorgnan). Για λόγους προστασίας του φρουρίου, οι τρεις μεγάλες πύλες άνοιγαν με την ανατολή του ηλίου και έκλειναν με τη δύση του. Ο έλεγχος της μετακίνησης του πληθυσμού και η φρούρηση των πυλών, είχαν ανατεθεί σε στρατιωτικά σώματα Ιταλών μισθοφόρων (milizia italiana). Οι παράπλευροι χώροι των πυλών χρησίμευαν ως αποθήκες όπλων και πολεμοφοδίων και ως χώροι παραμονής της φρουράς.

ΟΙ ΠΥΛΕΣ ΤΟΥ ΠΑΡΑΚΤΙΟΥ ΤΕΙΧΟΥΣ

Πρόκειται για την Πύλη του Αγίου Ανδρέα, την Πύλη του Δερματά, την Πύλη του Μόλου,

α

β

γ

Οι προσόψεις των τριών κυρίων πυλών του Χάνδακα. α) Η Πύλη του Ιησού, β) Η Πύλη του Παντοκράτορα, γ) Η Πύλη του Αγίου Γεωργίου.

Η βορειοανατολική πύλη του Κούλε (φωτ. Γεώργιος Τ. Τσερεβελάκης).

την Πύλη των Νεωρίων και την Πύλη της Σαμπιονάρα. Οι πύλες αυτές είχαν μικρές διαστάσεις και λιτή αρχιτεκτονική διάρθρωση.

Η πύλη του Αγίου Ανδρέα κατασκευάστηκε στη βορειοανατολική πλευρά του ομώνυμου προμαχώνα. Οι Τούρκοι την ονόμαζαν Γιουρούς Καπουσί. Σήμερα η πύλη έχει κατεδαφιστεί αλλά σώζεται μόνο ένα μικρό τμήμα της τοιχοποιίας. Η πύλη του Δερματά κατασκευάστηκε για να ενώσει την πόλη με τον μικρό αμμώδη όρμο του Δερματά και ολοκληρώθηκε το 1595. Σήμερα σώζεται η είσοδος της πύλης ανακατασκευασμένη, καθώς και ο επιμήκης διάδρομος που οδηγεί προς την άμμο του όρμου. Η πύλη του Μόλου εξασφάλιζε την επικοινωνία της πόλης με τον λιμένα της. Αυτή ήταν πύλη του περιβόλου της δεύτερης βυζαντινής περιόδου και μετά το 1566 ενισχύθηκε με θολοσκεπή κατασκευή. Κοντά στην πύλη υπήρχε φυλάκιο όπου λειτουργούσαν οι εγκαταστάσεις του τελωνείου. Κατά την Τουρκοκρατία η πύλη συνέχισε να εξυπηρετεί την πόλη. Καταστράφηκε από φωτιά κατά τη διάρκεια των τραγικών γεγονότων της 25ης Αυγούστου 1898.

Η δεύτερη σε μέγεθος πύλη του λιμένα, η πύλη των Νεωρίων, κατασκευάστηκε από τους Βενετούς 80 μέτρα νοτιοανατολικά της πύλης του Μόλου. Η ανάγκη για την κατασκευή πύλης προέκυψε κατά τον 15ο αιώνα μετά την κατασκευή του πρώτου συγκροτήματος νεωρίων. Η πύλη αυτή κατεδαφίστηκε στις αρχές του 20ού αιώνα.

Στην οχύρωση της πόλης, εκτός από τις πύλες που εξυπηρετούσαν την κίνηση των πολιτών και του στρατού, υπήρχαν πολλές πύλες με αποκλειστικά στρατιωτική χρήση. Μέσω αυτών πραγματοποιείτο η διέλευση των στρατιωτικών σωμάτων και η επικοινωνία μεταξύ των διαφόρων τμημάτων του φρουρίου. Επίσης στην περιοχή του λιμένα, δημιουργήθηκαν κατά την τελευταία περίοδο της βενετοκρατίας, πυλίδες περιορισμένου μεγέθους οι οποίες εξυπηρετούσαν την επικοινωνία μεταξύ των χώρων των νεωρίων με την πόλη και την ανατολική αμμώδη παραλία. Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του Χάνδακα από τους Τούρκους, οι αμυνόμενοι έκλεισαν την έξοδο των πολιτικών πυλών, διατηρώντας σε χρήση μόνο τις στρατιωτικές πύλες του χερσαίου τείχους.

Η ΤΕΛΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΟΧΥΡΟΥ ΠΕΡΙΒΟΛΟΥ

Το σχήμα του οχυρού περιβόλου θυμίζει ισοσκελές τρίγωνο, του οποίου η βάση είναι το βόρειο παραθαλάσσιο τμήμα και η γωνία των σκελών είναι η αιχμή του Προμαχώνα Μαρτινένγκο.

Το κύριο κατασκευαστικό στοιχείο του φρουρίου είναι οι τεράστιες επιχωματώσεις οι οποίες, σαν περιμετρικός λόφος περιέβαλλαν την πόλη. Οι χωμάτινοι αυτοί όγκοι προς το εσωτερικό της πόλης ήταν διαμορφωμένοι σε πρανές με ήπια κλίση, ενώ προς την εξωτερική πλευρά είχαν διαμορφωθεί με έντονη κλίση. Την εξωτερική επιφάνεια των επιχωματώσεων συγκρατούσε ισχυρή λίθινη επένδυση με κεκλιμένη την εξωτερική της παρειά (scarpa). Το ίδιο ακριβώς ισχύει και για το παράκτιο τείχος. Τόσο το τμήμα που αντιστοιχεί στην παλαιά πόλη, από τον δυτικό μόλο του λιμένα ως τον κόλπο του Δερματά, όσο και εκείνο που αντιστοιχεί στη νέα, από τον κόλπο του Δερματά ως το δυτικό άκρο της οχύρωσης, έχουν διαμορφωθεί με επιχωματώσεις μικρότερου όγκου από εκείνες της χερσαίας οχύρωσης που επενδύθηκαν προς την εξωτερική πλευρά με λίθινη κατασκευή.

Με τις επιχωματώσεις δημιουργήθηκε ένα μεγάλο πολύγωνο. Στις ακμές αυτού του πολυγώνου κατασκευάστηκαν οι προμαχώνες (baluardi), οι οποίοι συνδέονταν μεταξύ τους με ευθύγραμμα τμήματα τείχους (cortine).

Στην περίμετρο της οχύρωσης δεσπόζουν επτά επιβλητικοί προμαχώνες:

- Ο Προμαχώνας Σαμπιονάρα
- Ο Προμαχώνας Βιττούρι
- Ο Προμαχώνας Ιησού
- Ο Προμαχώνας Μαρτινένγκο
- Ο Προμαχώνας Βηθλεέμ
- Ο Προμαχώνας Παντοκράτορα
- Ο Προμαχώνας Αγίου Ανδρέα

Στον οχυρό περίβολο υπήρχε ακόμη μία κατασκευή με τη μορφή ημιπρομαχώνα, ο ημιπρομαχώνας των Νεωρίων (Arsenali), με τον οποίο το χερσαίο τείχος ενωνόταν με την περιοχή του λιμένα.

Επάνω στο ισόπεδο των τειχών κατασκευάστηκαν επιπρομαχώνες (cavalieri), με σκοπό να αυξηθεί η δυνατότητα κατόπτευσης της γύρω περιοχής από τους αμυνόμενους. Οι κύριοι επιπρομαχώνες ήταν τρεις: στον Προμαχώνα Σαμπιονάρα κατασκευάστηκε ο επιπρομαχώνας Τζάνε, στον Προμαχώνα Μαρτινέγκο ο ομώνυμος επιπρομαχώνας και στον Προμαχώνα Βιττούρι ο ομώνυμος επίσης. Την τελευταία περίοδο της πολιορκίας διαμορφώθηκε ένας ακόμη, ο επιπρομαχώνας Μπάρμπαρο, επάνω από αυτόν των Νεωρίων. Το οχυρωματικό πολύγωνο περιέβαλλε μια τάφρος η οποία δημιουργήθηκε από τις εκσκαφές των χωμάτων που χρησιμοποιήθηκαν για να σχηματιστούν οι επιχωματώσεις του περιμετρικού χωμάτινου λόφου. Η τάφρος του Χάνδακα ήταν ξηρή και είχε σχεδιαστεί ώστε να μη πλημμυρίζει με νερό. Στην απέναντι από το τείχος

πλευρά κατέληγε σε κατακόρυφο πρανές, επενδυμένο με τοιχοποιία από ημίξεστη αργολιθοδομή.

Το οχυρωματικό πολύγωνο και η τάφρος εμπρός από αυτό συνέθεταν τον κύριο οχυρωματικό περίβολο. Εξω από την τάφρο, τα τελευταία χρόνια πριν από την πολιορκία του Χάνδακα από τους Τούρκους, αλλά και κατά τη διάρκειά της, οι Βενετοί κατασκεύασαν ένα σύστημα εξωτερικών οχυρωματικών έργων το οποίο χρησίμευε ως προωθημένη γραμμή άμυνας και επίθεσης για τους υπερασπιστές του φρουρίου.

Ενα σημαντικό επίτευγμα που αξίζει να αναφερθεί είναι το κάστρο που ονομάζεται Κούλες και βρίσκεται στο δυτικό τμήμα του μόλου, στην είσοδο του βενετικού λιμανιού του Χάνδακα. Αυτό ονομαζόταν Rocco a Mare και μετά την τουρκική κατάκτηση ονομάστηκε Su- Kulesi. Θεμελιώθηκε την τρίτη δεκαετία του 16ου αιώνα και η κάτοψή του κάλυπτε επιφάνεια 3.600 τ.μ. Η κάτοψη του φρουρίου στη θάλασσα έχει τη μορφή ενός τετραπλεύρου με ένα έντονα προβαλλόμενο τμήμα, σε σχήμα ημικυκλίου στη βορειοανατολική πλευρά. Η δόμηση έχει γίνει από ισχυρή τειχοποιία. Η είσοδος του φρουρίου ανοίχθηκε στη δυτική πλευρά. Η ισχύς του φρουρίου είχε επικεντρωθεί στο ισόγειο, καθώς μεγάλες κανονιοθυρίδες είχαν ανοιχθεί στα εξωτερικά τοιχώματα. Το δάπεδό τους ήταν κατωφερικό και η οροφή τους καλυπτόταν με θόλο. Επίσης στο ισόγειο υπήρχε μια μεγάλη δεξαμενή νερού, μια φυλακή και διάφοροι αποθηκευτικοί χώροι τροφίμων και πολεμοφοδίων. Με την πάροδο των χρόνων το κάστρο Κούλες κατέστη το χαρακτηριστικότερο σημείο του Χάνδακα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ολόκληρος ο οχυρωματικός περίβολος ο οποίος διαμορφώθηκε από τη δεύτερη κυρίως βυζαντινή περίοδο ως τα μέσα του 17ου αιώνα, αποτέλεσε και αποτελεί ένα από τα αριστουργήματα της μνημειακής φρουριακής αρχιτεκτονικής στην περιοχή της Μεσογείου. Πολλοί μηχανικοί και εκατοντάδες εργάτες εργάστηκαν για την αποπεράτωση ενός τόσο κολοσσιαίου τείχους. Η κατασκευή πραγματοποιήθηκε σταδιακά, αργά και σταθερά, παρά τις όποιες δυσχέρειες που πιθανώς αντιμετώπιζαν οι Βενετοί λόγω οικονομικής δυσπραγίας ή συχνών πολέμων με τους Τούρκους. Πάντως γενικά το φρούριο του Χάνδακα απέδειξε την τρομακτική του ισχύ και τον καλομελετημένο σχεδιασμό του, αφού κατά την πολιορκία του από τους Τούρκους υπέστη σφοδρούς κανονιοβολισμούς και υπονομεύσεις των τειχών και παρόλα αυτά αγκίστρωσε το τουρκικό εκστρατευτικό σώμα επί εικοσιένα χρόνια μέχρι την κατάληψή του το 1669.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(1) Σπ. Θεοτόκης: ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ, Ι-ΙΙ, Αθήναι, 1933.

(2) Στ. Σπανάκης: ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, τόμος VI, Ηράκλειο, 1976.

(3) H. Noiret: DOCUMENTS INEDITS POUR A L' HISTOIRE DE LA DOMINATION VENITIENNE EN CRETE, DE 1380 A 1485, Paris, 1893.

(4) Μ.Ι. Μανούσακας: ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΝΟΤΑΡΙΑΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ (1374- 1446) ΑΠΟ ΤΑ ΑΤΤΙ ΑΝΤΙCHI ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΤΟΥ ΔΟΥΚΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ, Θησαυρίσματα 3, 1965.

(5) Ι.Γ. Γιαννόπουλος: Η ΚΡΗΤΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟ ΒΕΝΕΤΟΤΟΥΡΚΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ (1570-1571), Αθήνα, 1978.

(6) Ν. Ζουδιανός: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΕΠΙ ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ, Αθήναι, 1960.

(7) Χρ. Μαλτέζου: Η ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΚΡΗΤΗ, ΙΕΕ Θ', 1979.

(8) Στ. Αλεξίου: ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΚΑΙ Η ΖΩΗ ΤΟΥ ΣΤΟΝ ΙΣΤ' ΚΑΙ ΙΖ' ΑΙΩΝΑ, Κρητικά Χρονικά 19, 1965.

(9) Στ. Ξανθουδίδης: ΧΑΝΔΑΞ- ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ, έκδ. β', Ηράκλειον, 1964.

(10) G. Gerola: MONUMENTI VENETI NELL' ISOLA DI CRETA, I-IV, 1905-1932.

(11) Χρυσούλα Τζομπανάκη: ΧΑΝΔΑΚΑΣ: Η ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΤΑ ΤΕΙΧΗ, Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, Αθήνα, 1996.

(12) Χρυσούλα Τζομπανάκη: ΕΝΕΤΙΚΕΣ ΟΧΥΡΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ: ΟΙ ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ, Ιδρυμα Αναστάσιος Λεβέντης, Λευκωσία, 1998.

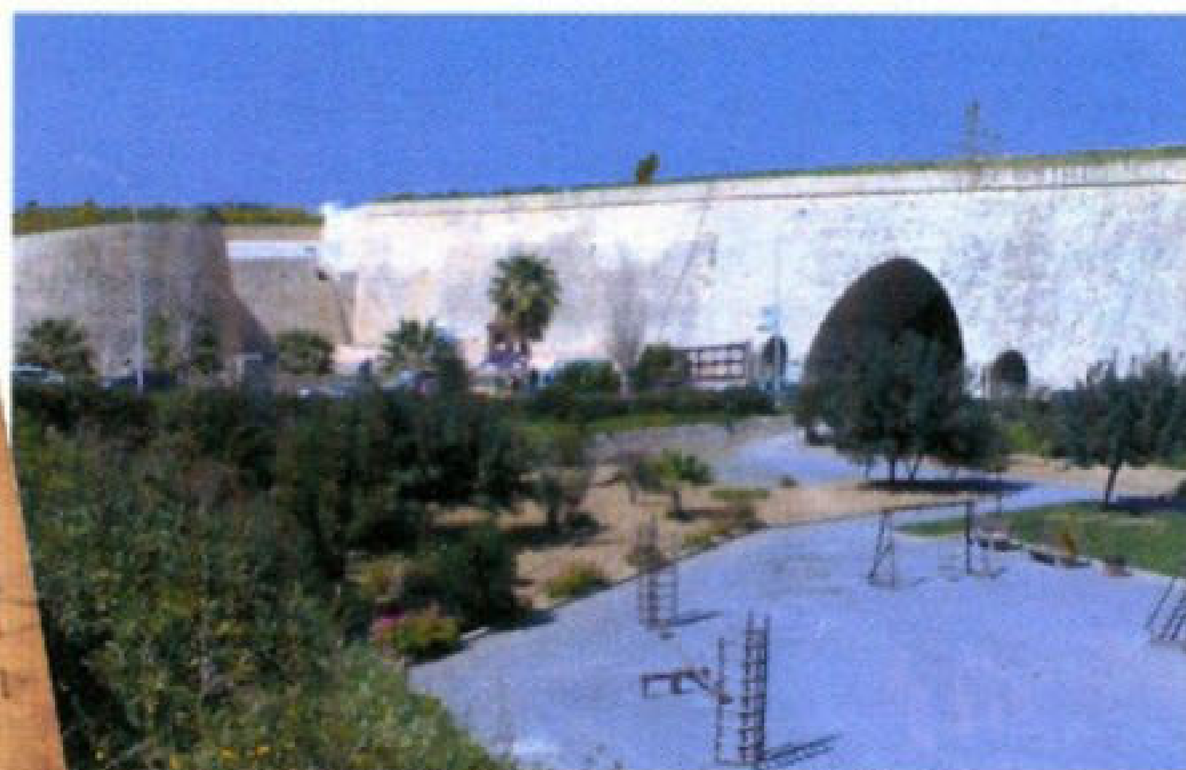

Αποψη βενετικού νεωρίου (φωτ. Γεώργιος Τ. Τσερεβελάκης).

Μερική άποψη του παράκτιου τμήματος των τειχών του Χάνδακα (φωτ. Γεώργιος Τ. Τσερεβελάκης).

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΕ ΤΟΥΣ ΒΕΝΕΤΟΥΣ ΕΙΝΑΙ ΑΔΥΝΑΤΟ ΝΑ ΕΡΕΥΝΗΘΟΥΝ ΣΕ ΕΝΑ ΕΝΙΑΙΟ ΠΛΑΙΣΙΟ, ΤΟ ΟΠΟΙΟ ΘΑ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ. ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΣΑΦΩΣ ΚΟΙΝΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΟΥ ΑΠΑΝΤΩΝΤΑΙ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΥΤΕΣ. ΓΙΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ, Ο ΚΟΙΝΟΣ ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΠΟΥ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΑΝ ΟΙ ΒΕΝΕΤΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΥΠΗΚΟΟΙ ΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΠΕΚΤΑΤΙΚΕΣ ΒΛΕΨΕΙΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΕΙΝΑΙ ΕΝΑ ΤΕΤΟΙΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ. ΕΙΝΑΙ, ΕΠΟΜΕΝΩΣ, ΟΡΘΟΤΕΡΟ ΝΑ ΕΡΕΥΝΩΝΤΑΙ ΞΕΧΩΡΙΣΤΑ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΒΕΝΕΤΩΝ ΜΕ ΤΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΟΠΟΥΣ ΓΗΓΕΝΕΙΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥΣ, ΟΙ ΟΠΟΙΟΙ ΥΠΗΡΞΑΝ ΥΠΗΚΟΟΙ ΤΟΥΣ. ΑΥΤΟ ΙΣΧΥΕΙ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΕΙΝΑΙ Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΚΡΗΤΙΚΟΥΣ, ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΩΝ, ΓΕΓΟΝΟΣ ΠΟΥ ΕΠΙΒΕΒΑΙΩΝΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΘΕΣΗ ΠΟΥ ΣΥΝΕΤΑΞΕ ΤΟΝ ΙΟΥΝΙΟ ΤΟΥ 1602 Ο ΜΠΕΝΕΤΟ ΜΟΡΟ, ΓΕΝΙΚΟΣ ΠΡΟΒΛΕΠΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ: «...ΚΑΙ ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΔΕΙΧΝΕΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΤΟΝ ΣΕΒΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟ ΔΟΓΜΑ ΕΙΝΑΙ Η ΟΜΟΨΥΧΗ ΕΥΣΕΒΕΙΑ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟ, ΣΤΗΝ ΕΟΡΤΗ ΤΟΥ ΟΠΟΙΟΥ ΣΥΡΡΕΟΥΝ ΑΥΤΟΙ ΟΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΙ ΣΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥ...ΣΤΑ ΣΦΑΚΙΑ ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΛΟΙ ΑΠΟ ΑΥΤΟΥΣ ΠΟΥ ΑΠΟ ΕΥΛΑΒΕΙΑ ΠΡΟΣ ΑΥΤΟΝ (ΤΟΝ ΑΓΙΟ) ΔΙΝΟΥΝ Τ' ΟΝΟΜΑ ΤΟΥ ΣΤΟΥΣ ΓΙΟΥΣ ΤΟΥΣ».

Το βορειοδυτικό τείχος του Χάνδακα (φωτ. Γεώργιος Τ. Τσερεβελάκης).

Το φρούριο του Κούλε δεσπόζει ακόμη και σήμερα στο λιμάνι του Ηρακλείου (φωτ. Γεώργιος Τ. Τσερεβελάκης).

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΕ ΤΟΥΣ ΒΕΝΕΤΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΚΡΗΤΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Χ. ΚΟΥΦΟΓΙΩΡΓΟΣ
Φιλόλογος – Ιστορικός, M.A. Μεσαιωνικών Σπουδών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Η αναγκαστική συμβίωση Κρητικών - Βενετών αναμφισβήτητα επηρέασε και τις δύο πλευρές σε πολλά επίπεδα: στον τρόπο ζωής, στη γλώσσα, στα έθιμα, στην κοινωνική ζωή και στην οικονομία. Οι Κρητικοί, όπως είναι φυσικό, επεδίωξαν τη βελτίωση της οικονομικής και κοινωνικής τους θέσης με κάθε τρόπο, είτε προσφέροντας τις υπηρεσίες τους - κυρίως σε πολεμικές περιόδους - είτε διεκδικώντας δυναμικά τα δικαιώματά τους με παραστάσεις, διαπραγματεύσεις ή και ακόμα επαναστάσεις. Οι Βενετοί, από την πλευρά τους, προσπάθησαν να εδραιώσουν την παρουσία τους στο νησί, είτε κάνοντας παραχωρήσεις, είτε τηρώντας άτεγκτη στάση απέναντι στα αιτήματα των κατοίκων του νησιού. Η πολιτική που ακολούθησαν ήταν προέκταση της γενικότερης στάσης που τηρούσε η Βενετία σε θέματα που σχετίζονταν με τις αποικίες της. Οσο οργανωμένη κι αν ήταν η εξωτερική πολιτική των Βενετών δεν κατόρθωνε πάντα να κατευνάσει τη δυσαρέσκεια των υπηκόων της, με αποτέλεσμα να έρχεται αντιμέτωπη με επαναστάσεις και να διακυβεύεται η επικυριαρχία της στην Κρήτη. Ενα σημείο τριβής ήταν οι σχέσεις των Βενετών ευγενών της Κρήτης με τους Κρητικούς ευγενείς και τον απλό λαό. Οι μεταξύ τους έριδες αποτελούσαν μεγάλο πρόβλημα για τη «Γαληνότατη Δημοκρατία», όπως προκύπτει από την έκθεση που χρονολογείται στα μέσα Απριλίου του 1589 και φέρει την υπογραφή του Ζουάνε Μοντσενίγο, ενός άλλου Γενικού Προβλεπτή του νησιού.

Η κοινωνική διαστρωμάτωση στην Κρήτη ακο-

λούθησε το βενετικό φεουδαρχικό σχήμα που εφαρμόστηκε σε όλες τις βενετοκρατούμενες περιοχές. Η πρώτη τάξη στελεχωνόταν από ευγενείς (nobili) και από κατόχους της ιδιότητας του Βενετού πολίτη (cittadini), η δεύτερη από αστούς (civili ή cittadini), η τρίτη περιελάμβανε τον απλό λαό (popolari) και η τέταρτη τους αγροτικούς πληθυσμούς (villani, contadini).

Στα τοπικά συμβούλια που λειτουργούσαν στην Κρήτη γίνονταν δεκτές οι δύο πρώτες τάξεις. Παρά το ότι το σύστημα το οποίο ρύθμιζε τα ζητήματα ευγενείας ήταν γενικά άκαμπτο, κατά τις τελευταίες δεκαετίες της Βενετοκρατίας στην Κρήτη τίτλοι ευγενείας απονέμονταν σε Κρητικούς και Βενετούς, οι οποίοι είχαν περάσει επιτυχώς τη διαδικασία απόδειξης της ευγενείας τους (prova di nobiltà). Με αυτό τον τρόπο κατευνάζονταν εν μέρει οι απαιτήσεις - κυρίως των εύπορων γηγενών - για συμμετοχή στη διαχείριση των υποθέσεων του νησιού. Οι ευγενείς αυτοί εγγράφονταν σε μητρώα και συμμετείχαν στα τοπικά συμβούλια των πόλεων της Κρήτης.

Είναι σαφές ότι το σημείο τριβής μεταξύ Κρητικών και Βενετών δεν ήταν μόνο η συμμετοχή στους καταλόγους των ευγενών και στη διοίκηση του νησιού. Η φορολογική πολιτική των Βενετών, η κακομεταχείριση, οι αγγαρείες και η – πολλές φορές – αναγκαστική στρατολόγηση, δημιουργούσαν ένταση και αντιδράσεις από την πλευρά των γηγενών. Είναι χαρακτηριστική η επιστολή του ιερομόναχου Τζελαΐτη η οποία εικάζεται ότι απευθυνόταν στον ίδιο τον Μοροζίνι κατά τη διάρκεια του πολέμου με τους Τούρκους στην Κρήτη. Η επιστολή αυτή, με ημερομηνία 18 Αυγούστου 1660, παρέχει στοιχεία όσον αφορά τις κινήσεις των Τούρκων, αλλά ταυτόχρονα διαμηνύει στον παραλήπτη ότι η συμπεριφορά των Βενετών στρατιωτών στρέφει τον τοπικό πληθυσμό προς την πλευρά των Τούρκων. Οπως αναφέρει, με τη γλαφυρή του γλώσσα, ο ιερωμένος: *«...εβάλασι στον νουν τος να πάσι πάλη με τον Τούρκο...»*. Αξίζει να σημειωθεί ότι κληρικοί και μοναχοί συμμετείχαν ενεργά στον αγώνα κατά των Τούρκων.

Σε γενικές γραμμές οι Κρητικοί υποστήριξαν τις δυνάμεις των Βενετών στον πόλεμο με τους Τούρκους. Ανάλογη διάθεση εκδήλωσαν και Ελληνες από άλλες περιοχές στις προτάσεις των Βενετών για ανάληψη επιθετικών ενεργειών – αντιπερισπασμών εναντίον των Τούρκων κατά τη διάρκεια του Κρητικού πολέμου. Γνωρίζουμε, από αναφορά του Πολυχρόνη Μαρίνου προς τους πολιορκημένους Βενετούς του Χάνδακα, ότι οι Ελληνες στην Καλαμάτα ήταν πρόθυμοι να πολεμήσουν τους Τούρκους, οι οποίοι, σύμφωνα με την αναφορά, είχαν χαμηλό ηθικό. Ο Μαρίνος ήταν απεσταλμένος των Βενετών στην Καλαμάτα και η αναφορά του χρονολογείται στις 13 Μαρτίου του 1659. Ανάλογες αποστολές ανέλαβαν και άλλοι πράκτορες για λογαριασμό του Μοροζίνι και των Βενετών, όπως ο Γιακουμής Χαρβάτης.

Βέβαια υπήρξαν και Ελληνες υπήκοοι των Βενετών που δεν επιθυμούσαν να αποτελέσουν θύματα του πολύνεκρου πολέμου μεταξύ των Βενετών και των Τούρκων. Αυτό συνέβαινε διότι επρόκειτο για κατακτητές, οι οποίοι, είτε τους είχαν ήδη υπό την επικυριαρχία τους (Βενετοί), είτε φιλοδοξούσαν να τους υποδουλώσουν (Τούρκοι). Στην Κέρκυρα η αρχική προθυμία για συμμετοχή στον πόλεμο στο πλευρό των Βενετών, σύντομα εξανεμίστηκε. Οι αυθαιρεσίες των Βενετών και των συμμάχων τους σε βάρος των Ελλήνων νησιωτών μείωσαν τη διάθεση των τελευταίων να βοηθήσουν τη Βενετία κατά τη διάρκεια του Κρητικού πολέμου. Σε μερικές περιπτώσεις, μάλιστα, εκδήλωσαν ακόμη και φιλοτουρκική συμπεριφορά.

Οι Κρητικοί πολέμησαν εναντίον των Τούρκων από την πρώτη στιγμή της εισβολής των τελευταίων στην Κρήτη, όταν ο πληθυσμός των Χανίων συνέδραμε τη φρουρά της πόλης κατά την πολιορκία της, το καλοκαίρι του 1645. Ομάδες από άτακτους Κρητικούς διεξήγαγαν επιδρομές εναντίον των Τούρκων από το πρώτο έτος του πολέμου. Πρωταγωνιστές αυτών των ενεργειών ήταν οι Ματθαίος και Μιχαήλ Καλλέργης και ο Λουκάς Μπαρότσης. Οι Τούρκοι προσπάθησαν να εξασφαλίσουν την υποστήριξη ή έστω την ουδετερότητα των Κρητικών με διπλωματικές ενέργειες, όπως π.χ. την επανίδρυση ορθοδόξων επισκοπών (σε συνδυασμό με την εγκατάσταση του μητροπολίτη Νεόφυτου Πατελλάρου) και τον περιορισμό των λεηλασιών σε βάρος των πληθυσμών της κρητικής υπαίθρου. Παρόλο που οι ενέργειες των Τούρκων ικανοποίησαν αρκετούς Κρητικούς, οι περισσότεροι επέλεξαν τη συμπαράταξη με τους Βενετούς. Σε άλλες περιπτώσεις οι Τούρκοι κατέφυγαν ακόμη και σε σφαγές προκειμένου να κάμψουν τη διάθεση των Κρητικών για αντίσταση στο πλευρό των Βενετών.

Εξάλλου, σε μερικές περιστάσεις η στάση των βενετικών αρχών μετέτρεψε ορισμένους Κρητικούς σε συνεργάτες των Τούρκων, όπως συνέβη με τους άμαχους που εκδιώχθηκαν από το Ρέθυμνο και τον Χάνδακα ώστε να μην αποτελούν βάρος για τους υπερασπιστές των πόλεων αυτών.

Εκτός, όμως, από τους Κρητικούς που επέλεξαν μόνοι τους το στρατόπεδο που θα υποστήριζαν, οφείλουμε να μην παραλείψουμε και όλους όσοι υπήρξαν θύματα βίαιης στρατολόγησης, από Τούρκους και Βενετούς, και χρησιμοποιήθηκαν κυρίως σε ρόλους βοηθητικών δυνάμεων, π.χ. στην κατασκευή οχυρώσεων. Πολλοί από αυτούς έχασαν τη ζωή τους, όπως συμβαίνει συνήθως, σε έναν πόλεμο μεταξύ συμφερόντων πολύ διαφορετικών από τα δικά τους.

Ο πληθυσμός της Κρήτης ήταν αναμφισβήτητα ο μεγάλος χαμένος όταν ο πόλεμος τελείωσε με την άλωση του Χάνδακα: πριν από τον πόλεμο πλησίαζε τις 290.000 ανθρώπους, ενώ μετά το τέλος του πολέμου είχαν απομείνει λιγότεροι από τους μισούς. Οσον αφορά την προσφορά των Κρητικών στον Κρητικό πόλεμο, αυτή δεν είχε την αναγνώριση που της άξιζε.

Οι Κρητικοί πολέμησαν εναντίον των Τούρκων από την πρώτη στιγμή της εισβολής των τελευταίων στην Κρήτη, όταν ο πληθυσμός των Χανίων συνέδραμε τη φρουρά της πόλης κατά την πολιορκία της, το καλοκαίρι του 1645. Ομάδες από άτακτους Κρητικούς διεξήγαγαν επιδρομές εναντίον των Τούρκων από το πρώτο έτος του πολέμου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Το αρχειακό υλικό και αρκετές ιστορικές πληροφορίες προέρχονται από το βιβλίο: «Venetiae quasi Byzantium. Οψεις της Ιστορίας του Βενετοκρατούμενου Ελληνισμού – Αρχειακά Τεκμήρια», επιστημονική διεύθυνση Χρύσας Μαλτέζου, Ιδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού, Αθήνα, 1993.

Φραγκίσκος Μοροζίνι.

Φραγκίσκος Μοροζίνι (1618 – 1694)

Ο Φραγκίσκος Μοροζίνι καταγόταν από ισχυρή αριστοκρατική οικογένεια της Βενετίας. Πολλοί πρόγονοί του είχαν υπηρετήσει σε σημαντικές θέσεις, ενώ κατά τη διάρκεια του Κρητικού πολέμου αρκετοί συγγενείς του υπηρετούσαν το βενετικό κράτος σε διάφορες θέσεις. Αρχισε τη σταδιοδρομία του ως αξιωματικός σε γαλέρα το 1639 και το 1656 διορίστηκε διοικητής της Κρήτης, σε μία κρίσιμη περίοδο του πολέμου με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το 1657 ανέλαβε τη θέση του διοικητή του στόλου (capitano general da mar) και διακρίθηκε κατά τις επιχειρήσεις που διεξήγαγε εναντίον των Οθωμανών. Το 1661 απομακρύνθηκε από τη θέση αυτή, αφού είχε συμπληρώσει ήδη μια επιτυχημένη θητεία. Επανήλθε όμως το 1667 για να διοικήσει τις βενετικές δυνάμεις κατά την τελευταία και περισσότερο κρίσιμη φάση της πολιορκίας του Χάνδακα. Η επιτυχής πορεία του επισκιάσθηκε από την απόφαση παράδοσης της πόλης στους Οθωμανούς και πολλοί θεώρησαν ότι αυτό θα ήταν το τέλος της σταδιοδρομίας του, επανήλθε όμως στη διοίκηση του βενετικού στόλου το 1684, με την έναρξη του επόμενου βενετοτουρκικού πολέμου. Το 1687 κατέλαβε την Πελοπόννησο, προσφέροντας στη Βενετία μία επαρχία ισότιμη ως προς τη σημασία και τον πλούτο με την Κρήτη, για την απώλεια της οποίας θεωρείτο υπεύθυνος. Η βενετική γερουσία τον τίμησε με τον τίτλο του «Πελοποννησιακού», από το όνομα της επαρχίας που κατέκτησε -όπως γινόταν στην αρχαία Ρώμη με τους νικητές στρατηγούς. Επίσης χάλκινη προτομή του τοποθετήθηκε στην αίθουσα συνεδριάσεων του συμβουλίου των δέκα, που αποτελούσε την επιτροπή εσωτερικής ασφάλειας του βενετικού κράτους. Στη συνέχεια προσπάθησε να καταλάβει την Αθήνα, κατά την πολιορκία της όμως ανατινάχθηκε ο Παρθενώνας και έτσι το όνομά του συνδέθηκε με την πρόκληση ανεπανόρθωτης φθοράς στο μνημείο -σύμβολο της ελληνικής κλασικής αρχαιότητας. Αποχώρησε από την Αττική λαμβάνοντας μαζί και τον λέοντα του Πειραιά -ένα γλυπτό που αποτελούσε σύμβολο και χαρακτηριστικό σημείο της πόλης ως τότε. Εξελέγη δόγης στις 3 Απριλίου του 1688, ωστόσο συνέχισε τις επιχειρήσεις κατά των Οθωμανών διοικώντας τις βενετικές δυνάμεις που βρίσκονταν στην Ελλάδα. Επέστρεψε προσωρινά στη Βενετία βρέθηκε όμως πάλι στην Ελλάδα και πέθανε στις 6 Ιανουαρίου 1694 στο Ναύπλιο. Μετά τον θάνατό του η καρδιά και τα σπλάχνα του εναποτέθηκαν στη βενετική εκκλησία του Ναυπλίου. Το σώμα του ταριχεύτηκε και στάλθηκε με μεγαλοπρεπή πομπή στη Βενετία, όπου τάφηκε στον ναό του Αγίου Στεφάνου των Αυγουστίνων. Προς τιμήν του οι Βενετοί τοποθέτησαν μία μεγαλοπρεπή αψίδα θριάμβου στο ανάκτορο του δόγη, στην Αίθουσα της Ψηφοφορίας. Ο Μοροζίνι υπήρξε αναμφίβολα μία από τις μεγαλύτερες προσωπικότητες που ανέδειξε η Βενετία και ικανός στρατιωτικός ηγέτης, ο οποίος όμως γνώριζε τα όρια των δυνατοτήτων του και απέφευγε την άσκοπη συνέχιση των εχθροπραξιών, όπως εξάλλου έπραξε και στον Χάνδακα, παραδίδοντας την πόλη, όταν βεβαιώθηκε ότι δεν υπήρχε καμία ελπίδα για νίκη.

•••••••

Μεχμέτ Κιοπρουλή (ή Κιοπρουλού, 1575 ή 1578 - 1661)

Ο Μεχμέτ Κιοπρουλή γεννήθηκε στο Βεράτι της Αλβανίας και στην αρχή ήταν κατώτερος υπάλληλος στο ανάκτορο των σουλτάνων. Σταδιακά όμως αναδείχθηκε η ευφυία του και ανέλαβε υψηλά καθήκοντα. Το 1644 διορίστηκε κυβερνήτης της Τραπεζούντας. Τέσσερα χρόνια αργότερα ήταν διοικητής της μικρασιατικής επαρχίας της Καραμανίας, και το 1656 ανέλαβε τα καθήκοντα του μεγάλου βεζύρη σε μία ταραγμένη εποχή, κατά την οποία η σουλτανική Αυλή κλονιζόταν από εσωτερικές αντιπαραθέσεις ενώ συνεχιζόταν ο πόλεμος με τη Βενετία και οι σχέσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με την Αυστρία ήταν τεταμένες. Κατόρθωσε να επιβληθεί στις αντίπαλες παρατάξεις και να ανακτήσει τα νησιά του βορειοανατολικού Αιγαίου τα οποία είχαν καταλάβει οι Βενετοί. Εδωσε νέα πνοή στην πολιορκία του Χάνδακα και προετοίμασε την πτώση της πόλης, δεν έζησε όμως για να τη δει. Το έργο του ολοκλήρωσε ο γιος του από τη θέση του μεγάλου βεζύρη.

Φαζίλ Αχμέτ Κιοπρουλή (1635 – 1679)

Ο Αχμέτ Κιοπρουλή ήταν πρωτότοκος γιος του μεγάλου βεζύρη Μεχμέτ. Λόγω της καταγωγής του είχε επαρκέστατη μόρφωση και από νεαρή ηλικία ανέλαβε υψηλές θέσεις. Το 1659 διορίστηκε κυβερνήτης του Ερζερούμ και τέσσερα χρόνια αργότερα ανέλαβε τα καθήκοντα του μεγάλου βεζύρη. Από αυτή τη θέση αρχικά διακρίθηκε σε πολεμικές επιχειρήσεις

Φαζίλ Αχμέτ Κιοπρουλή.

στην Ουγγαρία, από το 1666 όμως αφοσιώθηκε στην προσπάθεια για την κατάληψη της Κρήτης, από την οποία εξαρτάτο πλέον η θέση του. Στον Αχμέτ Κιοπρουλή παραδόθηκε ο Χάνδακας το 1669 από τον Μοροζίνι. Εκτός από τις στρατιωτικές του επιτυχίες διακρίθηκε και ως μαικήνας, υποστηρίζοντας καλλιτέχνες και επιστήμονες. Ιδρυσε βιβλιοθήκη η οποία σώζεται μέχρι σήμερα κοντά στην Αγία Σοφία.

Δημήτρης Σ. Μπελέζος

● Πριν από την έναρξη του πολέμου, οι κάτοικοι της υπαίθρου είχαν εκφράσει πολλά παράπονα σε βάρος της βενετικής εξουσίας, την οποία θεωρούσαν καταπιεστική. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Μαρίνου Τζάνε Μπουνιάλη ότι οι Κρητικοί «*δεν κατέχουσι να που, Τούρκοι είν' καλλιά ή Φράγκοι*».

● Κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων στην Κρήτη, οι Βενετοί προσπάθησαν να προσεταιρισθούν τον πληθυσμό της υπαίθρου και ιδιαίτερα τους κληρικούς, οι οποίοι μπορούσαν να επηρεάσουν το ποίμνιό τους. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Αθανασίου Χριστοφόρου, ηγουμένου της μονής Αγκαράθου, ο οποίος πολέμησε με ηρωισμό και στόλισε μία πύλη του Χάνδακα με τουρκικά κεφάλια για να περάσει από αυτήν ο Βενετός ναύαρχος Ντολφίν. Το σχετικό γεγονός περιγράφει ο Μαρίνος Τζάνε Μπουνιάλης:

"Κι άρχισε με τες κεφαλές μια πόρτα να 'ρδινιάσει
εισέ καμάρα τρίγυρα για να 'ρθη να περάσει
ο γενεράλες ο Ντολφής".

● Ο ναύαρχος Ντολφίν κατά τη ναυμαχία στον Ελλήσποντο, το 1654, υποσχόταν να καταβάλει αμοιβές σε μέλη του πληρώματος της ναυαρχίδας του τα οποία διακρίνονταν κατά τη σύγκρουση. Ως το τέλος της ναυμαχίας είχε υποσχεθεί συνολικά πεντακόσια χρυσά νομίσματα.

● Λίγους μήνες μετά τον πρώτο διορισμό του στη ηγεσία των βενετικών δυνάμεων του Αιγαίου, το 1655, ο Φραγκίσκος Μοροζίνι κινδύνευσε να χάσει το αξίωμά του. Η βενετική κυβέρνηση είχε στείλει ως αντικαταστάτη του τον Τζιρολάμο Φοσκαρίνι ο οποίος όμως απεβίωσε όταν έφθασε στην Ανδρο. Ετσι ο Μοροζίνι παρέμεινε στη θέση του και είχε την ευκαιρία να αποδείξει τις ικανότητές του ως στρατιωτικός ηγέτης.

● Κατά την κατάκτηση της Κρήτης από τους Οθωμανούς εμφανίστηκε σε μεγάλη έκταση το φαινόμενο του εξισλαμισμού των κατοίκων της υπαίθρου. Αναφέρεται ότι το 1657 είχαν ασπασθεί τη μουσουλμανική θρησκεία 60.000 Κρητικοί.

● Μία χαρακτηριστική περιγραφή του βομβαρδισμού του Χάνδακα δίνει ο Μαρίνος Τζάνε Μπουνιάλης:

"Βροχή τσι πέτρες ρίχνει μου, τσι μπάλες σαν χαλάζι
αστροπελέκι λουμπαρδιές και να μηδέν σκολάζει.
Αγφάνισέ μου τσ' εκκλησιές, τσι πύργους είχε ρίξει,
ωσάν σιφούνι έτρεχε να με καταρουφήξει.
Ανθρωπος δεν επήγαινε στο σπίτι να κοιμάται
ουδέ ποθές να πορπατεί και να μηδέν φοβάται.
Ολη θλιμμένη βρίσκομαι, γιατί 'μια στολισμένη
κορμιά νεκρά χριστιανώ και καταματωμένη
κορμιά εθώριες ξαπλωτά κομμάτια καμωμένα,
κεφάλια, χέρια και μερά κι ήτονε χωρισμένα".

● Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας σημειώθηκαν πολλές λιποταξίες μελών της φρουράς του Χάνδακα. Οι λιποταξίες προκαλούνταν εξαιτίας της απαισιοδοξίας που επικρατούσε μεταξύ των υπερασπιστών ως προς την έκβαση της αναμέτρησης. Μεγαλύτερη, ως προς τις επιπτώσεις, σημασία είχε η λιποταξία του Ανδρέα Μπαρότση, ο οποίος κατέφυγε στο οθωμανικό στρατόπεδο και αποκάλυψε στους πολιορκητές πολλές αδυναμίες της οχύρωσης της πόλης. Ιδιαίτερα συχνές ήταν και οι λιποταξίες στα πληρώματα των βενετικών γαλερών. Οι πολιορκητές προσπάθησαν να παρακινήσουν τους υπερασπιστές του Χάνδακα σε λιποταξία, υποσχόμενοι μεγάλα χρηματικά ποσά. Συνολικά δαπάνησαν 700.000 χρυσά νομίσματα προκειμένου να ενθαρρύνουν τις λιποταξίες.

● Εκτός από τη Γαλλία έστειλαν βοήθεια το 1669 στον Χάνδακα και άλλες δυνάμεις. Ο αυτοκράτορας της Γερμανίας Λεοπόλδος Α' έστειλε 2.000 άνδρες, ο δούκας του Αννόβερου 4.000 και το τάγμα των Τευτόνων ιπποτών 200. Τον Ιούνιο του 1669 επίσης έφθασαν στον Χάνδακα 1.300 στρατιώτες από τη Βαυαρία με 60 πυροβολητές. Παράλληλα προσφέρθηκαν στην πολιορκούμενη πόλη μεγάλες ποσότητες εφοδίων και πυρομαχικών, καθώς και χρήματα για τις αμοιβές των μισθοφόρων. Ούτε αυτή η βοήθεια όμως κατόρθωσε να σώσει την πρωτεύουσα της Κρήτης από την άλωση.

● Τους όρους της συνθήκης παράδοσης του Χάνδακα συνέταξαν από την πλευρά των Οθωμανών ο Αχμέτ αγάς και ο Ελληνας διερμηνέας Παναγιώτης Νικούσιος και από την πλευρά των Βενετών ο Σκωτσέζος Annant και ο Κρητικός ευγενής Στέφανος Σκορδίλης.

● Κατά τη διάρκεια της Βενετοκρατίας στην Κρήτη δεν επιτρεπόταν η παρουσία ορθόδοξων ιεραρχών. Τη διοίκηση της εκκλησίας ασκούσαν κάποιοι πρωτοπαπάδες -ιερείς οι οποίοι συνεργάζονταν με τους Βενετούς και ήλεγχαν τη συμπεριφορά των ορθοδόξων. Η ορθόδοξη ιεραρχία αποκαταστάθηκε στο νησί με την επικράτηση των Οθωμανών.

● Κάποιοι Κρητικοί κατόρθωσαν να κερδίσουν την εκτίμηση των νέων κατακτητών του νησιού και να καταλάβουν σημαντικά αξιώματα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ανδρέα Μηλιώτη, ο οποίος ανέλαβε τη θέση του Γραμματικού της Πόρτας στον Χάνδακα.

● Οι απώλειες των Οθωμανών κατά τη μακρά πολιορκία ήταν τρομακτικές. Συνολικά το οθωμανικό κράτος έχασε 137.116 άνδρες, από τους οποίους 25.000 ήταν Γενίτσαροι, 15 πασάδες και άλλοι 200 ανώτεροι αξιωματικοί.

● Ο τελευταίος υπερασπιστής του Χάνδακα ο οποίος εγκατέλειψε την πόλη το 1669, ήταν ο Γερμανός αξιωματικός Χριστόφορος Ντέγκενφελντ. Το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού αποφάσισε να αποχωρίσει μαζί με τις δυνάμεις του Μοροζίνι και να εγκατασταθεί σε άλλες περιοχές του βενετικού κράτους, κυρίως στα Επτάνησα. Δεν δέχθηκαν να φύγουν μόνο δύο γέροντες ιερείς και μία γυναίκα, μαζί με κάποιες οικογένειες Εβραίων. Κατά την αποχώρησή τους, οι Βενετοί μετέφεραν μαζί όλο το αρχείο της Κρήτης. Πέντε πλοία χρειάστηκαν για να μεταφερθούν τα έγγραφα ως τη Βενετία. Οι Βενετοί τα διέσωσαν με την ελπίδα ότι θα ανακαταλάμβαναν το νησί και θα χρειάζονταν αυτά τα στοιχεία με σκοπό να οργανώσουν εκ νέου την εξουσία τους. Τα έγγραφα αυτά φυλάσσονται ακόμα στη Βενετία και αποτελούν σημαντική πηγή πληροφοριών όσον αφορά την περίοδο της Βενετοκρατίας στο νησί.

Δημήτρης Σ. Μπελέζος

